



BBF00135



อภิธัมมวาทาร

(บาลี-ไทย)

ABHIDHAMMĀVATĀRO

(PĀLI-THAI)

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

เป็นที่ระลึกในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ
ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช
๕ ธันวาคม ๒๕๓๐



คุณศิริวรรณ วิสาส์ตักยานนท์

ผู้พิเคราะห์และเรียบเรียง

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
จาระ และ แปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ISBN 974-8288-28-5



พระบรมราชาไฉ่วาท



“ฉันขออุทิศถวาย ขอให้ทำต่อไปอย่าหยุดเสีย
ฉันสนับสนุนงานนี้ร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม ให้ทำต่อไป
เป็นการช่วยให้คนเข้าถึงธรรม

การแปลคำขาสีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวัง
ให้จงหนัก ขอให้ชัดเจนก็ไม่ได้เป็นอันขาด เพราะ
ถ้าชัดเจนเกินไป จะทำให้เกิดความสงสัยยากแก่
นักศึกษาคำต่อไปภายหลังว่า ที่ใดสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจ
ไม่ได้แน่ชัดแจ้ง ก็ควรตีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย”

(พระบรมราชาไฉ่วาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน
พระราชทานแก่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ญาณโมทยมหาเถระ
และคณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้า
น้อมเกล้าฯ ถวายพระคัมภีร์แปลเป็นภาษาไทยฉบับแรก เมื่อ ๓ ธันวาคม ๒๕๐๖)



ที่ ๒/๒๕๒๗

เรื่อง การจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพโลภิกขุ

อาศัยพระบัญชาที่ ๑/๒๕๒๗ เรื่องการตรวจชำระพระไตรปิฎก ลงวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๗ เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก จะเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบนักษัตร ใน พ.ศ.๒๕๓๐ นั้น และโดยที่มูลนิธิภูมิพโลภิกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ได้จัดทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณที่องถิน ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคมและได้รับการอุดหนุน โดยงบประมาณแผ่นดินอยู่แล้ว

จึงให้มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ส่งเสริมงานการตรวจชำระพระไตรปิฎกโดยพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเอื้ออำนวยในการประสานประโยชน์ โดยจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา ปกรณ์วิเศษ สัททาวีสล ฉบับภูมิพโลภิกขุ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ในฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ราชราช ให้เป็นที่ปรากฏตามโบราณราชประเพณีสืบไปชั่วกาลนาน.

สั่ง ณ วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๒๗

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก



เพชรวิฑฒนาชาต

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

เนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕ นับเป็นอภิลักขิตสมัยมงคลวิเสสที่ล้นเกล้าล้นกระหม่อม ทั้งสองพระองค์ทรงมีพระราชกฤษฎะดาภิณฑารเป็นที่ปรากฏแก่สมณพราหมณาจารย์ ทั้งปวงและพลสัณิกรทวยราษฎร์ โดยที่พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงประเทศชาติ พระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นหลักชัยของบ้านเมือง จนทุกวันนี้ ทั้งนี้สำเร็จด้วยพระบารมีธรรม พระคุณธรรมที่ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ สำนักในพระมหากรุณาธิคุณ จึงจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา อันเป็นผลงานของมูลนิธิฯ ดีพิมพ์ขึ้นถวาย ๖๑ พระคัมภีร์ เพื่อเป็นการสนองพระเดชพระคุณและเป็นอนุสรณ์ยวัตฤธรรมบรรณาการ เนื่องในอภิลักขิตกาลพิเศษครั้งนี้

เพื่อให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จึงแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการและคณะเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานสร้างพระคัมภีร์ เนื่องในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการอำนวยการ

๑. จอมพลประภาส จารุเสถียร
๒. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
๓. คุณหญิงจวบ จิรโรจน์
๔. ท่านผู้หญิงหม่อมราชวงศ์หญิงรสลิน คัคณางค์
๕. ท่านผู้หญิงอรุณ กิตติยากร ณ อยุธยา
๖. ท่านผู้หญิงชนัตต์ ปิยะอุย
๗. คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร
๘. คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีย
๙. คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์
๑๐. คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ
๑๑. คุณหญิงสงวนศรี จันทรางศุ
๑๒. พลเอกประพัทธ์ กวานนท์
๑๓. คุณหญิงสัตยวดี กวานนท์
๑๔. คุณหญิงวรรณิ วิฑยะสิรินันท์
๑๕. คุณหญิงสุภัทรา ตันติพิพัฒน์พงศ์
๑๖. อธิบดีกรมการศาสนา
๑๗. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์
๑๘. นางประภา จัยวัฒน์
๑๙. นางอวยพร ปัตตพงศ์
๒๐. นางอุษา จารุคุล
๒๑. นางยุพนา ธรรมโกวิท

๒๒. นางประไพ อมาตยกุล
 ๒๓. ศาสตราจารย์พิพัฒน์ สุจินดา
 ๒๔. ศาสตราจารย์วิสุทธ์ บุษยกุล
 ๒๕. รองศาสตราจารย์ศรีกาญจน์ สุจินดา
 ๒๖. นางเสริมศรี เอกชัย
 ๒๗. นางสมจิตต์ สิทธิไชย
 ๒๘. นางลำยอง หารินสุต
 ๒๙. นายชุมศักดิ์ เตชะเสน
 ๓๐. นางประณีฐ เตชะเสน
 ๓๑. นางประกอบเกียรติ ชาญเลขา
 ๓๒. นางสุกัญญา คุณศรีวัชร
 ๓๓. นางพงษ์เพ็ญ คำรงรัตน์
 ๓๔. นางสุจิตรา (จิราธิวัฒน์) มงคลกิติ
 ๓๕. นางประสพศรี ประเสริฐสม
 ๓๖. นางสาววิไลลักษณ์ จารุคุณ
 ๓๗. นายปราโมทย์ สัชฌกร
 ๓๘. นายพุทธศรี กุวานนท์
 ๓๙. นายระพีพันธ์ จารุคุณ
 ๔๐. นางสาวบุญนาค ศตะภูริ
 ๔๑. นางสาวบุญรักษ์ นาครัตน์
 ๔๒. นายมณีพันธุ์ จารุคุณ กรรมการและเลขานุการ
 ๔๓. นายสิริ เพ็ชรไชย กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการจัดสร้างพระคัมภีร์ ฉบับภูมิพลโลกุ

- | | |
|-------------------------|--------------------|
| ๑. นายมณีพันธุ์ จารุคุล | ผู้อำนวยการ |
| ๒. นางอุษา จารุคุล | รองผู้อำนวยการ |
| ๓. นายสิริ เพ็ชรไชย | หัวหน้าฝ่ายวิชาการ |

คณะนักวิชาการประจำ

- | | |
|------------------------------|-------------------------|
| ๑. นายสิริ เพ็ชรไชย | ป.ร.๕ |
| ๒. พระมหาเฉลิมว เปสโร | ป.ร.๕, ปริญญาโท |
| ๓. นายสุวรรณ์ จินต์ประชา | ป.ร.๕ |
| ๔. นายสังคม ศรีราช | ป.ร.๕ |
| ๕. นายทวี ศรีทองอินทร์ | ป.ร.๕ |
| ๖. พ.อ.คง แจ็งไพล | ป.ร.๕ |
| ๗. แม่ชีสมศรี จารุเพ็ง | บ.ศ.๕, อภิธรรมมหาบัณฑิต |
| ๘. นายบุญมา จิตจรัส | ป.ร.๘, ปริญญาโท |
| ๙. นายภิญโญ ล่องสกุล | ป.ร.๘, ปริญญาโท |
| ๑๐. นายทองดี พันโน | ป.ร.๘ |
| ๑๑. นายชัยวิชิต พึ่งเดช | ป.ร.๘ |
| ๑๒. นางศิริรัตน์ คิ้วงสน | บ.ศ.๘ |
| ๑๓. นายทวีพัฑฒ์ นวลศรี | ป.ร.๙, ค.บ. |
| ๑๔. พระมหาอภัย อุปติสุโส | ป.ร.๙ |
| ๑๕. นายบรรจบ พุกพญา | ป.ร.๙ |
| ๑๖. แม่ชีจันทร์ทิพย์ ศรีวงษ์ | บ.ศ.๙ |

- | | |
|------------------------------|-----------------|
| ๑๗. แม่จีจรรยา บัวสุวรรณ | บ.ศ.๖ |
| ๑๘. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย | ศศ.บ.(โบราณคดี) |
| ๑๙. แม่จีพรทิพย์ ศูนย์จันทร์ | นักปริวรรตอักษร |
| ๒๐. แม่จีพรม เกิดเกษม | นักปริวรรตอักษร |
| ๒๑. แม่จีบุญเกื้อ ไพโรจน์ | นักปริวรรตอักษร |

คณะนักวิชาการพิเศษ

- | | |
|-------------------------------|-------------------|
| ๑. นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์ | สถ.บ.(จุฬา) |
| ๒. น.อ.สุรจิต สงสกุล ร.น. | ป.ศ.๘, Ph.D. |
| ๓. น.อ.ทองย้อย แสงสินชัย ร.น. | ป.ศ.๘ |
| ๔. น.อ.วินัย ตะภาพงษ์ ร.น. | ป.ศ.๘, Ph.D. |
| ๕. น.อ.สารี อินสอน ร.น. | ป.ศ.๘ |
| ๖. นายพิสิฐ เจริญสุข | ป.ศ.๘, อ.ม.(จุฬา) |

คณะเจ้าหน้าที่ธุรการ

๑. นางถาวร ศรีปราสาท
๒. นายพัฒน์ ประกอบบุญ
๓. ร.อ.เกษม กระจกกทอง
๔. นางพิกุล บำรุงผล
๕. นางสาวพวงเงิน อูชชิน

(๑๔)

๖. นางสุภา วรรณพงษ์
๗. นางจิตตรา อมระรักษ์
๘. นายเฉลิมชัย ทองมี
๙. นางรัตยา บัวยังตุม
๑๐. นายขรรยง แวงคำ
๑๑. นายทองสุข ทูมนาหาด
๑๒. นางสาวจิรัญญา เว็นบาป
๑๓. นางสาวธรินทร์ญา อภัยเสวตร์
๑๔. นางวิณา เพิ่มสุข
๑๕. นางวรรณภา สาคร
๑๖. นางชลอ วรรณจันทร์

ขอจนถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ ในธรรมของสมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการ นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ ในพระบัญชา
เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.



โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระตำมปฏิทินทางพระพุทธรูปตำนานเป็นภาษาไทย



ด้วยศวามสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม

และ

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

(๑๖)

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : ๒๕๕๒

Second published : 2009

ISBN 974-8288-28-5

สงวนลิขสิทธิ์
ในการคัดลอก แปล และดัดแปลง
ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิกยุ ในบริเวณวัดสระเกศฯ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalo Bhikkhu Foundation Press,

Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงเทศนาโปรด เวไนยสัตว์ให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของ พระพุทธองค์ที่ทรงแสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า พระธรรมวินัย ทรงตั้งไว้ เป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสัทธรรม อย่างหนึ่งเรียกว่า พระปริยัติสัทธรรม ในบรรดาพระสัทธรรมทั้งสาม พระปริยัติ สัทธรรม มีความสำคัญมาก เมื่อพระปริยัติสัทธรรมยังดำรงอยู่ตราบใด พระ ปฏิบัติสัทธรรม และ พระปฏิเวธสัทธรรม ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระ ปริยัติสัทธรรมเสื่อมสูญแล้ว พระปฏิบัติสัทธรรม และพระปฏิเวธสัทธรรมก็ดำรง อยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติสัทธรรมจึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อ พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหา- กัสสปเถระ เป็นต้น ได้ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็นพระพุทธรวณะขึ้นสู่การสังคายนา เป็นครั้งแรก ด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดหมวดหมู่เรียกว่า พระไตรปิฎก ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และ พระอภิธรรมปิฎก พระไตรปิฎกนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปาฬี หรือ พระบาลี

พุทธบริษัทผู้หวังความตั้งมั่นยังยืนแห่งพระสัทธรรม จำเป็นต้องศึกษา พระไตรปิฎกหรือพระบาลีนี้ให้รู้ซึ่ง ทั้งบทพยัญชนะและอรรถ จึงจะปฏิบัติได้ ถูกต้องตรงตามพระพุทธรวณะ ได้มีการศึกษาเล่าเรียนในด้านพระปริยัติสัทธรรมนี้ สืบมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมชีพอยู่ จัดเป็นฐานะในพระศาสนา อย่างหนึ่ง เรียกว่า คันถฐานะ คู่กับ วิปัสสนาฐานะ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติ อันเป็นส่วนแห่งพระปฏิบัติสัทธรรม การศึกษานี้ย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และ บันทึกคำสอนตลอดทั้งมติวินิจฉัย โดยท่านผู้รู้พระพุทธานิบายเรียกว่า พระ อรรถกถาจารย์ ตามความหมายที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง พระ อรหันตผู้เป็นสังคิติกาจารย์ในครั้งแรก มีพระมหากัสสป พระอุบาลี และพระอานนท์ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึกคำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษา เล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนี้เรียกว่า อรรถกถา มีการบันทึกไว้ด้วย

ภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎก เมื่อพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่นอยู่ในลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอนและบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงหพอนเป็นภาษาของชาวเกาะ สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับพระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่ สำนักมหาวิหาร ในลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจเรื่องราวในอรรถกถาพุทธบริษัทจำเป็นต้องศึกษาภาษาสิงหพก่อน ซึ่งเป็นการยากลำบากแก่พุทธบริษัทผู้ใด การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอรรถธิบายพระพุทธรวจนะจึงไม่แพร่หลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราชล่วงได้เก้าร้อยปีเศษ พระเถระทั้งหลาย มี พระพุทธโฆชะ พระพุทธทัตตะ และพระธัมมปาละ เป็นต้น จึงได้แปลอรรถกถาภาษาสิงหพเป็นภาษาบาลี อันเป็นต้นตอภาษา จึงเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเป็นประโยชน์เกื้อกูลไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งอธิบายความในอรรถกถาเป็นคัมภีร์ เพื่อให้เข้าใจพระพุทธรวจนะชัดเจนยิ่งขึ้น เรียกว่า ฎีกา มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า มุลฎีกา และคำอธิบายฎีกาเดิมต่อมาอีกเรียกว่า อนุฎีกา แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็นเงื่อนงำ ข้อขอดที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า คัมภีร์วิบท อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคู่มือเป็นหนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธ์ความ บอกความหมายของศัพท์ แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่งเรียกว่า อรรถโยชนา คัมภีร์เหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัทผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้งเป็นคู่มือในการแปลให้ถูกต้องอีกด้วย คัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้ แต่งรับกันเป็นสายตรงบ้าง เป็นปรกรณ์พิเศษ แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคหรืออภิธัมมัตตสังคหะ เป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถา แล้วมีคัมภีร์แก้ต่อมาเรียกว่า ฎีกา เช่น มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัญจสา แก่พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์ชื่ออภิธัมมัตตวิภาวินี แก่ปรกรณ์อภิธัมมัตตสังคหะ เป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นต้นตอภาษา คือ ภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือ ภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธรวจนะซึ่งเรียกว่าพระบาลี และเป็นภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธรวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษาบาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศิษย์รู้ความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้องถ่องแท้ ถ้าขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุกติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด

ลุ่มหลงในอักษรและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น พุทธบริษัทผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาให้รู้
 ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ่มชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธรวณะได้ถูกต้อง คัมภีร์
 ไวยากรณ์เหล่านี้ เรียกว่า สัททวิเสส บ้าง สัททศาสตร์ บ้าง นิรุตติศาสตร์ บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อม
 กับคัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และ
 สัททวิเสส เหล่านี้เป็นต้น และได้จารไว้ด้วยอักษรขอมในโบราณ ผู้ศึกษาภาษา
 บาลีจึงต้องเรียนอักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจ
 พระพุทธรวณะ ทรงจำไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุค
 รัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราช
 ปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรานุเถระ รับการชำระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระ
 ไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้วตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้ เผยแผ่
 ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศ
 พระราชกฤษฎีกาบริหารที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างพระคัมภีร์อรรถกถาจาก
 อักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่าง
 ทรงมีพระศรัทธาประสาธะ โดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธ-
 ศาสนาให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง
 กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่ง
 ประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ใน
 อักษรขอมต้องชะงักงันไป ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ มูลนิธิภูมิพลโลกิฆุ ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชฉายาของพระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕
 จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปล
 พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเสนอคณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา
 ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖
 และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา

(๒๐)

ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับการชำระให้ถูกต้องเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย ตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่น และฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบัณฑิตให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็ถูกต้อง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้ว ยังได้รับปัจจัยบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธาสร้างพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา และอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคลเป็นรายยก ดังได้ประกาศพระนามและนามในทุกหน้าพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับพระคัมภีร์อภิธัมมวาทาร บาลี-ไทย นี้ คุณศิริวรรณ วัฒาสักดานนท์ ได้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินสร้างเป็นที่ระลึกในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บุพการี และบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นมหากุศลยิ่ง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้ ขออำนาจแห่งมหากุศลอันบังเกิดจากการบริจาคทรัพย์สร้างพระคัมภีร์นี้ ได้โปรดบันดาลให้คุณศิริวรรณ วัฒาสักดานนท์ ประสบความสุข ความเจริญ มีความเกษมสันต์ ยินดียิ่งในธรรมตลอดไปทุกเมื่อ เทอญ.

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ
เพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา

คำปฏิญญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย นั้น มูลนิธิภูมิพลโลกิยะได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา คัมภีร์ อัดลโยชนา ปกรณวิเสส และสัททวิเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้มีเป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคงคลาดเคลื่อนให้ถูกต้องบริสุทธิ์ ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักขระและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทยและภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มูลนิธิ ฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้ถือเป็นการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้แผ่ไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

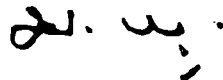
๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้าเดียวกัน โดยแยกเป็นสองคอลัมน์ เป็นสองพาคย์ ซ้ายขวาเป็นสองภาษาบาลี-ไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ยิ่งแก่พระสงฆ์เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่ใช้อ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพาคย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่ายสำหรับชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน “เข้าถึงธรรม”

มูลนิธิ ฯ จะทำคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความเหมาะสมในการที่จะเผยแผ่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ การพิมพ์ พระคัมภีร์อภิธรรมวาทาร ฉบับภาคคู่ ภาษาบาลี-ไทย นี้ เป็นการพิมพ์ฉบับชำระทั้งภาษาบาลีและคำแปลเป็นภาษาไทยลงคู่ในหน้าเดียวกัน ตามคำปฏิญญาข้อที่ ๒ ข้างต้น เพื่อเผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนาให้กว้างขวาง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ได้ตีพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นพลว-
ปัจจัยให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์
เป็นสุข ได้ดื่มรสพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งกันเทอญ.



(นายมณีพันธุ์ จารุกุล)

ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่นฯ

กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ

แนะนำ

พระคัมภีร์อภิธรรมมาตาร

อภิธรรมมาตาร เป็นชื่อพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงมาช้านาน และเป็นหนังสืออ้างอิงในหนังสือพระพุทธศาสนาหลายเล่ม หนังสือไตรภูมิพระร่วงหรือที่เรียกว่า เตภูมิกถา ซึ่งแต่งในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีก็ได้อ้างถึง ในคัมภีร์อรรถโยชนาพระอภิธรรมภาษาบาลีก็มีอ้างถึงหลายแห่ง และปรากฏว่าคัมภีร์นี้ได้มีเป็นสมบัติอยู่ในประเทศไทยมาช้านานแล้ว แต่คนรุ่นปัจจุบันแทบจะพูดได้ว่าไม่มีใครรู้จัก เคยแต่เพียงได้ยินแต่ชื่อของพระคัมภีร์นี้เท่านั้น ทั้งนี้เพราะพระคัมภีร์นี้ได้จารไว้ด้วยอักษรขอมจึงเป็นคัมภีร์ที่ลึกลับเพราะคนไม่สนใจ มุสนิธิภูมิพลโลกิขุได้ปริวรรตเป็นอักษรไทย และชำระให้เป็นที่ถูกต้องอ่านง่าย พิมพ์เผยแพร่เป็นฉบับภาษาบาลีอักษรไทยขึ้นเป็นครั้งแรก นับว่าเป็นโชคคิของนักศึกษาภาษาบาลีจะได้มีตำราภาษาบาลี สำหรับเป็นคู่มือศึกษาค้นคว้าต่อไป ซึ่งข้าพเจ้าจะได้แนะนำพระคัมภีร์นี้ต่อไป

ความหมายชื่อพระคัมภีร์

ในพระคัมภีร์นี้ คำว่า อภิธรรมมาตาร ตัดเป็น อภิธรรม และ อวตาร เป็น ๒ คำ คำว่า อภิธรรม แปลว่า ธรรมยิ่ง ธรรมสูง หมายถึง พระอภิธรรมปิฎกอันเป็นพระพุทธวจนะ ได้แก่ ปรมัตถธรรม ๔ ประการ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน

ส่วนคำว่า อวตาร นั้น คำนี้มีที่ใช้ในภาษาไทยแล้ว โดยพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ ได้อธิบายไว้ดังนี้

“อวตาร กิริยา หมายถึงแบ่งภาคมาเกิด นาม หมายถึงการลงมาเกิด, การแบ่งภาคมารเกิด เช่น พระนารายณ์อวตารเป็นปลา, ชื่อพระนารายณ์, ชื่อพระเจ้าแผ่นดินหรือคนสำคัญ”

ตามคำอธิบายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานนี้ ก็โดยที่มี
 วรรณกรรมของอินเดียเกี่ยวกับวิษณุปุราณะ และพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ พระราช-
 นิพนธ์เรื่องนารายณ์ ๑๐ ปาง เป็นหลักฐานยืนยันเข้ากับคำอธิบายของพจนานุกรม
 ฉบับราชบัณฑิตยสถานได้เป็นอย่างดี แต่เมื่อพิจารณาเข้ากับชื่ออภิมมาวตารแล้ว จะ
 เห็นเป็นคนละเรื่องกัน และโดยเฉพาะคำว่า อวตาร นี้ ท่านอาจารย์พระพุทฺธทัตตะ
 ก็ได้ใช้มาเป็นเวลานานถึงพันห้าร้อยปีเศษมาแล้วด้วย เพราะฉะนั้น จำเป็นจะต้อง
 นำเอาคำของท่านเองมาตีความให้เข้ากันกับเรื่องจึงจะเข้ากันได้ คำว่า อวตาร ท่าน
 หมายความว่า ถอดลูกคาล หรือทำลายลูกคาล เข้ากับคาลาที่ ๕ ในคำปรารภว่า

| | | |
|---------|-----------|--------------|
| ตาล | โมหกวาฐุส | วิฆาณมนุคตริ |
| ภิกขุณี | ปวิสนตาน | อภิมมมหาปุรี |

แปลว่า คัมภีร์อภิมมาวตารเป็นเครื่องทำลายลูกคาลประตุ คือ โมหะ
 อย่างยอดเยี่ยม เพื่อให้ภิกขุทั้งหลายเข้าไปสู่เมืองใหญ่คือพระอภิธรรม
 ในคาลานี้ อว- เท่ากับ วิฆาณ แปลว่า ถอด หรือทำลาย ส่วน
 คาล ที่แปลว่าลูกคาลนั้น แปลงเป็น ตาร ได้โดยนิรุตตินัย

อีกนัยหนึ่ง ความหมายของคำว่า อวตาร แปลว่า ข้ามได้ หมายความว่า
 ข้ามทะเลหลวง คือพระอภิธรรมได้ มีคาลาที่ ๖ เป็นเครื่องยืนยันว่า

| | | |
|----------|----------|--------------|
| สุทตฺตริ | ตรนตาน | อภิมมมโหทธิ |
| สุทตฺตริ | ตรนุตราน | ตริว มกรากรี |

แปลว่า คัมภีร์อภิมมาวตารสำหรับภิกษุผู้จะข้ามทะเลหลวงคือพระ
 อภิธรรม ซึ่งข้ามได้แสนยาก เหมือนพวงแหวนของบุคคลผู้ข้ามแดน
 มังกร ซึ่งข้ามได้แสนยาก ฉะนั้น

อีกนัยหนึ่ง คำว่า อภิมมาวตาร แปลว่า คัมภีร์เป็นที่หยั่งลงสู่พระ
 อภิธรรมก็ได้ หมายความว่า เป็นคัมภีร์ที่จะทำให้เกิดความเข้าใจในพระอภิธรรมปิฎก

เพราะฉะนั้น การนำความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน มาใช้ในพระคัมภีร์อภิธรรมมาตารนี้ คงจะเข้ากันไม่ได้ จึงเห็นควรให้ความหมาย ทั้ง ๓ นัย คือ ถอดลูกคาล หรือข้ามลง หรือหยั่งลงสู่พระอภิธรรม มาใช้ในพระคัมภีร์อภิธรรมมาตารนี้

เนื้อหาของพระคัมภีร์อภิธรรมมาตาร

เริ่มต้นด้วยคันถรัมภกถา ซึ่งกล่าวคำไหว้พระรัตนตรัย คำปรารภการ แต่งพระคัมภีร์อภิธรรมมาตาร เพื่อให้เกิดความฉลาดในพระอภิธรรมปิฎก ประพันธ์ เป็นคาถา ๗ คาถา และแบ่งเป็นตอนที่เรียกว่าปริจเฉทได้ ๒๔ ปริจเฉท ดังนี้

ปริจเฉทที่ ๑ จิตตนิทเทศ แสดงจิต ในปริจเฉทนี้ แสดงปรมัตถธรรม ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ต่อจากนั้น แสดงความหมายของจิต ลักษณะ รส ปัจจุปฏิฐาน และปทัฏฐานของจิต ประเภทของจิตอย่างละเอียด มีทั้งคำ ร้อยแก้ว และคาถาสลับกันไป รวมคาถาไว้ ๕๕ คาถา

ปริจเฉทที่ ๒ เจตสิกนิทเทศ แสดงเจตสิก แสดงความหมายของเจตสิก ประเภทของเจตสิก เป็นคำร้อยแก้วและคาถา ๒๐ คาถาสลับกันไป

ปริจเฉทที่ ๓ เจตสิกวิภาคนิทเทศ แสดงความจำแนกเจตสิก ใน ปริจเฉทนี้ มีคาถาแสดงเจตสิก ๕๒ เป็นเบื้องต้น แล้วบอกชื่อเจตสิกทั้ง ๕๒ ต่อจากนั้น กล่าวคาถาแสดงเจตสิกประกอบอยู่ในจิตดวงต่าง ๆ อย่างไรเพราะ ประกอบด้วยคาถา ๓๘ คาถา

ปริจเฉทที่ ๔ เอกวิธาณินิทเทศ แสดงจิตประเภทต่าง ๆ มีจิตประเภท เดียวเป็นต้นไป และสรุปว่าจิตนี้มีประเภทมากมายด้วยอำนาจความต่างภูมิและบุคคล ประกอบด้วยคาถา ๕๕ คาถา

(๒๖)

ปริจเฉทที่ ๕ ภูมิบุคคลจิตตูปัตตตินิทเทศ แสดงความเกิดขึ้นแห่งจิตตามภูมิและบุคคล ประกอบด้วยคาถาล้วน ๑๐๕ คาถา

ปริจเฉทที่ ๖ อารัมมณวิภาคนิทเทศ แสดงการจำแนกอารัมมณซึ่งมีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ ประกอบด้วยคาถาล้วน ๘๕ คาถา

ปริจเฉทที่ ๗ วิปากจิตตูปัตตตินิทเทศ แสดงความเกิดของวิปากจิต ประกอบด้วยคาถา ๕๕ คาถา

ปริจเฉทที่ ๘ ปกิณณกนิทเทศ แสดงข้อเบ็ดเตล็ดของจิตด้วยอุปมาต่าง ๆ ประกอบด้วยคาถาล้วน ๘๕ คาถา

ปริจเฉทที่ ๙ ปุญญวิปากปัจจัยนิทเทศ แสดงปุญญาภิสังขารเป็นต้นอันเป็นปัจจัยแก่วิปาก ประกอบด้วยคาถา ๖๒ คาถา

ปริจเฉทที่ ๑๐ รูปีวิภาคนิทเทศ แสดงการจำแนกรูป ประกอบด้วยคาถา ๑๔๖ คาถา สลับคำอธิบายร้อยแก้วเป็นตอน ๆ ไป

ปริจเฉทที่ ๑๑ นิพพานนิทเทศ แสดงเรื่องนิพพาน ประกอบด้วยคาถา ๑๐ คาถา และอธิบายนิพพานด้วยคำร้อยแก้ว

ปริจเฉทที่ ๑๒ ปัญญัตตนิทเทศ แสดงปัญญาติด้วยคำร้อยแก้ว มีคาถาเดียว

ปริจเฉทที่ ๑๓ การกปฏิเวชนิทเทศ แสดงการกคืออดีตตาและการแทงตลอดอดีตตา เป็นคำร้อยแก้ว ประกอบด้วยคาถา ๕ คาถา สลับกันไป

ปริจเฉทที่ ๑๔ รูปร่างสมาธิภาวนานิทเทศ แสดงการเจริญสมาธิฝ่ายรูปร่าง ประกอบด้วยคาถา ๑๕๑ คาถา

ปริจเฉทที่ ๑๕ อรูปร่างสมาธิภาวนานิทเทศ แสดงการเจริญสมาธิฝ่ายอรูปร่าง ประกอบด้วยคาถา ๒๖๓ คาถา

ปริจเฉทที่ ๑๖ อภิญาณินิทเทศ แสดงเรื่องอภิญาญา ประกอบด้วยคาถาล้วนจำนวน ๖๑ คาถา

ปริจเฉทที่ ๑๗ อภิญาณารัมมณินิทเทศ แสดงการวินิจฉัยอารมณ์ของอภิญาญา ประกอบด้วยคาถาล้วน ๖๖ คาถา

ปริจเฉทที่ ๑๘ ทิฏฐิวิสุทธินิทเทศ แสดงทิฏฐิวิสุทธิคือทิฏฐิบริสุทธิ ประกอบด้วยคาถาล้วน ๕๗ คาถา

ปริจเฉทที่ ๑๙ กังขาวิตรณวิสุทธินิทเทศ แสดงญาณบริสุทธิเป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัย ประกอบด้วยคาถา ๓๗ คาถา สลับคำร้อยแก้ว

ปริจเฉทที่ ๒๐ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินิทเทศ แสดงมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณเป็นเครื่องเห็นบริสุทธิว่าทางหรือไม่ใช่ทาง ประกอบด้วยคาถาล้วน ๑๕ คาถา

ปริจเฉทที่ ๒๑ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินิทเทศ แสดงปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณบริสุทธิเป็นเครื่องเห็นทางปฏิบัติ ประกอบด้วยคาถาล้วน ๒๑ คาถา

ปริจเฉทที่ ๒๒ ญาณทัสสนวิสุทธินิทเทศ แสดงญาณทัสสนะบริสุทธิ ประกอบด้วยคาถาล้วน ๕๖ คาถา

ปริจเฉทที่ ๒๓ กิเลสปหานกถา กล่าวถึงเรื่องการละกิเลสด้วยญาณต่างๆ กิเลสที่กล่าวถึงและอธิบาย ได้แก่ สังโยชน์ กิเลสมีจัตตะ โสภกรรม มัจฉริยะ วิปลาส คันถะ อคติ อาสวะ โอฆะ นิ वर्ณ ปราสาท อุปาทาน อนุสัย มละ อกุศลกรรมบถ อกุศลจิตอุปบาท เป็นคำร้อยแก้ว ประกอบด้วยคาถา ๒ คาถา และญาณทัสสนวิสุทธินิทเทศ แสดงญาณทัสสนะบริสุทธิ ประกอบด้วย คาถารวม ๑๗ คาถา มีคำร้อยแก้วรวมอยู่ด้วย

ปริจเฉทที่ ๒๔ ปัจจยนิทเทศ แสดงปัจจย ๒๔ เป็นคำร้อยแก้ว มีคาถาสลับจำนวน ๕ คาถา

มีคำลงท้ายเรียกว่า นิคมนคาถา ประกอบด้วยคาถา ๑๗ คาถา และคำร้อยแก้วบอกชื่อคัมภีร์อภิธัมมมาวตารนี้ว่า เป็นคัมภีร์ประเสริฐลึกซึ้งยิ่ง ควรศึกษาและบอกประวัติของพระคัมภีร์

รวมคาถาในพระคัมภีร์นี้ได้ ๑,๔๑๖ คาถา เนื้อหาของพระคัมภีร์โดยใจความคล้ายอภิธัมมัตถสังคหะของพระอนุรุทธาจารย์ และวิสุทธีมรรค ภาค ๓ ของพระพุทธโฆษาจารย์ และถือว่าคัมภีร์นี้เป็นอรรถกถาคัมภีร์หนึ่ง มีฎีกาแต่งแก้คัมภีร์นี้ ๒ คัมภีร์ ชื่อว่าอภิธัมมัตถวิลาสิณี ของท่านพระสุมังคลาจารย์ และฎีกาแก้ อีกคัมภีร์หนึ่ง

ท่านผู้แต่งพระคัมภีร์

ท่านอาจารย์พระพุทธทศตเถระ เป็นผู้รจนาคัมภีร์อภิธัมมมาวตาร มีแจ้งไว้ท้ายพระคัมภีร์ ท่านอาจารย์พระพุทธทศตเถระนี้ เป็นพระอรรถกถาจารย์ เช่นเดียวกับพระพุทโธษะ เป็นนักปราชญ์ภาษาบาลีที่มีผลงานทางวิชาการ เป็นชาวชมพูทวีป เกิดที่เมืองอูรคปุระ อินเดียตอนใต้ มีชีวิตอยู่ในราว พ.ศ. ๕๔๐-๑๐๐๐ ได้ศึกษาและเขียนงานทางวิชาการในวัดภูตมังคลาคาม แคว้นโจละ ท่านได้เดินทางไปลังกาทวีปก่อนพระพุทธโฆษะ ได้ศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนาในสำนักมหาวิหารเมืองอนูรธาปุระ ยังไม่ทันเรียบเรียงอรรถกถาสังหพเป็นภาษาบาลี เมื่ออยู่ลังกาทวีปได้รจนาคัมภีร์ ๓ พระคัมภีร์ คือ ชินาลังการ ๑ ทันตราตุนิทาน ๑ โพธิวงส์ ๑ แล้วได้เดินทางกลับอินเดียทางเรือ ได้พบพระพุทธโฆษะกลางทะเล จึงได้แจ้งให้พระพุทธโฆษะทราบว่า ท่านได้เดินทางกลับจากลังกา ได้แต่งพระคัมภีร์ ชินาลังการ ทันตราตุนิทาน และโพธิวงส์ แล้ว ยังไม่ได้แต่งอรรถกถาฎีกา ขอฝากให้พระพุทธโฆษะแปลพระพุททวจนะ ซึ่งเป็นภาษาสิงหพเป็นภาษาบาลี แล้วแต่งอรรถกถาฎีกาพระไตรปิฎกด้วย

เมื่อได้สนทนากันแล้วได้แยกทางกันไป พระพุทธโฆชะได้ไปยังลังกา ได้รจนาพระคัมภีร์อรรถกถาที่เป็นภาษาสิงหฬ เป็นภาษาบาลีเป็นจำนวนมาก และได้ยกย่องพระคัมภีร์ชินาลังการที่พระพุทธทตตะแต่งไว้ว่า มีความไพเราะลึกซึ้งมาก ฝ่ายพระพุทธทตตะเมื่อได้ไปถึงชมพูทวีปแล้ว ได้รจนาคัมภีร์อภิมมวตาร ๑ รูปารูปวิภาค ๑ วินยวินิจฉัย ๑ อุตตรวินิจฉัย ๑ มรุตตถวิลาสินี ๑

คัมภีร์อภิมมวตารนี้ท่านพระพุทธทตตะได้กล่าวไว้ในตอนท้ายพระคัมภีร์อภิมมวตารว่า พระเถระชื่อว่า สุมติ ได้อาราธนาให้รจนาขึ้น พระเถระชื่อสุมตินี้เป็นศิษย์ของท่าน การรจนาคัมภีร์อภิมมวตาร ท่านได้กล่าวไว้ว่าได้อาศัยแนวการสอนของสำนักมหาวิหาร มิได้เจือปนด้วยลัทธินิกายอื่น

สถานที่รจนาอภิมมวตาร

ท่านอาจารย์พระพุทธทตตะ ได้แสดงไว้ตอนท้ายพระคัมภีร์อภิมมวตารว่า ท่านได้รจนาพระคัมภีร์นี้ที่วัดกาเวรีปัญฺฑนะ ซึ่งเป็นวัดหนึ่งตั้งอยู่ที่ท่าน้ำกาเวรีซึ่งมีน้ำเต็มเปี่ยม เป็นสถานที่น่ายรมย์ สงบสงัดน่าอยู่อาศัย อยู่อินเดียได้ ท่านกล่าวว่าวัดนี้ท่านกฤษณทาสะ บาลีว่า กัณทาสะ ได้สร้างไว้ กฤษณทาสะเป็นพราหมณ์นับถือพระพุทธศาสนา เป็นผู้มีความใจอ่อนหวาน เป็นสาธุชน

การสร้างอภิมมวตารเป็นอักษรไทย

คัมภีร์อภิมมวตารนี้ ต้นฉบับเดิมเป็นอักษรขอม เป็นสมบัติของวัดบวรนิเวศวิหาร มูลนิธิภูมิพลโลกิกุได้รับความอนุเคราะห์จากสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร) เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ปัจจุบัน คือ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก โปรดให้ยืมมาเป็นต้น

ฉบับปริวรรตเป็นอักษรไทย เป็นจำนวนหนังสือ ๖ ผูก จำนวน ๑๓๒ ลาน มีรายละเอียดดังนี้

| | | |
|----------|--------|------------|
| ผูกที่ ๑ | ๒๔ ลาน | ๔๘ หน้าลาน |
| ผูกที่ ๒ | ๒๔ ลาน | ๔๘ หน้าลาน |
| ผูกที่ ๓ | ๒๔ ลาน | ๔๘ หน้าลาน |
| ผูกที่ ๔ | ๒๔ ลาน | ๔๘ หน้าลาน |
| ผูกที่ ๕ | ๒๔ ลาน | ๔๘ หน้าลาน |
| ผูกที่ ๖ | ๑๒ ลาน | ๒๔ หน้าลาน |

และได้มอบให้นักวิชาการของมูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ มีอาจารย์เขียนวงศ์ศรีสังข์ ป.ธ.๕ เป็นประธาน และนายนิพนธ์ เทียมจันทร์ ป.ธ.๖ เป็นเลขานุการ ร่วมประชุมตรวจชำระสร้างเป็นต้นฉบับอักษรไทยขึ้น นับว่า เป็นการสร้างคัมภีร์นี้เป็นอักษรไทยครั้งแรก ซึ่งคัมภีร์นี้ได้อุบัติมาแล้วในโลกกว่าพันห้าร้อยปีแล้ว

การแปลอภิธรรมมวตารเป็นภาษาไทยและการจัดทำเป็นพาคัยคู่

โดยที่คัมภีร์อภิธรรมมวตารนี้ ยังไม่ได้มีการแปลเป็นภาษาไทยไว้ ทางมูลนิธิภูมิพลโลกิกขุซึ่งมีโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย จึงได้มอบให้อาจารย์ไชยวัฒน์ กปิตลาญจน์ เป็นผู้แปลคัมภีร์นี้ จากภาษามครเป็นภาษาไทยได้สำเร็จลง ซึ่งนับว่าเป็นผลงานชิ้นเอกทางด้านพระอภิธรรม ได้มีขึ้นในพระพุทธศาสนาอีกคัมภีร์หนึ่งที่จะทำให้การศึกษาพระพุทธศาสนาได้เป็นไปอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ควรแก่การอนุโมทนาของพุทธศาสนิกชน

และในที่นี้ขอแนะนำท่านผู้แปลไว้ด้วย อาจารย์ไชยวัฒน์ กปิตลาญจน์ ผู้แปลอภิธรรมมวตารนี้ เป็นผู้ได้รับการศึกษาวิชาการทางโลก ได้รับปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตร์บัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๖

เป็นผู้มีความสนใจวิชาการทางพระพุทธศาสนาตั้งแต่เป็นนิสิตปีที่ ๕ เมื่อจบการศึกษา ประกอบอาชีพตามความรู้ความสามารถทางวิชาชีพแล้ว ก็ยังฝึกฝนศึกษาค้นคว้าวิชาการทางพระพุทธศาสนาทั้งภาษาบาลีและพระอภิธรรม มีความรู้ความเข้าใจในวิชาการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะความรู้ด้านพระอภิธรรมเป็นพิเศษ ทั้งเข้าใจภาษาบาลีอย่างดี ทั้งไวยากรณ์ ทั้งอรรถพจน์ สามารถแปลปกรณ์บาลีระดับสูง สื่อความหมายได้อย่างถูกต้อง พร้อมทั้งได้ปฏิบัติธรรมเป็นครั้งคราว ถือเอาประโยชน์ และทดสอบวิชาปริยัติที่ได้ศึกษามา นอกจากนั้น ยังได้บรรยายธรรมตามสถาบันต่าง ๆ ได้แปลวิสุทธิมรรคพร้อมทั้งมหาฎีกาไว้ด้วย เป็นบุคคลที่มีอัจฉริยภาพพิเศษ ในตัวที่มีความสามารถสูงในปรกณ์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นประโยชน์แก่วงการศึกษพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง อาจารย์ไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์ ได้ใช้ความรู้และประสบการณ์จากการที่ได้ศึกษาและค้นคว้า จนสามารถแปลพระคัมภีร์อภิธรรมาวตารจบลงได้ นับเป็นผลงานที่ควรสรรเสริญยิ่ง นับว่าเป็นเพชรน้ำหนึ่งของมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ

มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุได้จัดพิมพ์เป็นพакย์คู่ คือภาษาบาลีข้างหนึ่ง และภาษาไทยข้างหนึ่งในหน้าเดียวกัน ตั้งแต่ปริเฉทที่ ๑ จิตตนิเทศ แสดงจิต จนถึงปริเฉทที่ ๒๔ ปัจจยนิเทศ แสดงปัจจย ๒๔ จบพระคัมภีร์ และสำหรับการพิมพ์ครั้งนี้ คุณศิริวรรณ วัฒาสักดานนท์ ได้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินสร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บุพการีและบรรพบุรุษ

การสร้างพระคัมภีร์นี้เป็นอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทยขึ้น ได้สำเร็จด้วยศรัทธา วิริยะ อุตสาหะ และสติปัญญา รวมทั้งการบริจาคทรัพย์เป็นกำลังของท่านเจ้าภาพให้สำเร็จเป็นวรมณกรรมคำสอนขึ้นในพระพุทธศาสนา ซึ่งต้นฉบับพระคัมภีร์อภิธรรมาวตารนี้เกิดมาแล้วพันห้าร้อยปีเศษ อยู่ในอักษรต่าง ๆ บันทึกไว้ แต่ได้เกิดในรูปของอักษรไทยเป็นครั้งแรกในพุทธศักราช ๒๕๓๑ และได้มีการแปลขึ้นไว้ในภาษาไทยในเวลาต่อมา นับเป็นโชคดีของพระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชนชาวไทย ควรแก่การอนุโมทนาของเทพดาและมนุษย์ที่ได้ทำการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา สมดังคาถาสุดท้ายในพระอภิธรรมาวตารว่า

(๓๒)

ยาว ตัญจติ โลกสุมี หิม วา ปพพุดตโม
ดาว ตัญจตุ สทรมโม รมมราชสส สตุณโน.

ขุนเขาหิมพานต์ย่อมตั้งอยู่ได้ในโลกเพียงใด ขอพระสัทธรรมของ
พระศาสดาผู้เป็นพระธรรมราชา จงตั้งอยู่ได้เพียงนั้น.

สงฆ์ เจริญ

(นายสิริ เพ็ชรไชย)

หัวหน้าฝ่ายวิชาการมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

คณะผู้ดำเนินงานจัดสร้างพระคัมภีร์
ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของ มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ

นายมณีพันธ์ จารุคุณ อุปนายกสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ
และผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม
และอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

นางอุษา จารุคุณ นายกสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา,
ผู้บรรยายธรรมะของสมาคม ฯ กรรมการ
ผู้ช่วยผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ และรอง
ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม ฯ

เป็นหัวหน้าคณะผู้ดำเนินงาน

นายสิริ เพ็ชรไชย กรรมการสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ และหัวหน้าฝ่าย
วิชาการโครงการปริวรรตอักษรขอม และอักษร
โบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ
คัมภีร์อภิธรรมมวตาร บาลี-ไทย
ฉบับภูมิพโลภิกขุ

- | | |
|---|--|
| ๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ.๕ | ประธานกรรมการตรวจชำระ |
| ๒. นายไชยวัฒน์ กปิตกานูจน์ สด.บ.(จุฬา) | แปลและตรวจชำระ |
| ๓. นายเกษมวงศ์ บุรณศิริ | พิมพ์ต้นร่างจากฉบับลายมือ |
| ๔. นางจันทน์ ท้วมถ่ายอง | พิมพ์ต้นร่างจากฉบับลายมือ |
| ๕. นางพิกุล บำรุงผล | พิมพ์ต้นร่างจากฉบับลายมือ |
| ๖. นางสาวสายสมร โพธิ์หอม | พิมพ์ต้นร่างจากฉบับลายมือ |
| ๗. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ.(โบราณคดี) | อ่านทานตามต้นร่าง |
| ๘. นายเจริญ สุควรรณา ป.ธ.๗ | อ่านทานตามต้นร่าง |
| ๙. นายวันชัย มาลัย ป.ธ.๖ | อ่านทานตามต้นร่าง |
| ๑๐. นายเกษมวงศ์ บุรณศิริ | พิมพ์ต้นแบบ |
| ๑๑. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ.(โบราณคดี) | อ่านทานตามต้นฉบับ |
| ๑๒. นายเจริญ สุควรรณา ป.ธ.๗ | อ่านทานตามต้นฉบับ |
| ๑๓. นายยศศิริ จันทุม ป.ธ.๖ | อ่านทานตามต้นฉบับ |
| ๑๔. นายภิญโญ ล่องสกุล ป.ธ.๘, พม., พธ.บ., M.A. | อ่านทานตามต้นฉบับ |
| ๑๕. นายบุญเพ็ง แก้วยอด ป.ธ.๗ | อ่านทานตามต้นฉบับ |
| ๑๖. นางศิริรัตน์ ค้างสน บ.ศ.๘ | ตรวจความเรียบร้อยและความ ถูกต้องของต้นแบบก่อนถ่ายเพลท |
| ๑๗. นายบรรจบ พุกพญา ป.ธ.๗ | ตรวจความเรียบร้อยและความ ถูกต้องของต้นแบบก่อนถ่ายเพลท |
| ๑๘. นางชลอ วรรณจันทร์ | จัดทำรูปเล่ม และดำเนินการจัดพิมพ์ |
| ๑๙. นายเฉลิมชัย ทองมี | ผู้ช่วยจัดทำรูปเล่ม และดำเนินการจัดพิมพ์ |



พระคัมภีร์อภิธัมมวาทาร

(บาลี - ไทย)

ABHIDHAMMĀVATĀRO

(Pāli - Thai)

ฉบับภูมิพโลภิกขุ



พุทธศักราช ๒๕๕๒

สารบัญ
พระคัมภีร์อภิธรรมมวตาร
บาลี-ไทย

| เรื่อง | หน้า |
|---|------|
| กถาเริ่มคัมภีร์ | ๑ |
| ๑. ปริจเฉทที่ ๑ - จิตตนิทเทศ | ๓ |
| ๒. ปริจเฉทที่ ๒ - เจตสิกนิทเทศ | ๕๕ |
| ๓. ปริจเฉทที่ ๓ - เจตสิกวิภาคนิทเทศ | ๑๐๕ |
| ๔. ปริจเฉทที่ ๔ - เอกวิธาทีนิตเทศ | ๑๑๖ |
| ๕. ปริจเฉทที่ ๕ - ภูมิปุคคลจิตตูปัตตนิทเทศ | ๑๓๐ |
| ๖. ปริจเฉทที่ ๖ - อารัมมณวิภาคนิทเทศ | ๑๕๗ |
| ๗. ปริจเฉทที่ ๗ - วิปากจิตตูปวัตตนิทเทศ | ๑๗๕ |
| ๘. ปริจเฉทที่ ๘ - ปกิณณนิทเทศ | ๒๐๔ |

| เรื่อง | หน้า |
|----------------------------|------|
| ๘. ประจําที่ ๘ | |
| - ปุณฺณวิปากปัจจนินทเทส | ๒๒๕ |
| ๑๐. ประจําที่ ๑๐ | |
| - รุปรวิภาคนินทเทส | ๒๔๒ |
| ๑๑. ประจําที่ ๑๑ | |
| - นินทพานินทเทส | ๓๐๗ |
| ๑๒. ประจําที่ ๑๒ | |
| - บัญญัติตตินินทเทส | ๓๒๔ |
| ๑๓. ประจําที่ ๑๓ | |
| - การกปฏิเวธนินทเทส | ๓๓๑ |
| ๑๔. ประจําที่ ๑๔ | |
| - รูปาวจรสมานิกาวนินทเทส | ๓๔๖ |
| ๑๕. ประจําที่ ๑๕ | |
| - อรูปาวจรสมานิกาวนินทเทส | ๓๕๔ |
| ๑๖. ประจําที่ ๑๖ | |
| - อภิญญานินทเทส | ๔๑๐ |
| ๑๗. ประจําที่ ๑๗ | |
| - อภิญญารัมมณนินทเทส | ๔๒๗ |
| ๑๘. ประจําที่ ๑๘ | |
| - ทิฏฐวิสุทธินินทเทส | ๔๔๕ |
| ๑๙. ประจําที่ ๑๙ | |
| - กังขาวิตรณวิสุทธินินทเทส | ๔๖๑ |

| เรื่อง | หน้า |
|----------------------------------|------|
| ๒๐. ปริจเฉทที่ ๒๐ | |
| - มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินิทเทศ | ๔๗๕ |
| ๒๑. ปริจเฉทที่ ๒๑ | |
| - ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินิทเทศ | ๔๘๕ |
| ๒๒. ปริจเฉทที่ ๒๒ | |
| - ญาณทัสสนวิสุทธินิทเทศ | ๔๙๑ |
| ๒๓. ปริจเฉทที่ ๒๓ | |
| - ถกกว่าค้ำวยการละกิเลส | ๕๐๖ |
| ๒๔. ปริจเฉทที่ ๒๔ | |
| - ปัจจนิทเทศ | ๕๒๖ |
| นิกมนคาถา | ๕๓๕ |

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ

ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับมุลนิธิภูมิพ โลภิกขุ

| คำย่อ | | คำเต็ม |
|---------------|----------------|--------------|
| วิ. มหาวิภงค. | วินยปิฎก | มหาวิภงค |
| วิ. ภิกขุณี. | วินยปิฎก | ภิกขุณีวิภงค |
| วิ. มหา. | วินยปิฎก | มหาวคค |
| วิ. จุ. | วินยปิฎก | จุลลวคค |
| วิ. ป. | วินยปิฎก | ปริวาร |
| ที. สී. | ทีฆนิกาย | สีลขนุทธวคค |
| ที. มหา. | ทีฆนิกาย | มหาวคค |
| ที. ปา. | ทีฆนิกาย | ปาฎิกวคค |
| ม. มุ. | มชฺฉิมนิกาย | มูลปณณาสก |
| ม. ม. | มชฺฉิมนิกาย | มชฺฉิมปณณาสก |
| ม. อุ. | มชฺฉิมนิกาย | อุปริปณณาสก |
| สํ. ส. | สํยุตตนิกาย | สคาถวคค |
| สํ. นิ. | สํยุตตนิกาย | นิทานวคค |
| สํ. ขนุธ. | สํยุตตนิกาย | ขนุธววคค |
| สํ. สพา. | สํยุตตนิกาย | สพยตนวคค |
| สํ. มหา. | สํยุตตนิกาย | มหาววคค |
| อง. เอกก. | องคฺคตฺตรนิกาย | เอกกนิปาด |
| อง. ทุก. | องคฺคตฺตรนิกาย | ทุกนิปาด |

คำย่อ

คำเต็ม

| | | |
|--------------|----------------|---------------|
| อง. ติก. | องค์คุณตรนิกาย | ติกนิปาต |
| อง. จตุกก. | องค์คุณตรนิกาย | จตุกกนิปาต |
| อง. ปญจก. | องค์คุณตรนิกาย | ปญจกนิปาต |
| อง. ฉก. | องค์คุณตรนิกาย | ฉกนิปาต |
| อง. สคตก. | องค์คุณตรนิกาย | สคตกนิปาต |
| อง. อฏฐก. | องค์คุณตรนิกาย | อฏฐกนิปาต |
| อง. นวก. | องค์คุณตรนิกาย | นวกนิปาต |
| อง. ทสก. | องค์คุณตรนิกาย | ทสกนิปาต |
| อง. เอกาทสก. | องค์คุณตรนิกาย | เอกาทสกนิปาต |
| ขุ. ขุ. | ขุททกนิกาย | ขุททกปาฐ |
| ขุ. ฐ. | ขุททกนิกาย | ธมมปทคาถา |
| ขุ. อุ. | ขุททกนิกาย | อุทาน |
| ขุ. อิติ. | ขุททกนิกาย | อติวุตตก |
| ขุ. สุ. | ขุททกนิกาย | สุตตนิปาต |
| ขุ. วิ. | ขุททกนิกาย | วิมานวตถุ |
| ขุ. เปต. | ขุททกนิกาย | เปตวตถุ |
| ขุ. เถร. | ขุททกนิกาย | เถรคาถา |
| ขุ. เถรี. | ขุททกนิกาย | เถรีคาถา |
| ขุ. ชา. | ขุททกนิกาย | ชาดก |
| ขุ. มหา. | ขุททกนิกาย | มหานิทเทศ |
| ขุ. จุฬ. | ขุททกนิกาย | จุฬนิตเทศ |
| ขุ. ป. | ขุททกนิกาย | ปฎิสัมภิตามคค |
| ขุ. อ. | ขุททกนิกาย | อปทาน |
| ขุ. พุทฐ. | ขุททกนิกาย | พุทฐวิส |
| ขุ. จริยา. | ขุททกนิกาย | จริยาปิฎก |

(๔๒)

| คำย่อ | คำเต็ม |
|----------|-------------|
| อภิ. ต. | อภิธรรมปิฎก |
| อภิ. วิ. | อภิธรรมปิฎก |
| อภิ. ธา. | อภิธรรมปิฎก |
| อภิ. ปุ. | อภิธรรมปิฎก |
| อภิ. ก. | อภิธรรมปิฎก |
| อภิ. ย. | อภิธรรมปิฎก |
| อภิ. ป. | อภิธรรมปิฎก |

วิธีใช้ เช่น วิ. มหาวินย. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ
เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

| คำย่อ | คำเต็ม |
|-------|--|
| สี. | สีหพไปตถก (ฉบับสิงหพ) |
| ม. | มรรม ไปตถก (ฉบับพม่าเดิม) |
| ฉ. | ฉฏฐสงคีติไปตถก (ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖) |
| รา. | รามณญไปตถก (ฉบับมอญ) |
| โป. | โปราณ ไปตถก (ฉบับไบลานเก่า) |
| อิ. | อิญคตสิไปตถก (ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ชื่อว่า ยุ.) |
| ก. | กตถจไปตถก (คัมภีร์บางฉบับ) |

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET
 as used in this pāli text
 of
 THE BHŪMIBALO BHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

a ำ ā ี i ื ī u ู ū e โ อ

CONSONANTS - 33

| | | | | |
|------|-------|------|--------|------|
| ก ka | ข kha | ค ga | ฆ gha | ง ṅa |
| จ ca | ฉ cha | ช ja | ฉ จ ja | ฌ ṅa |
| ฎ ṭa | ฐ ṭha | ฑ ḍa | ฒ ḍha | ณ na |
| ต ta | ถ tha | ท da | ธ dha | น na |
| ป pa | ผ pha | พ ba | ภ bha | ม ma |
| ย ya | ร ra | ล la | ว va | |
| ส sa | ห ha | ฬ ḷa | ม ṃ | |

FIGURES

๑ 1 ๒ 2 ๓ 3 ๔ 4 ๕ 5 ๖ 6 ๗ 7 ๘ 8 ๙ 9 ๐ 0

COMBINATION

| | | | |
|-------|-------|-------|-------|
| ก ka' | กา kā | กี ki | กี kī |
| กุ ku | กู kū | เก ke | โก ko |

พระคัมภีร์อภิธานมาวตาร

บาลี - ไทย

อภิธรรมมาวตาร



นมโ ม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น.

กนฺถารมฺภกถา

กถาเริ่มกัมภีร์

๑. อนนฺตกรุณาปณฺธิ
ตถาคตมฺนุตฺตมฺ^๑
วนฺทิตฺวา สิริสา พุทฺธ
ธมฺมิ สาธุคณฺมุปี จ.

๑. ข้าพเจ้าขอถวายอภิവാท พระตถาคต
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้หาใครยิ่ง
กว่ามิได้ มีพระกรุณาและพระปัญญาหา
ที่สุคติได้ และพระธรรม รวมทั้ง
คณะสงฆ์ ด้วยเศียรเกล้า.

๒. ปณฺฑิตกมฺพลนามาย
สิลาयाตุลวิกฺกโม
นิสินฺโน เทวราชสฺส
วิมฺเล สีตเล ตเล.

๒-๓. พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงแก้แล้วกล้าหาญผู้
เปรียบมิได้ ผู้เป็นเทพยิ่งเทพ แห่งเทพ
ทั้งหลาย อันเทพแห่งเทพทั้งหลาย
บูชา ทูลเชิญประทับเบื้องหน้าทวย-
เทพ ประทับนั่งบนศิลาอาสน์ ชื่อว่า

^๑ ม. ตถาคตมฺนุตฺตมฺ.

คุณบุษบา
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓. ยี่ เทวเทโว เทวานัน
 เทวเทเวหิ ปุชิโต
 เทเสสสิ เทวโลกสมิ
 รมมี เทวปุรกชโต.

๔. ตตฺถาหิ ปาภูวตฺถาย
 ภิกฺขุณฺโณ ปิฏฺฐกฺตเม
 อภิธมฺมาวตารนฺตุ
 มรฺุรํ มตีวพฺพณฺโณ.

๕. ตาหิ โมหกวาฏสฺส
 วิสาฎฺณมนฺตุตฺตรํ
 ภิกฺขุณฺโณ ปวิสนฺตฺตานํ
 อภิธมฺมมหาปุริ.

๖. สฺหุตฺตฺตรํ ตรณฺตฺตานํ
 อภิธมฺมโมหตี
 สฺหุตฺตฺตรํ ตรณฺตฺตานํ
 ตฺรวิ มกรากฺรํ.

๗. อาภิธมฺมิกภิกฺขุณฺโณ
 หตฺถสฺวารมนฺตุตฺตรํ
 ปวกฺขามิ สฺมาเสณ
 ตํ สฺสวาท สฺมาหิตา.

บัดทุกัมพล อันเขียนปราศจากมลทินของ
 ท้าวสักกเทวราช ทรงแสดงธรรมใด
 ไว้ในเทวโลก.

๔-๗. เพื่อความแจ่มแจ้งในธรรมนั้น ข้าพ-
 เจ้าจักขอกกล่าวอภิธัมมawatara อันมี
 ความไพเราะ เป็นเครื่องทำปัญญาให้
 เจริญในพระอภิธรรมปิฎก แก่ภิกษุทั้ง-
 หลายซึ่งเป็นกฤดาจารของนางประตุม
 คือโมหะอันยอคเยียม สำหรับภิกษุผู้จะ
 เข้าไปสู่เมืองใหญ่คือ พระอภิธรรม
 ผู้จะข้ามห้วงน้ำใหญ่ คือพระอภิธรรมที่
 ข้ามได้แสนยาก เป็นตุจแพสำหรับ
 บุคคลผู้จะข้ามบ่อมังกร อันข้ามได้แสน-
 ยาก ฉะนั้น เป็นคู่มืออันยอคเยียมสำ-
 หรับภิกษุผู้เรียนอภิธรรมทั้งหลาย โดย
 ย่อ ขอนานทั้งหลาย จงเป็นผู้มีจิตตั้ง
 มั่นสดับอภิธัมมawatara นั้น เถิด.

คุณบุษบา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑. ปฐมปริจฉะ

จิตตนิทเทส

๘. จิตฺตํ เจตสิกํ รูปํ
 นิพพานนฺติ นินฺรุตฺตโร
 จตุธา เทสยீ ฌมฺเม
 จตุสจฺจบุปกาสโน.

คตฺถ จิตฺตุนฺติ วิสยวิชานนํ จิตฺตํ,
 ตสฺส ปน โก วจนตฺโถ ? วุจฺเจเต :
 สัพฺพสงฺคาทิกวเสน ปน จินฺเตตฺตี จิตฺตํ,
 อตฺตโน สนฺตานิ จินฺเตตฺตี วา จิตฺตํ.

๙. วิจิตฺตกรณฺวา จิตฺตํ
 อตฺตโน จิตฺตตาย วา^๑

๑. ปริจฉะที่ ๑

จิตตนิทเทส

๘. พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงประกาศสัจจะ
 ๔ หาผู้เหนือกว่ามิได้ ทรงแสดงธรรม
 ไว้ ๔ อย่าง คือ จิต เจตสิก รูป และ
 นิพพาน.

ในปรมัตถธรรม ๔ อย่างเหล่านั้น
 คำว่า จิต ความว่า ธรรมชาติที่รู้อารมณ์
 ชื่อว่า จิต ก็จิตนั้นมีอะไรเป็นวจันตละ
 (ความหมายของคำ) ? ตอบว่า : ชื่อว่า
 จิต เพราะอรรถว่า กิต (คือรู้อารมณ์)
 โดยเกี่ยวกับนัยที่สังเคราะห์เอาจิตทุกดวง,
 อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า จิต เพราะอรรถว่า
 สังสมสันดานของตน.

๙. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า จิต เพราะมีการ
 กระทำที่วิจิตร (หรือเพราะกระทำสิ่ง

^๑ อภิธัมมตฺถวิภาวินี. ๖๗.

คุณบุษบา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปณฺฑิตฺตียมฺปิ วิชฺฌาณ...
 วิจิตฺเต จิตฺตมฺเมเก
 จิตฺตสมฺมุติ ทฺฐสฺสพฺพา
 วิชฺฌาณ อธิ วิชฺฌนา.

ที่วิจิตร) อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า จิต เพราะความที่ตนเองวิจิตร วิชฺฌุชน ฟังเห็น ใช้สมมุติว่าจิตแม้ในบัญญัติ ในวิชฺฌญาณ ในงานจิตรกรรมอันวิจิตร ในอธิการนี้ ฟังเห็นใช้ในวิชฺฌญาณ.

ตมฺปน สารมฺมณโต เอกวิธํ,
 สฺวิปากาวิปากโต ทฺวิธํ. ตตฺถ สฺวิปากํ
 นาม กุสลากุสลํ, อวิปากํ นาม อพฺยาคตํ.
 กุสลากุสลาพฺยาคตชาติเภทโต ทฺวิธํ.

ก็จิตนั้นมีอย่างเดียว โดยเป็นธรรมชาติที่มีอารมณ์ มี ๒ อย่าง โดยเป็นจิตที่มีวิปาก และจิตที่ไม่มีวิปาก. ในจิต ๒ อย่างนั้น กุศลจิตและอกุศลจิต ชื่อว่า จิตที่มีวิปาก อพฺยาคตจิต ชื่อว่า จิตที่ไม่มีวิปาก. มี ๓ อย่างโดยความต่างกันแห่งชาติ คือ กุศล อกุศล และอพฺยาคตะ.

ตตฺถ กุสลนฺติ ปเนตสฺส โโก
 วจนฺตโต ?

ในคํานั้น ถามว่า ก็ศัพท์ว่า กุสล นั้น มีอะไรเป็นวจนัตถะเล่า ? ตอบว่า

๑๐. กุจฺฉิตานํ สลนโต
 กุसानํ ลวเนน วา
 กุเสน ลาทพฺพตฺตา วา
 "กุสลน"ติ ปวฺจจฺติ.

๑๐. เรียกว่า "กุศล" เพราะทำกรรมที่น่าเกลียดทั้งหลายให้หวั่นไหว อีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า "กุศล" เพราะตัดอกุศลอันชื่อว่า กุสะ (นอนอยู่โดย

คุณบุษบา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาการน่าเกลียด) อีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า "กุศล" เพราะฟังดีเอา ได้ด้วยญาณอันชื่อว่า กุสะ (กระทำกรรมที่น่าเกลียดให้เบาบาง).

๑๑. เจนเก กุสสทฺโทยํ
อาโรเคช อนุชชเก
ทฺฐุโส อธิฐวิปาเกปิ^๑
อนุชชาทิเก อิศ.

๑๑. กุศล-ศัพท์นี้ เห็นใช้ในอรรถว่าฉลาด ในอรรถว่าไม่มีโรค ในอรรถว่าไม่มีโทษ แม้ในอรรถว่ามีวิบาก น่าปรารถนา ในอธิการนี้ ใช้ในอรรถว่าไม่มีโทษเป็นต้น (ไม่มีโทษไม่มีโรค มีวิบากน่าปรารถนา ครบทั้ง ๓ อรรถ).

ตสฺมา อนุชชธิฐวิปากลกฺขณํ กุสลํ,
อกุสลวิทฺธึสนฺรํ, โวทานปจฺจุปฺปญฺจํ,
สวชฺชปฏิบัติกฺขตฺตา^๒ อนุชชลกฺขณํ วา
กุสลํ, โวทานภวฺรํ, อธิฐวิปากปจฺจุ-
ปฺปญฺจํ, โยนิโสมนสิการปญฺจํ.
สวชฺชานธิฐวิปากลกฺขณํ อกุสลํ. ตทฺภย-

เพราะฉะนั้น กุศล ไม่มีโทษ มีวิบากที่น่าปรารถนาเป็นลักษณะ มีการย้ายอกุศลเป็นรส มีความผ่องแผ้วเป็นปัจจัยพื้นฐาน อีกอย่างหนึ่ง กุศล มีอันหาโทษมิได้เป็นลักษณะ เพราะความที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกรรมที่มีโทษ^๓ มีความผ่องแผ้วเป็นรส มีวิบากที่

^๑ โป. จ.

^๒ ฉ. วชชปฏิ...

^๓ ฉบับพม่าเป็น วชชปฏิบัติกฺขตฺตา เพราะความที่เป็นปฏิปักษ์ต่อโทษ.

คุณบูชา
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมสาร. ปี-ท. ๑-๑

วิปริตลกขณมพฺพยากคํ, อวิปាកารหํ ภา. นำปรารธนาเป็นปัจจุปัฏฐาน. มีโยนิโส-
 มนสิการเป็นปทัฏฐาน. อกุศลมีโทษมีวิปាក
 ที่ไม่นำปรารธนาเป็นลักษณะ. อัพยากตะมี
 อันผิดแปลกไปจากกุศลและอกุศลทั้ง ๒ นั้น
 เป็นลักษณะ (คือไม่มีวิปាក) หรือเป็น
 ธรรมชาติที่ไม่ควรแก้วิปាក.

ตตฺถ กุสลจิตฺตํ เอกวีสตีวِحฺชํ โหติ,
 ตยหิ ญฺมิโต จตฺตพฺพิชฺชํ โหติ กามาวจรํ,
 รูปาวจรํ, อรูปาวจรํ, โลกุตฺตรณฺเจติ.

ในจิต ๓ อย่างนั้น กุศลจิตมี ๒๑ อย่าง
 กุศลจิตนั้นมี ๔ อย่างโดยภูมิคือ กามาวจร-
 กุศลจิต รูปาวจรกุศลจิต อรูปาวจรกุศล-
 จิต และโลกุตรกุศลจิต.

ตตฺถ กามาวจรกุสลจิตฺตํ ญฺมิโต
 เอกวิธํ, สวตฺตถุกามาวตฺตถุกภทฺโต ทฺวิธํ หีน-
 มชฺฌิมภนฺตีตภทฺโต ตีวِحฺชํ, โสมนสฺสฺสฺสฺสฺส-
 ภาณสมฺบุโยควิบุปโยคาทิภทฺโต อญฺจวิธํ
 โหติ. เสยฺยถิหํ ? โสมนสฺสฺสฺสฺสฺสฺส-
 ภาณสมฺบุยฺยตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ สสงฺขาริกเมกํ,
 โสมนสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส-
 ภาณวิบุปยฺยตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ

ในกุศลจิตเหล่านั้น กามาวจรกุสลจิต
 มีอย่างเดียวโดยภูมิ มี ๒ อย่างโดยความ
 ต่างกันแห่งจิตที่มีวัตถุ และจิตที่ไม่มีวัตถุ มี
 ๓ อย่าง โดยความต่างกันแห่งจิตเลว จิต
 ปานกลาง และจิตประณีต มี ๔ อย่าง
 โดยความต่างกันแห่งโสมนัส อุกฺเบกขา
 ความประกอบร่วมกัน และไม่ประกอบ

๑ ฉ. โสมนสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส ภาณวิบุปโยคภทฺโต.

คุณบูชา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สสังขาริกเมกั, อุเปกฺขาสทคคั ฌาณ- ร่วมกันกับฌาณเป็นต้น?

สมฺปยุตฺตั อสังขาริกเมกั สสังขาริกเมกั, กามาวจรกุศลจิต ๘ อย่างนี้คืออะไร ?

อุเปกฺขาสทคคั ฌาณวิปยุตฺตั อสังขาริกเมกั ได้แก่ :

สสังขาริกเมกนฺติ อิหิ อฏฺฐจวิธมฺปิ กุศลจิตที่สทรคคด้วยโสมนัส สัมปยุตกับ ฌาณ เป็นอสังขาริก (ไม่มีสังขาร) ๑ เป็น สสังขาริก (มีสังขาร) ๑

กุศลจิตที่สทรคคด้วยโสมนัส วิปยุตกับ ฌาณ เป็นอสังขาริก ๑ เป็นสสังขาริก ๑

กุศลจิตที่สทรคคด้วยอุเบกขา สัมปยุต กับฌาณ เป็นอสังขาริก ๑ เป็นสสังขาริก ๑

กุศลจิตที่สทรคคด้วยอุเบกขา วิปยุต กับฌาณเป็นอสังขาริก ๑ เป็นสสังขาริก ๑

กุศลจิตทั้ง ๘ อย่าง ดังกล่าวมานี้ ชื่อว่า กามาวจรกุศลจิต.

๑๒. อุทฺธานโต หุเว กามา
เกลสวตฺตฺตฺตฺสา ปน

๑๒. อนึ่ง กามมี ๒ อย่างโดยสังเขป คือ
กิเลสกามและวัตถุกาม กิเลส ได้แก่

ฉกัธัมมาวตฺตาร. ป-ท. ๑-๑

๑ ฉบัปพมา เป็น โสมนสุสุ เปกฺขาฌาณปุบโยค- เกทโต - โดยความต่างกันแห่งโสมนัส- อุเบกขาฌาณและปโยคะ .

คุณบุษบา
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กิเลส โฉนฺทราโคว
 วัตถุ เทวมิวภูฏักิ?

ฉนฺทราคะ นันเอง วัตถุ ใต้แก
 ธรรมชาติที่เป็นไปกับ วัฏฏะในภูมิ ๓.

๑๓. กิเลสกาโม กามเตติ
 วัตถุ กามียตติ จ
 สิขุณฺติ พุวิโรเปส
 กามो वो การกทฺวเย.

๑๓. กี้กิเลสกาม ย่อมใคร่ (ซึ่งวัตถุ)
 วัตถุกาม ถูกกิเลสกามใคร่ เพราะ
 เหตุนั้น กามทั้ง ๒ นั้นจึงสำเร็จใน
 การกทั้ง ๒.

๑๔. ยสฺมี ปน ปเทเส โส
 กามอยํ พุพฺพิโรปิ จ
 สมฺปตฺตึนํ วเสนาว-
 จรตฺติ จ โส ปน.

๑๔-๑๕. กี้กามทั้ง ๒ อย่างนั้น ย่อมท่องเที่ยว
 ทั่วด้วยอำนาจแห่งความถึงพร้อม
 ในประเทศใด เพราะฉะนั้น ประเทศ
 นั้นมี ๑๑ อย่าง คือ หมาย ๔ สวรรค์
 ๖ และมนุษย์ ๑ นั้นเที่ยว.

๑๕. ปเทโส จตฺพายานํ
 ฉนฺนํ เทวานเมว จ
 มนุสฺसानํ วเสนาว
 เอกาทสฺวิโร ปน.

๑๖. กามอวจรตฺเตตฺตถ
 กามาวจรสฺสนฺนิโต
 อสฺสํสาภิกลฺขิตฺตฺตฺตา ทิ
 สสฺตถาวจโร วิย.

๑๖. จึงได้ชื่อว่ากามาวจร เพราะอรรถว่า
 เป็นที่ท่องเที่ยวไปแห่งกาม เพราะ
 เป็นประเทศที่กำหนดคตฺหมายไว้ด้วยกาม
 นั้น คือประเทศที่ชื่อว่า สสฺตถาวจร

^๑ ฉ. เทวมิวภูฏักิ.

คุณบุษบา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

(เป็นที่ท่องเที่ยวไป แห่งบุรุษผู้มี ศัสตรา) ฉะนั้น.

๑๑. สุวายั รูปภาโว รูปิ
เอวั กาโมติ สณฺหิต
อุตุตฺรสุส ปทสุเสว
โลปี กตฺวา อุทธีริโต.

๑๑. เปรียบเหมือนรูปภาพ ตรัสเรียกว่า "รูป" เพราะการลบบทหลังเสียฉันใด กามาวจรนั้น บัดจิตก็ให้ชื่อเรียกว่า "กาม" เพราะกระทำการลบบทหลัง ฉะนั้น.

๑๔. ตสฺมี กาเม อิทํ จิตฺตํ
สทาวจรตีติ จ
กามาวจรมิจุเจวํ
กถิตํ กามฆาตินา.

๑๔. ก็จิตดวงนี้ ย่อมท่องเที่ยวไปตลอด กาลทุกเมื่อในกามนั้น เพราะเหตุนี้ พระพุทธเจ้าผู้ทรงฆ่ากามได้แล้ว จึง ตรัสเรียกไว้อย่างนี้ว่า "กามาวจร".

๑๕. ปฏิสนฺธิ ภาเว กาเม
อวจารยตีติ วา
กามาวจรมิจุเจวํ
ปริยาปนฺนติ ตฺตฺร วา.

๑๕. อีกอย่างหนึ่ง ตรัสเรียกไว้อย่างนี้ว่า "กามาวจร" เพราะอรรถว่ายัง ปฏิสนธิให้ท่องเที่ยวไปในกาม คือใน กามภพ อีกอย่างหนึ่ง ตรัสเรียกไว้ อย่างนี้ว่า "กามาวจร" เพราะ อรรถว่า นับเนื่องในกามาวจรนั้น.

คุณบุษบา
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒๐. อิทิ อฏฺฐวิธึ จิตฺตํ
 กามาวจรสณฺณิคมํ
 ทสฺสปฺถกฺขริยาวัตถุ-
 วเสเนว ปวตฺตติ.

๒๑. ทานํ สีลํ ภาวนา ปตฺติทานํ
 เวยฺยาวจฺจุํ เทสนา จานุโมโท
 ทิฏฺฐิซฺชชฺชตฺตํ^๑ สํสฺสติจฺจาปจาโย
 เณยฺโย เอวํ ปุณฺณวัตถุปรุภเกโท.

๒๒. คจฺจนฺติ สงฺกหํ ทาเน
 ปตฺติทานานุโมทนา
 ตถา สีลเม เณยฺ
 เวยฺยาวจฺจุปจายนา.

๒๓. เทสนา สวณํ ทิฏฺฐิ-
 อชฺชตา^๒ ภาวนามเย
 ปุน ตีเณว สมนฺโหนติ
 ทสฺส ปุณฺณกฺขริยาปิ จ.

๒๐. จิตที่ได้ชื่อว่ากามาวจร ๘ อย่างนี้
 ย่อมเป็นไปด้วยสามารถแห่งบุญกิริยา
 วัตถุ ๑๐ นั้นเทียว.

๒๑. ทาน สีล ภาวนา ปตฺติทาน เวยฺยา-
 วัจจะ เทสนา อนุโมทนา ทิฏฺฐิซฺชกัมม
 สัมมัสสวณะ และอปจายนะ บัดพิตพิง
 ทราบประเภทแห่งวัตถุ คือ บุญ
 ทั้งหลาย ตามประการที่ข้าพเจ้า
 กล่าวมานี้เกิด.

๒๒-๒๓. อนึ่ง แม้บุญกิริยา ๑๐ นี้ จะจัดว่า
 มี ๓ เท่านั้น ก็ได้อีก คือ ปตฺติทาน
 และอนุโมทนา ถึงการสงเคราะห์
 เข้าในทานมัย อย่างนั้นเหมือนกัน
 เวยฺยาววัจจะและอปจายนะ ถึงการ
 สงเคราะห์เข้าไปในบุญข้อศีลมัย เทส-
 นา สวณะ ภาวะที่ตรงแห่งทิฏฺฐิ ถึง
 การสงเคราะห์เข้าไปในภาวนามัย.

^๑ ม. ทิฏฺฐิซฺชกัมม.

^๒ ฉ. อชฺชกา.

คุณบูชา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒๔. สัพพานุสฺสตีปฺปณฺณจ
 ปสฺสา สรณฺตตฺย
 ยนฺติ ทิฏฺฐชฺชุกมฺมสฺมี
 สงฺกทํ นตฺถิ สฺสโย.

๒๔. บุญคืออนุสติทั้งปวง การสรรเสริญ
 สรรณะทั้ง ๓ ถึงการสงเคราะห์เข้า
 ในทิฏฐุชกรรม ในการถึงการ
 สงเคราะห์ได้นั้น ไม่ต้องสงสัย.

๒๕. ปุริมา มุญฺจนา เจว
 ปรา ทิสฺโสปี เจตนา
 โทหนฺติ ทานมเย ปุญฺเณ^๑
 เอวํ เสเสสฺสุ ทิปเย.

๒๕. ในบุญข้อทานมัย มีเจตนา ๓ คือ
 ปุริมเจตนา มุญจนเจตนา และ
 พรเจตนา ในบุญข้อที่เหลือ บัณฑิต
 พึงแสดงเจตนา ๓ ได้ อย่างนั้น
 เหมือนกัน.

อิทานิ อสฺส ปนฺนุจฺวิธสฺสาปิ
 กามาจรกฺขลจิตฺตสฺส อยมฺปตฺติกโกโม
 เวทิตพฺโพ. ยทา^๒ ทิ โย เทยฺย-
 ธรรมปฺปฏิกฺคาหกาทิสฺมปฺตฺติ อณฺเฑ วา
 โสมนสฺสเหตุ อากมฺม หฺนุสฺสพฺหุจฺโจ "อตฺถิ
 ทินฺนนฺน"^๓ติอาทินยปฺวตฺตํ สมนฺมาทิสฺสุ
 ปฺรกฺขตฺวา^๓ อสฺสีทฺนโต ปเรทิ อนุสฺสาทิตโต

บัดนี้ พึงทราบลำดับความเกิดขึ้นแห่ง
 กามาจรกฺขลจิตทั้ง ๘ อย่างนั้น ดังต่อไปนี้
 นี้ :
 จริงอยู่ ในเวลาใด บุคคลใดอาศัย
 ความถึงพร้อมแห่งไทยธรรม และปฏิคาหก
 เป็นต้น หรือเหตุแห่งโสมนัสอย่างอื่น เป็น
 ผู้ร่าเริงบันเทิง กระทำสมาธิปฏิริ อันเป็น

^๑ ฉ. โหติ ทานมัย ปุญญ.
^๒ วิสุทฺธิมคฺค. ๓/๒๓.
^๓ โป. ปฺรกฺขิตฺวา.

คุณบูชา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทานาทินี ปุณฺณานิ กโรติ, ตทาสฺส
 โสมนสฺสสทคฺคิ ฌาณสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกิ
 ปรมิ มหากุสลจิตฺตํ อุปฺปชฺชติ. ยทา
 ปน วุตฺตุนเยเนว ภูทฺสปญฺโญ สมนฺมาทิกฺขี
 ปุรฺกชฺชวา สํสีทฺนุโต ปเรทฺธิ อุตฺตสาทฺธิโต,
 ทานาทินี ปุณฺณานิ กโรติ, ตทาสฺส
 ตเมว จิตฺตํ สสงฺขาริกิ โทติ. อิมสฺสมิ
 ปนตฺเถ สสงฺขารโรติ^๑ อตฺตโน วา ปรสฺส
 วา วเสน ปวตฺตตฺสฺส ปุพฺพโยคสฺสาธิวจฺฉนํ.
 ยทา ปน ฌาติชฺชนสฺส ปฏฺิบัติทฺตฺสฺสเนน
 ชาตปริจฺจยา พาลทวารกา ภิกฺขุ^๒ ทิสฺวา
 โสมนสฺสชาตา สทฺสา ยงฺกิญฺจิทฺเวว^๓ ทตฺถคคฺคิ
 ททฺนฺติ วา วทฺนฺติ วา, ตทา เตสํ
 ตติยํ จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ. ยทา ปน เต
 "เทถ วทฺถ อญฺเย"^๓ติ วทฺนฺติ, เอวํ
 ฌาติชฺชนเท อุตฺตสาทฺธิตา หุตฺวา ทตฺถคคฺคิ
 ททฺนฺติ วา วทฺนฺติ วา, ตทา เตสํ
 จตฺตตฺถํ จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ. ยทา ปน

ไปโดยนัยว่า "ผลของทานมีอยู่" ดังนั้นเป็น
 ต้นไว้เบื้องหน้า 'ไม่ท้อแท้อยู่' 'ไม่ถูกผู้อื่น
 กระตุ้น' กระทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้น
 ในเวลานั้น มหากุศลจิตอย่างทีหนึ่ง อัน
 สหระกตด้วยโสมนัส สัมปยุตกับฌาณ เป็น
 อสงฺขาริก ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้น. ส่วนใน
 เวลาใด บุคคลเป็นผู้ร่ำเริงบันเทิง ตามนัย
 ที่กล่าวแล้วนั้นเทียว กระทำสมาธิปฏิริไว้
 เบื้องหน้า ท้อแท้อยู่ ถูกผู้อื่นกระตุ้น จึง
 กระทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้น, ในเวลา
 นั้นจิตของเขาตวงนนั้นนั้นแหละเป็นอสสงฺขาริก
 (เป็นมหากุศลจิตอย่างที ๒). ก็ในความ
 ข้อนี้ คำว่า สงฺขาร เป็นชื่อของบุพโยค
 (ความพยายามที่เป็นไปก่อนหน้า) ที่เป็นไป
 โดยเกี่ยวกับของตนหรือของคนอื่น. ส่วนใน
 เวลาใด พวกเขาได้ก่อนผู้เกิดความคันเคย
 เพราะเห็นการปฏิบัติของชนผู้เป็นญาติ เห็น
 ภิกษุทั้งหลายแล้วเกิดโสมนัส ถวายของ

^๑ ฉ. สงฺขารโรติ.
^๓ ฉ. ยํ กิญฺจ.

^๒ ฉ. ภิกฺขุ.

^๓ ฉ. บัรบของพม่าไม่มีคำว่า อสสีทฺนุโต,
 สํสีทฺนุโต.

คุณบุษบา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เทษยธมฺมปฏิกุคาทาทินี อสฺมปฺตฺติ วา
 อณฺเณสํ วา โสมนสฺสเทตฺตุนิ อภาวมาคฺคฺม
 จตฺตฺสฺปิ วิกฺกฺเปสฺสุ โสมนสฺสสรฺหิตา โทนฺตฺติ,
 ททา เสสํานิ จตฺตฺตาริ อุกฺเขชาสทฺคตานิ
 อุกฺกฺชฺชฺตฺตฺติ. เอวํ โสมนสฺสฺสฺเพกฺขานาณ-
 สมฺมฺปิโยคฺวิปฺปิโยคาคฺทิเกทฺโต อฏฺฐวฺริธํ
 กามาวจรกฺุสฺสจฺจิตฺตํ เวทิตฺตพฺพิ.

บางอย่าง ที่มีอยู่ในมือไปโดยเร็วบ้าง ใ่ว
 บ้าง ในเวลานั้น จิตอย่างที ๓ ย่อมเกิดขึ้น
 แก่พวกเด็กอ่อนเหล่านั้น ส่วนในเวลาใด
 ชนผู้เป็นญาติทั้งหลาย กล่าวกะพวกเด็กอ่อน
 เหล่านั้นว่า "พ่อเจ้าประคุณเอ๋ย เจ้าจง
 ถวาย เจ้าจงไหว้" ดังนี้ พวกเด็กอ่อนเป็นผู้
 ถูกชนผู้เป็นญาติกระตุน้อย่างนี้แล้ว จึงถวาย
 ของที่อยู่ในมือบ้าง ไหว้บ้าง ในเวลานั้น
 จิตอย่างที ๔ ย่อมเกิดขึ้นแก่พวกเด็กอ่อน
 เหล่านั้น. ส่วนในเวลาใด บุคคลอาศัย
 ความไม่ถึงพร้อมแห่งไทยธรรมและปฏิคาทก
 เป็นต้น หรือความไม่มีเหตุแห่งโสมนัส
 อย่างอื่น จึงเป็นผู้ปราศจากโสมนัสในวิกฺก
 ทั้ง ๔ ในเวลานั้นจิตที่สทฺรคตด้วยอุเบกขา ๔
 อย่างทีเหลือ ย่อมเกิดขึ้นฉะนี้แล. พึงทราบ
 กามาวจรกฺุสฺสจฺจิต ๔ อย่าง โดยความต่าง
 กันแห่งโสมนัส อุเบกขา ความประกอบรวม
 กัน และไม่ประกอบรวมกันกับญาณเป็นต้น
 ตามประการที่กล่าวมาแล้วนี้.

๑ ฉ. โสมนสฺสฺสฺเพกฺขานาณปฺปิโยคฺเกทฺโต.

คุณบูชา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒๖. หสฺสปุณฺณกิริยาทีนํ

วเสน จ พหุณี

เอตานิ ปน จิตฺตานิ

ภวนฺตฺติ ปกาสเย.

^๑หสฺสปุณฺณกิริยวตฺตฺตฺติ

ฉฺหวารวราธิปตีหิ จ

ทีนาทีหิ จ ตีเหว

กายาทีหิ จ ตีหิ จ^๑

๒๗. สตฺตฺตรสฺ สหสฺสุสานิ

เทว สตฺตานิ อสฺตี จ

กามาวจรปฺณณานิ

ภวนฺตฺติ วินิหฺติเส.

ตมฺปน ยถาบุรฺรูปิ กามาวจรสฺสุคฺคิยํ

ภวโภกสมฺบตฺติ อภินิพฺพาเทติ.

๒๖. พระผู้มีพระภาค ทรงประกาศว่า

ก็จิตเหล่านี้ ย่อมมีเฝ้ามามากมายโดย
เกี่ยวกับบุญกิริยา ๑๐ อย่าง เป็นต้น
ด้วย.

๒๗. ผู้เป็นอาจารย์พึงแสดงไขว่ กามา-

วจรกุศลจิต ย่อมมีได้ ๑๗, ๒๘๐ อย่าง
(โดยบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ทวาร ๖
อธิปที ๔ โดยประเภท ๓ มีประเภท
ที่เลว เป็นต้น และโดยกรรม ๓ มี
กายกรรม เป็นต้น)^๑ เถิด.

ก็กามาวจรกุศลจิตนั้น ย่อมให้สำเร็จ
ภพสมบัติและโภกสมบัติ ในกามาวจรสุคฺคิ
ตามสมควร.

^{๑-๑} ฉ. อยํ คาถา น ทิสฺสตี.

^๑ ข้อความในวงเล็บไม่มีในฉบับของพม่า.

คุณบุษบา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อิตรเรสุ ปน รูปาวจรกุศลจิตต์
 สวตถุฏโท เอกวิธึ, ทวีสุ ภเวสุ
 ออุปชชนโต ทูวิธึ, ทัณมชฺฌิมปถิตภทโต
 ติวริธึ, ปฏิปทาทีภทโต จตุพฺพิธึ, ฌานงฺก-
 โยคภทโต ปณจวิธึ, เสยฺยถึที ? กามจ-
 ฌนทพฺยาปาทถึณมิทฺธธฺจจุกกุกฺกจจวิจิจิจฉา-
 วิบฺพหึณึ วิตกฺกวิจาร์ปิติสฺขจิตฺเตกคฺคตา-
 สมฺปยุตฺตึ ปรมึ, วิตกฺกวิบฺพหึณึ วิจาร์-
 ปิติสฺขจิตฺเตกคฺคตาสมฺปยุตฺตึ ทฺติยึ, วิตกฺก-
 วิจาร์วิบฺพหึณึ ปิติสฺขจิตฺเตกคฺคตาสมฺปยุตฺตึ
 ตฺติยึ, วิตกฺกวิจาร์ปิติวิบฺพหึณึ สฺขจิตฺเต-
 กคฺคตาสมฺปยุตฺตึ จตุตฺถึ, วิตกฺกวิจาร์ปิติสฺข-
 วิบฺพหึณึ อฺเปกฺขาจิตฺเตกคฺคตาสมฺปยุตฺตึ
 ปณจมนฺติ อิทึ ปณจวิธึ รูปาวจรกุศลจิตฺตึ
 นาม.

ส่วนในกุศลจิตนอกนี้ รูปาวจรกุศลจิต
 มีอย่างเดียว โดยเป็นจิตที่มีวัตถุ มี ๒
 อย่าง โดยมีอันเกิดขึ้นในภพ ๒ มี ๓ อย่าง
 โดยความต่างกันแห่งจิตเลว จิตปานกลาง
 และจิตประณีต มี ๔ อย่าง โดยความต่าง
 กันแห่งปฏิปทาเป็นต้น มี ๕ อย่าง โดย
 ความต่างกันแห่งการประกอบด้วยองค์ฌาน.
 รูปาวจรกุศลจิต ๕ อย่างนี้ คืออะไรบ้าง ?
 ได้แก่ : กุศลจิตที่ละกามฉันทะ พยาบาท
 ถีนมิทฺธธฺ จุทฺธจจุกกุกฺกจจ และวิจิจฉา
 สัมปยุตกับวิตกวิจาร์ ปิติ สุข และจิตเต-
 กคฺคตา เป็นอย่างที ๑ กุศลจิตทีละวิตก
 สัมปยุตกับวิจาร์ ปิติ สุข และจิตเตกคฺคตา
 เป็นอย่างที ๒ กุศลจิตทีละวิตกและวิจาร์
 สัมปยุตกับปิติ สุข และจิตเตกคฺคตา เป็น
 อย่างที ๓ กุศลจิตทีละวิตก วิจาร์ และปิติ
 สัมปยุตกับสุขและจิตเตกคฺคตา เป็นอย่าง
 ที ๔ กุศลจิตทีละวิตก วิจาร์ ปิติ และสุข
 สัมปยุตกับอฺเปกฺขา และจิตเตกคฺคตา เป็น

คุณบูชา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อย่างที ๕ กุศลจิต ๕ อย่าง อย่างนี้ นี้
ชื่อว่า รูปาวจรกุศลจิต.

त्मปน यदात्मवा प्रवृत्तिनात्सु
आरममन्देश पवत्तुवसेन अनैकविधिं होति.
सपुष्पनेत्तं रूपावजरावनापुण्यवसुपवत्तु
यदानुरूपं रूपावजरावत्तुनिषुधातुं होति.
एव ताव रूपावजरावत्तुत्वं वेत्तिपुष्प.

อนึ่ง รูปาวจรกุศลจิตนั้น จัดว่ามี
หลายอย่าง โดยเกี่ยวกับความเป็นไปใน
อารมณ์มีรูปวิกาสเป็นต้น ตามสมควรแก่
ความเกิดได้. ก็รูปาวจรกุศลจิตทั้งหมดนั้น
เป็นไปด้วยอำนาจแห่งบุญ ก็รูปาวจร-
ภาวนามัย ย่อมเป็นกุศลจิตที่ให้สำเร็จความ
อุบัติ(ปฏิสนธิ)ในรูปาวจรภาพ ตามสมควร.
พึงทราบรูปาวจรกุศลจิตตามประการที่กล่าว
มานี้ก่อน.

सेसेसु पन त्वीसु อรูปาवจร-
กุศลจิตत्वं ताव उभेकखावेनायोकेणतो
एकविधिं, सवत्तुगतवत्तुकेणतो त्वीसु,
หिनमชुณ्णिपत्तिकेणतो द्विविधिं, आरममणकेणतो
जत्तुपत्तिं. गल्लिक्कुष्माण्णिमाकासं तत्तु पवत्तु
विण्णानं तस्स अपคโม आगिण्णज्जणायत्त^๑

ส่วนในกุศลจิต ๒ ภูมิที่เหลือ ก่อนอื่น
อรูปาवจรกุศลจิตมีอย่างเดียว โดยประเภท
คือการประกอบด้วยอุเบกขาเวทนา มี ๒
อย่าง โดยความต่างกันแห่งจิตที่มีวัตถุ และ
จิตที่ไม่มีวัตถุ มี ๓ อย่าง โดยความต่าง
กันแห่งจิตเลว จิตปานกลาง และจิตประณีต.

^๑ ฉ. อากิญจัญญายตนนุตติ.

คุณบุษบา
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เนวสณฺณานาสณฺณายตนฺนติ อิทมฺสฺส จตฺตฺพิริํ มี ๔ อย่าง โดยความต่างกันแห่งอารมณ์. อารมฺมณํ. ยถาปฏิปาฏิยา เอตสฺส อารมฺมณํ ๔ อย่างของอรูปาวจรกุศลจิตนั้น อารมฺมณฺเภโต จตฺตฺพิริํ โหติ. เสยฺยถึทํ ? อันนี้คือ กสิณฺคสมาธิมาภาส(อากาศอันเป็นที่ สัพฺพโส รุปสณฺณานํ สมตฺติกฺกมา ปฏิขสณฺณานํ กสิณฺคฺกเพิกไป) ๑ วิญฺญาณอันเป็นไปใน อตฺถถฺกมา นานตฺตสณฺณานํ อมนสิการา กสิณฺคสมาธิมาภาสนั้น ๑ ความไปปราศแห่ง อากาสาณญฺจายตนสณฺณาสทฺทํ วิญฺญาณญฺ- วิญฺญาณนั้น ๑ อากิญจัญญายตนะ ๑ (.... จายตนสณฺณาสทฺทํ อากิญจญฺจายตนสณฺณา-)^๑ ดังนี้. อรูปาวจรกุศลจิตนี้ สทฺทํ เนวสณฺณานาสณฺณาสทฺทตฺนติ อิทํ มี ๔ อย่าง โดยความต่างกันแห่งอารมณ์ จตฺตฺพิริํ อรูปาวจรกุศลจิตํ นาม. ตามลำดับ. อรูปาวจรกุศลจิต ๔ อย่างนี้ สัพฺพมฺปนฺเต อรูปาวจรภาวนาปฺนฺทวสฺสฺปวตฺตํ คืออะไร ? ได้แก่ กุศลจิตที่สทรคตด้วย ยถานูรูป อรูปวตฺตตินิปฺพาทกฺกนฺตี^๒ เอว อากาสาณญฺจายตนสณฺญา เพราะก้าวล่วง อรูปาวจรกุศลจิตํ เวทิตพฺพํ. รุปสณฺญาได้โดยอาการทั้งปวง เพราะการ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งปฏิขสณฺญา เพราะ ไม่มนสิการานานตฺตสณฺญา ๑ กุศลจิตที่สทรคต ด้วยวิญฺญาณญฺจายตนสณฺญา ๑ กุศลจิตที่ สทรคตด้วยอากิญจัญญายตนสณฺญา ๑ กุศลจิต ที่สทรคตด้วยเนวสณฺณานาสณฺญาตนสณฺญา ๑ กุศลจิต ๔ อย่าง อย่างนี้ นี้ชื่อว่า อรูปา-

^๑ ฉ. อรูปูปตฺตตินิปฺพาทกํ โหติ.

^๒ ยังมีปาฐะว่า เนวสณฺณานาสณฺญาตน ซึ่งไม่มีในฉบับพม่า เห็นที่จะเกิน.

คุณบุษบา
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ฉบับพิมพ์วาร. บ-ท. ๑-๒

วจรกุศลจิต. ก็อธิบายวจรกุศลจิตทั้งหมดนี้
 เป็นไปด้วยอำนาจแห่งบุญ คือ อธิบายจร-
 ภาวนา ย่อมเป็นกุศลจิตที่ทำให้สำเร็จ ความ
 อุบัติในอรูปรูป ตามสมควร ฟังทราบ
 อธิบายวจรกุศลจิตตามประการที่กล่าวมานี้.

| | |
|---|--|
| <p>อิตรมฺปน นิพพานารมฺมณโต เอกวิธํ, นียตานิยต- วตฺตูกภทโต ทฺวิธํ, ตีหิ วิโมกฺขมุขเอหิ ปตฺตพฺพโต ติวิธํ, จตฺตมคฺคโยคภทโต จตฺตพฺพิธํ. เสยฺยถิตํ ? สกฺกายทฺธิฐฺวิจิจฺจน- สึลฺลพฺพตฺปราคาสสโยชนปฺปทานกรํ โสิตา- ปตฺตมคฺคจิตฺตํ, รากทฺโสโมหานํ ตนฺตฺตกรํ สกฺทาคามิมคฺคจิตฺตํ, กามรากพฺยาปาทนํ นีรวเสสฺสฺปทานกรํ อนาคามิมคฺคจิตฺตํ, รุปราการุปรากมานุทฺตจฺจวชิชาปทานกรํ^๑ อรหตฺตมคฺคจิตฺตฺตฺตํ อิทํ จตฺตพฺพิธํ โลกุตฺตรกุสลจิตฺตํ นาม. เอเกกํ ปเนตฺต</p> | <p>ส่วน <u>โลกุตตรกุศลจิต</u> นอกนี้ มีอย่าง เดียวโดยอารมณ์ คือ พระนิพพาน, มี ๒ อย่างโดยความต่างกันแห่งจิตที่มีวัตถุแน่นอน และจิตที่มีวัตถุไม่แน่นอน มี ๓ อย่าง โดย เป็นจิตที่ฟังบรรลุด้วยวิโมกขมุข ๓ มี ๔ อย่างโดยความต่างกันแห่งการประกอบด้วย มรรค ๔, โลกุตตรกุศลจิต ๔ อย่างนี้ คือ อะไร ? ได้แก่ โสิตาปตฺตมคฺคจิตฺตํที่กระทำ การละสังโยชนคือสํกกายทฺธิฐฺ วิจิจฺจน และสึลฺลพฺพตฺปราคาส สกฺทาคามิมคฺคจิตฺตํ กระทำราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบาง อนาคามิมคฺคจิตฺตํที่กระทำการละ กามราคะ</p> |
|---|--|

^๑ ฉ. รูปราคอรูปราคมานุทฺตจฺจวชิชา-
 ปทานกรํ.

คุณนุชบา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ณานงุคโยคเภทโต ปณฺจวิธึ โหติ, ตสฺมา และพยาบาท โดยไม่เหลือ, อรหัตมคฺคจิต
 วิสตีวิธึ โหติ. สหฺพมฺพเนตฺติ โลกุตฺตร- ที่กระทำการละ (สังโยชนคือ) รูปราคะ
 ภาวนาปณฺณวสฺสฺปวตฺตํ มคฺคานรฺูปผลป- อรูปราคะ มานะ อุทฺธัจจะ และอวิชชา
 ปวตฺตติยา จตฺตารโ อริยมคฺคเล กุศลจิต ๔ อย่าง อย่างนี้ นี้ชื่อว่า โลกุตฺตร-
 อภินิพฺพาเทตฺติ เอว โลกุตฺตรกุสลจิตฺ^๑ กุศลจิต. อนึ่ง ในโลกุตฺตรกุสลจิต ๔ อย่าง
 เวทิตพฺพ. นี้ แต่ละอย่างยังเป็น ๔ อย่าง ตาม

ความต่างกัน แห่งการประกอบตัวของฌาน
 เพราะฉะนั้น จึงมี ๒๐ อย่าง. ก็โลกุตฺตร-
 กุสลจิตทั้งหมดนี้ เป็นไปด้วยอำนาจแห่งบุญ
 คือ โลกุตฺตรภาวนา ย่อมให้สำเร็จพระ-
 อริยมคฺค ๔ จำพวก โดยความเป็นไปแห่ง
 ผลอันสมควรแก่มรรค ฟังทราบโลกุตฺตร-
 กุสลจิต ตามประการที่กล่าวมานี้.

๒๘. กามเม อฏฺฐเจว รูปे จ
 ปณฺจ จตฺตาริรูปสุ
 จตฺตารานตฺตาราเนว
 กุสลานเภาวีสติ.

๒๘. กามาวจรกุสลจิตมี ๘ อย่าง รูปา-
 วจรกุสลจิตมี ๕ อย่าง อรูปาวจร-
 กุสลจิตมี ๔ อย่าง โลกุตฺตรกุสลจิต
 มี ๔ อย่าง ตามประการที่กล่าวมา
 นี้ จึงมีกุสลจิต ๒๑ อย่าง.

^๑ ฉ. โลกุตฺตรกุสล.

๒๘. กุสลากุสลาปกเตน สตา
 กุสเล กุสเลน จ ยัม กุสลัม
 จตุภูมิคตัม มุนินา วลีนา
 ลปิตัม สปีตัม สกลมปิ มया.

๒๘. พระมตามุนีเจ้า ผู้ทรงปราศจากกุศล
 และอกุศล มีพระสติ และฉลาด มี
 ความชำนาญในกุศล ตรัสกุศลจิต
 อันเป็นไปในภูมิ ๔ อันใดไว้ แม้
 ข้าพเจ้า ก็ได้กล่าวถึงกุศลจิตนั้น
 สิ้นเชิงแล้ว.

อกุสลัม ปน ภูมิโต เอกวิธัม
 กามาวจรเมว, นียตานियตตตุตวเสน จ
 เอกเหตุกเหตุกวเสน จ ปฏิสนธิชนกา-
 ชนกวเสน จ ทูวิธัม, ตีทิ เวทนาทิ
 โยคโต จ "โลกมุลัม โทสมุลัม โมหมุลนุ"^๑ติ
 มุลโตปิ^๑ ทิวีธัม โหติ. ตตถ โลกมุลัม
 ปน โสมนัสสุเปกขาทิภูจิสสมุปโยคาทิเภทโต
 อฏฐวิธัม โหติ. เสยฺยถิทิ ? โสมนัสสุสหคตัม
 ติภูจิคตสมุปยุตฺตัม อสงฺขาริกเมกัม,
 สสงฺขาริกเมกัม, โสมนัสสุสหคตัม ติภูจि-
 คตวิปยุตฺตัม อสงฺขาริกเมกัม, สสงฺขาริกเมกัม,
 อูปেকขาสหคตัม ติภูจิคตสมุปยุตฺตัม อสงฺขาริก-

ส่วนอกุศลจิตมีอย่างเดียวกับโดยภูมิ คือ
 กามาวจรเท่านั้น มี ๒ อย่าง โดยเกี่ยวกับ
 กับเป็นจิตที่มีวัตถุแน่นอน และจิตที่มีวัตถุ
 ไม่แน่นอน โดยเกี่ยวกับเป็นจิตที่มีเหตุเดียว
 และจิตที่มี ๒ เหตุ และโดยเกี่ยวกับเป็นจิต
 ที่ทำปฏิสนธิให้เกิด และจิตที่มีได้ทำปฏิสนธิ
 ให้เกิด มี ๓ อย่าง โดยการประกอบด้วย
 เวทนา ๓ และโดยมูลคือ "โลกมูลจิต -
 จิตที่มีโลภะเป็นมูล ๑ โทสมูลจิต - จิตที่มี
 โทสะเป็นมูล ๑ โมหมูลจิต - จิตที่มีโมหะ
 เป็นมูล ๑" ดังนี้. ก็ในจิตที่มี ๓ อย่าง
 โดยมูลนั้น โลกมูลจิตมี ๘ อย่างโดยความ

^๑ ฉ. จ. ^๒ ฉ. ติภูจิปโยค...

คุณบูชา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เมกั, สสงฺขาริกเมกั, อุเบกฺขาสทคตฺ ธิฏฺฐิคคตวิปฺยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกั, สสงฺขาริก- เมกนฺติ.

ต่างกันแห่งโสมนัส อุเบกขา ความประกอบ ร่วมกันกับทิวฐิเป็นต้น. โลกมูลจิต ๘ อย่าง นี้คืออะไร ? ได้แก่ :

อกุศลจิตที่สทรคตด้วยโสมนัส สัมปยุต กับทิวฐิ เป็นอสังขาริก ๑ เป็นสสังขาริก ๑

อกุศลจิตที่สทรคตด้วยโสมนัส วิปยุต จากทิวฐิ เป็นอสังขาริก ๑ เป็นสสังขาริก ๑

อกุศลจิตที่สทรคตด้วยอุเบกขา สัม- ปยุตกับทิวฐิ เป็นอสังขาริก ๑ เป็นสสัง- ขาริก ๑

อกุศลจิตที่สทรคตด้วยอุเบกขา วิป- ปยุตจากทิวฐิ เป็นอสังขาริก ๑ เป็น สสังขาริก ๑ ดังนี้.

ยทา ธิ "นตฺถิ กาเมสุ อาทีนโว"ติ- อาทีนา นเยน มิจฺฉาทิวฐิ ปุรฺกขตฺวา^๑ เกวลํ ญฺุคฺคฺกุโร กาเม วา ปรีกฺขชฺติ, ธิฏฺฐมฺกฺลลาทีนึ วา สารโต ปจฺเจติ สภาวตฺถิกฺเขเนว อนุสฺสาหิเตน จิตฺเตน,

จริงอยู่ ในเวลาใดบุคคลเป็นผู้ บันเทิงยินดีแต่อย่างเดียว^๑ กระทำมิฉฉา- ทิวฐิไว้เบื้องหน้าโดยนัยว่า "โทษในกาม ทั้งหลายไม่มีที่รอก" ดังนี้เป็นต้น บริโภค กามทั้งหลายอยู่ที่ดี เชื้อดีอมงกลทั้งหลาย

^๑ โป. ปุรฺกขิตฺวา.

^๑ คำว่า เกวลํ ที่แปลว่า "แต่อย่างเดียว" คำแรกนี้ไม่ปรากฏในวิสุทธิมรรค.

คุณทวีศิลป์ ชินะพัฒน์วงศ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๔ ในเวลานั้นอกุศลจิต ๔ อย่างที่เหลือ
อันสทรคด้วยอุเบกขาย่อมเกิดขึ้น ฉะนั้นแล
พึงทราบโลกมูลจิต ๔ อย่าง โดยความต่าง
กันแห่งโสมนัส อุเบกขา การประกอบรวม
กัน และไม่ประกอบรวมกันกับทวิฐฐิเป็นต้น
ตามประการที่กล่าวมานี้.

โทสมูล ปน เอกนุตสวตถุกโต
เอกวิธ, อสงฺขารสสงฺขารเภทโต ทวิฐฐิ
โทมนสฺสสทคตํ ปฏิฆสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาร,
สสงฺขารนฺติ. ตสฺส^๑ ปน ปาณาติปาตาทิสฺส
ติกฺขมณฺทปฺวตฺติกาเล อฺปฺปตฺติ เวทิตฺตพฺพา.

ส่วนโทสมูลจิตมีอย่างเดียว โดยเป็น
จิตที่มีวัตถุแน่นอน มี ๒ อย่าง โดยความ
ต่างกันแห่งจิตที่เป็นอสังขาร (ไม่มีสังขาร)
และจิตที่เป็นสังขาร (มีสังขาร) คือ จิตที่
สทรคด้วยโทมนัสสัมปยุตกับปฏิฆะ เป็น
อสังขาร(อย่าง ๑) เป็นสังขาร(อย่าง
ที่ ๒) ดังนี้. ก็บัดนี้คิดพึงทราบความเกิดขึ้น
แห่งโทสมูลจิตนั้น ในเวลาที่เป็นไปกล้า-
แข็งและอ่อน ในอกุศลกรรมทั้งหลาย มี
ปาณาติบาตเป็นต้น.

โมหมูล วิจิกิจฺจทฺทจฺจ โยคเภทโต
ทวิฐฐิ โทติ อฺอุเบกฺขาสทคตํ วิจิกิจฺจา-

แม้โมหมูลจิตก็มี ๒ อย่าง โดยความ
ต่างกันแห่งการประกอบกับวิจิกิจจา และ

^๑ ฉ. อสฺส.

คุณทวีศิลป์ ชินะพัฒน์วงศ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อักษรแก้วดาร. ป-ท. ๑-๒

สัมปยุตต์, อุเปกขาสหคตฺ อุตฺธจฺจ-
 สัมปยุตฺตุนฺติ. คสฺส อสนฺนิฏฺฐานวิภูเข-
 กาเลสฺ ปวตฺติ เวทิตฺพาทิ.

คือ จิตที่สทรคตด้วยอุเบกขา
 สัมปยุตกับวิจิจจนา ๑ จิตที่สทรคตด้วย
 อุเบกขา สัมปยุตกับอุตฺธจฺจ ๑ ดังนี้. บัดนี้
 พึงทราบความเป็นไปแห่งโมหมูลจิตนั้น ใน
 เวลาที่ตัดสิ้นใจไม่ได้ และในเวลาที่ยืดสาย
 เด็ด ฉะนั้นแล.

เอวํ ทาว ทฺวาทสฺวิธํ อกฺขลจิตฺตํ
 เวทิตฺพํ. สหฺพมฺพเนตฺติ ยถานูรูปํ อปายเอสฺ
 อฺปตฺตฺติยา, สุกฺคฺติยมฺปิ ทฺกฺขวิเสสฺสสฺสาภิ-
 นิปฺพาทกํ โทติ.

พึงทราบอกุศลจิต ๑๒ อย่าง ตาม
 ประการที่กล่าวมานี้ก่อน. ก็อกุศลจิตทั้งหมด
 นี้ ย่อมเป็นจิตที่ทำให้สำเร็จความอุบัตินใน
 อบายทั้งหลาย ตามสมควร ให้สำเร็จทุกข์
 ต่าง ๆ แม้นในสุคติ.

๓๐. โลกมฺมูลวเสนฺภูจ
 โทสมฺมูลวสา ทฺเว
 โมหมฺมูลวเสน ทฺเว
 เอวํ ทฺวาทสฺธา สฺยํ.

๓๐. จิตมี ๘ อย่าง โดยเกี่ยวกับมูลคือ
 โลภะ มี ๒ อย่างโดยเกี่ยวกับมูล
 คือโทสะ มี ๒ อย่างโดยเกี่ยวกับมูล
 คือโมหะ อกฺขลจิตฺตํมี ๑๒ อย่าง
 ตามประการที่กล่าวมานี้.

๓๑. ปาปาปาเปสฺวปาเปน
 ยํ วุตฺตํ ปาปมานสํ

๓๑. พระผู้มีพระภาค ผู้ไม่ทรงเป็นไปใน
 บาบและบุญทั้งหลาย ละบาปและบุญ

คุณทวีศิลป์ ชินะพัฒน์วงศ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปาปปาปบปที่เนน
ตี มยา สมุทาหฺมฺ.

ทั้งหลายได้แล้ว ได้ตรัสถึงอกุศลจิต
อันใดไว้ อกุศลจิตนั้นก็เป็อัน
ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว.

อิตรมฺปน อพฺยาคํ อวิปากรทโต
เอกวิธํ โทติ, ชาติเภทโต ทฺวิธํ
วิปากจิตํ กุริยจิตฺตุนฺติ. ตตฺถ วิปากจิตํ
ภุมิเภทโต จตฺตฺพิธํ กามาวจรํ รูปาวจรํ
อรูปาวจรํ โลกุตฺตรนฺติ. ตตฺถ กามาวจรํ
ทฺวิธํ กุสลวิปากํ อกุสลวิปากนฺติ. กุสลวิปากํ
ทฺวิธํ สเหตุกมเหตุกญฺเจติ.

ส่วนจิตนอกนี้เป็นอัพยาตจิต มีอย่าง
เดียว โดยเป็นจิตที่ไม่ควรแก่วิบาก มี ๒
อย่างโดยความต่างกันแห่งชาติ คือวิปากจิต
๑ กิริยาจิต ๑ ดังนี้. ในอัพยาตจิต ๒
อย่างนั้น วิปากจิตมี ๔ อย่างโดยภูมิ คือ
กามาวจรวิปากจิต ๑ รูปาวจรวิปากจิต ๑
อรูปาวจรวิปากจิต ๑ โลกุตตรวิปากจิต ๑
ดังนี้. ในวิปากจิตเหล่านั้น กามาวจร-
วิปากจิตมี ๒ อย่าง คือ กุสลวิปากจิต ๑
อกุสลวิปากจิต ๑ ดังนี้. กุสลวิปากจิตมี ๒
อย่าง คือ สเหตุกวิปากจิต (วิปากจิตที่มี
เหตุ) ๑ อเหตุกวิปากจิต (วิปากจิตที่ไม่มี
เหตุ) ๑.

ตตฺถ สเหตุก^๑ มหาวิปากจิต^๒
สกกุสลํ วิย โสมนสฺสุเปกฺขาณาณสมฺปโยค-

ในกุสลวิปากจิต ๒ อย่างนั้น สเหตุก-
มหาวิปากจิต^๑ มี ๘ อย่าง ตามความต่าง

^๑ ฉ. สเหตุกวิปากจิต.

๑ ฉบับของพม่า เป็น สเหตุกวิปากจิต.

^๒ ฉ. ...ณาณปุโยค เกทโต.

คุณทวีศิลป์ ชินะพัฒน์วงศ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิปโยคาคิเภทโต อฏฺฐวริธฺ. เสขยถิทฺ ?
 โสมนสฺสสหคฺคํ ฅาณสํปยุตฺตํ อสงฺขาริก-
 เมกํ^๑ สสงฺขาริกเมกํ, โสมนสฺสสหคฺคํ
 ฅาณวิปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริก-
 เมกํ, อุกฺเขชาสหคฺคํ ฅาณสํปยุตฺตํ
 อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริกเมกํ, อุกฺเขชา-
 สหคฺคํ ฅาณวิปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ
 สสงฺขาริกเมกนฺติ อิทฺ อฏฺฐวริธฺ
 สเหตุกมฺหาวิปากํ^๒ นาม.

กันแห่งโสมนัสสุเบกขา การประกอร่วมกัน
 และการไม่ประกอร่วมกันกับฅาณ เป็นต้น
 เหมือนอย่างกฺุศลของตน. สเหตุกมฺหา-
 วิปากจิต ๘ อย่างนี้ คืออะไร ? ใต้แก่ :
 วิปากจิตที่สฺหรคตด้วยโสมนัส สัมปยุต
 กับฅาณ เป็นอสงฺขาริก ๑ เป็นสสงฺขาริก ๑
 วิปากจิตที่สฺหรคตด้วยโสมนัส วิปยุต
 กับฅาณ เป็นอสงฺขาริก ๑ เป็นสสงฺขาริก ๑
 วิปากจิตที่สฺหรคตด้วยอุเบกขา สัม-
 ปยุตกับฅาณ เป็นอสงฺขาริก ๑ เป็น
 สสงฺขาริก ๑

วิปากจิตที่สฺหรคตด้วยอุเบกขา วิป-
 ปยุตกับฅาณ เป็นอสงฺขาริก ๑ เป็น
 สสงฺขาริก ๑ ดังนี้ วิปากจิต ๘ อย่างนี้
 ชื่อว่า สเหตุกมฺหาวิปากจิต.

ยถา ปนสฺส กุสลํ ทานาทิวเสน อนึ่ง กุศลของวิปากจิตนั้น ย่อมเป็น
 ฉสุวารมฺมเณสฺส ปวตฺตติ, น อิทฺ ตถา. ไปในอารมณฺ ๖ โดยเกี่ยวกับบุญกิริยาวัตถุ

^๑ ฉ. อสงฺขารํ, สสงฺขารํ.
^๒ ฉ. สเหตุกวิปากํ นาม.

คุณทวีศิลป์ ชินะพัฒน์วงศ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อิทธิพิ ปฏิสนธิววงจฺจติทการมฺมณวเสน มีทานเป็นต้น ฉนฺใด วิบากจิตนี้ จะเป็น
 ปรีตฺตมฺมปริยาปนฺเนสฺสเยว ฉสฺวารมฺมณฺเสสฺส ฉนฺเตยวกันนํนํกิทาไม. เพราะววิบากจิต
 ปวตฺตติ. สมฺปยุตฺตมฺมานณฺจ วิเสเส นี ย่อมเป็นไปในอารมณฺ ๖ อันนํบเนื่องใ
 อสตีปี อาทาสตลาทีสุ มุขนิมิตฺตํ วิย ปรีตตธรรม (กามาจรธรรม) เท่านั้น
 นีรสฺสาห์ วิปากํ, มุขี วิย สอฺสฺสาห์ โดยกิจคือปฏิสนธิ ภวังก์ จติ และตทา-
 กุสลนฺติ เวทิตพฺพํ. อิมฺสมฺปน วิปจฺจนฺจฺจานํ รัมมณ. อนึ่ง แม้เมื่อไมมีความต่างกัน
 เวทิตพฺพํ. อิมานี ทิ ปฏิสนธิววงจฺจติ- แห่งสมฺปยุตธรรม ก็พึงทราบววิบากเป็น
 ทการมฺมณานี หุตฺวา วิปจฺจนฺติ. ธรรมชาติที่ไมมีอุตสาหะ (ความชวนชวาย)
 จุจเงาหน้าทีพื้นกระจก กุสลเป็นธรรมชาติ
 ที่มีอุตสาหะจุจใบหน้า. อนึ่ง พึงทราบ
 ฐานะที่วิบากจิตเหล่านี้ผลัด(เกิด). คือว
 วิบากจิตเหล่านี้ ย่อมผลัดเป็นปฏิสนธิ
 ภวังก์ จติ และตทารัมมณ.

- ๓๒. กามาจรเทวานํ
 มนุสฺसानํ อิมเ ปน
 หุเหตฺกติเหตุนํ
 ภวนฺติ ปฏิสนฺธิโย.
- ๓๓. ตโต ปวตฺตติยํ หุตฺวา
 ภวจฺกํ ยาวตายกํ

๓๒-๓๔. บัณฑิตพึงแสดงไขว่ว่า ก็มหาวิบาก
 เหล่านี้ ย่อมเป็นปฏิสนธิของพวก
 เทวดาชั้นกามาจร และของพวก
 มนุษย์ผู้เป็นเหตุกบุคคลและติเหตุก-
 บุคคล ต่อจากนั้นเป็นาวังค์เป็นไป
 ตลอดอายุ และเป็นตทารัมมณใน

คุณทวีศิลป์ จินะพัฒน์วงศ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

- พลวารมฺมเณ หุตฺวา
ตทารมฺมเณว จ.
๓๔. ตโต มรณกาลสฺมี
จฺติ หุตฺวา ปวตฺตเร
เอวํ จตุสฺส จานิสฺส
วิปจฺจนตฺตีติ นิตฺทิสฺเส.
๓๕. สภุมิกุสฺสเลหเว
มหาปากา สมา วินา
กมฺมทฺวารณฺจ กมฺมณฺจ
ปฺญณานํ กุริยวตฺตถกฺ.
๓๖. อวิณฺณคฺคฺชิตฺตคา หิ
อวิปากสภาวโต
อปฺวตฺตตนโต เจว
ปากา ปฺญเณหิ โน สมา.
๓๗. ปริตฺตทารมฺมณฺคฺคา หิ
เตสฺสเมกนฺคฺโต ปน
กฺรณามุทิตา เตสฺ
น ชายนฺคฺติ กทาจิปี.
- อารมณ์ที่มีกำลัง ต่อจากนั้นไป ใน
มรณกาล ย่อมเป็นไปเป็นจติ ย่อม
เผด็จ(เกิด)ในฐานะ ๔ โดย
ประการที่กล่าวมานี้.
๓๕. เว้นกรรมทวาร กรรม และบุญ-
กิริยาวัตรเสีย มหาวิบากทั้งหลาย
ก็เหมือนกับกุศลทั้งหลายอันเป็นไปใน
ภูมิของคนนั้นเทียว.
๓๖. จริงอยู่ วิบากไม่เหมือนกับบุญ เพราะ
ความที่ไม่ใช่ผู้ทำวิญญูติทั้งหลาย ให้
เกิด เพราะเป็นสภาวะที่ไม่มีวิบาก
และเพราะหาความเป็นไป (โดย
เกี่ยวกับเป็นบุญกิริยาวัตร) มิได้.
๓๗. อนึ่ง เพราะความที่วิบากเหล่านั้น
มีอารมณ์เป็นปริตตะ โดยส่วนเดียว
กฺรณาและมุทิตา จึงไม่เกิดในวิบาก
เหล่านั้น แม้ในกาลไหน ๆ.

คุณทวีศิลป์ ชินะพัฒน์วงศ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๘. ตถา วิรติโย ทิสฺโส
 น ปเนเตสุ ชายเร
 ปณฺจ สิกฺขาบทา วุตฺตา
 กุสลาคี ทิ สตฺถุนา.
๓๘. ส่วนวิรติ ๓ ก็อย่างนั้นเหมือนกัน
 ย่อมไม่เกิดในวิบากเหล่านี้ เพราะ
 สิกขาบท ๕ พระศาสดาทรงเห็นว่า
 กุศล.
๓๙. ตถาธิปิตินเปตฺถ
 น สนฺตํติ วินิตฺติเส
 ฉนฺทาทีนํ รุํริ กตฺวา
 อนุปฺชฺชุนโต ปน.
๓๙. พึงแจกแสดงได้ว่า แม้อธิปิตีธรรม
 ทั้งหลายก็อย่างนั้นเหมือนกัน ย่อมไม่
 มีในวิบากเหล่านี้ เพราะมิได้กระทำ
 ฉันทะเป็นต้นให้เป็นที่เกิดขึ้น.
๔๐. อสงฺขารสสงฺขาร-
 วิหรานํ ปน ปุณฺณโต
 เณยฺยํ ปจฺจยโต เจว
 วิปาเกสุ จ วิณฺณนา.
๔๐. ส่วนวิธีการแห่งอสังขารและสังขาร
 ในวิบากทั้งหลาย วิญญูชนพึงทราบได้
 โดยบุญ(กุศลอันเป็นเหตุมา) และ
 โดยปัจจัย.
๔๑. ทินาทินํ วิปากตฺตา
 ปุณฺณานํ ปุณฺณวาทีนา
 ทินาทโย ภวนฺตํติ
 วิปากา ปรีตีปิตา.
๔๑. พระชินเจ้าผู้มีปกติตรัสถึงบุญ ทรง
 แสดงวิบากทั้งหลายไว้ว่า เป็นธรรม-
 ชาติที่เลวเป็นต้น ก็เพราะความเป็น
 วิบากของบุญที่เลวเป็นต้น.
๔๒. อิทํ อฏฺฐวธิํ จิตฺตํ
 เอกนฺเตน สวตฺตญฺญํ
๔๒. จิตทั้ง ๘ อย่างนี้ เป็นจิตที่มีวัตถุโดย
 ส่วนเดียว ย่อมเกิดในกามโลก แต่

เจ็สุวรรณา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ชายเต กามโลกสูมี

ย่อมไม่เกิดในที่อื่น.

น ปณณฺหตุถ ชายเต.

เอวํ ตาว สเหตุกวิปากจิตฺตํ เวทิตพฺพํ. พึงทราบสเหตุกวิปากจิต โดยประการที่
กล่าวมานี้ ก่อน.

คตฺถ^๑ อเหตุกวิปากจิตฺตํ ปน ส่วนอเหตุกวิปากจิต ในบรรดาทุศล-
 อโลภาทีเหตุวิรทิตํ อุกฺเขชาสหคตํ จกฺขุ- วิปากจิต ๒ อย่างนั้น เป็นจิตที่เว้นจากเหตุ
 วิณฺณํ, อุกฺเขชาสหคตํ โสตวิณฺณํ, มีอโลภะเป็นต้น ได้แก่ จักขุวิณฺญาณอัน
 อุกฺเขชาสหคตํ ฆานวิณฺณํ, อุกฺเขชาสหคตํ สหระคตด้วยอุเบกขา โสตวิณฺญาณอันสหระค
 ชิวหาวิณฺณํ, สุขสหคตํ กายวิณฺณํ, ด้วยอุเบกขา ฆานวิณฺญาณอันสหระคตด้วย
 อุกฺเขชาสหคตํ อเหตุกมโนธาตุสมฺปฏฺิจฺฉนฺนํ, อุเบกขา ชิวหาวิณฺญาณอันสหระคตด้วย
 โสมนสฺสสหคตํ อเหตุกมโนวิณฺญาณธาตุ- อุเบกขา กายวิณฺญาณอันสหระคตด้วยสุข
 สันตීรณํ, อุกฺเขชาสหคตํ อเหตุกมโน- อเหตุกมโนธาตุสมฺปฏฺิจฺฉนฺนจิตอันสหระคตด้วย
 วิณฺญาณธาตุสันตīรณฺนติ อิทํ ปน อฏฺฐวรีชํ อุเบกขา อเหตุกมโนวิณฺญาณธาตุสันตīรณจิต
 อเหตุกวิปากจิตฺตํ นาม. อันสหระคตด้วยโสมนัส อเหตุกมโนวิณฺญาณ-
 ธาตุสันตīรณจิตอันสหระคตด้วยอุเบกขา ก็จิต
 ๘ อย่างดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าอเหตุกวิปากจิต.

อิทํ ปน อฏฺฐวรีชํ นียตวตฺถกโต อนึ่ง อเหตุกวิปากจิต ๘ อย่างนี้
 เอกวรีชํ, นียตานิยตารมฺมณโต ทวีรชํ. ชื่อว่ามีอย่างเดียว โดยเป็นจิตที่มีวัตถุแน-

^๑ ฉ. ทิสฺสตี.

เจ็สุวรรณา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตตถ วิญญาณปญจกัม นียตารมมณฺ, เสสฺสฺตฺยํ นอน มี ๒ อย่าง โดยเป็นจิตที่มีอารมณ์
 อนียตารมมณฺ. สุขโสมนสฺสฺเพกฺขาทเวทนา- แน่นอน และจิตที่มีอารมณ์ไม่แน่นอน. ในจิต
 โยคโต ติวริธํ. ตตถ สุขสทฺทคํ กายวิญฺญาณํ, ๒ อย่างนั้น วิญฺญาณ ๕ ชื่อว่าจิตที่มีอารมณ์
 หุวิญฺจฺจํ สมนฺตีรณํ โสมนสฺสฺสํปยุตฺตํ, แน่นอน จิต ๓ ที่เหลือ ชื่อว่าจิตที่มีอารมณ์
 เสสฺมฺเพกฺขาสํปยุตฺตุนฺติ. ไม่แน่นอน. มี ๓ อย่างโดยการประกอบ
 ด้วยสุขเวทนา โสมนัสเวทนาและอุเบกขา-
 เวทนา. ในจิต ๓ อย่างนั้น กายวิญฺญาณ
 สทฺทคํด้วยสุข สมนฺตีรณจิตที่มีฐาน ๒ สัมปยุต
 กับโสมนัส จิตที่เหลือสัมปยุตกับอุเบกขา
 ฉะนี้แล.

ทฺวิญฺจฺจํ สมนฺตีรณํ โสมนสฺสฺสํปยุตฺตํ, ๕ อย่าง โดยเกี่ยวกับเป็น
 สุตมุตตารมมณฺทฺวิญฺจฺจํ สุตมุตตวิญฺจฺจํ สุตมุตตารมมณฺวเสน ทฺวิญฺจฺจํ สมนฺตีรณํ (จิตที่มีทฺวิญฺจฺจํคือรูปายตนะ
 ปญจวิธํ. ตตถ ทฺวิญฺจฺจํ สุตมุตตารมมณฺ จกฺขุวิญฺจฺจํ, เป็นอารมณ์) ๑ สุตมุตตารมมณฺ (จิตที่มีสุตตะ
 สุตตารมมณฺ โสตวิญฺจฺจํ, มุตตารมมณฺ คือสัททายตนะเป็นอารมณ์) ๑ มุตตารมมณฺ (จิตที่มีมุตตะคือคันธะ รส และโณภูมฺพพะ
 ฆานชีวหากายวิญฺจฺจํ สุตมุตตารมมณฺ, ทฺวิญฺจฺจํ สุตมุตตารมมณฺ เป็นอารมณ์) ๑ ทฺวิญฺจฺจํ สุตมุตตารมมณฺ (จิต
 รมมณฺ มโนธาตฺสํปยุตฺตํ, ทฺวิญฺจฺจํ สุตมุตตารมมณฺ ที่มีทฺวิญฺจฺจํ สุตตะ และมุตตะเป็นอารมณ์) ๑
 วิญฺจฺจํ สุตมุตตารมมณฺ เสสฺมฺโนวิญฺจฺจํ สุตมุตตารมมณฺ.

๑ ฉ. โสมนสฺสฺสํปยุตฺตํ.

คุณพนอ สุวรรณเสถียร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทิวฐสูตรมุตวิญญูตารัมมณจิต (จิตที่มีทิวฐะ
 สุตตะ มุตตะ และวิญญูตตะ คือธรรมที่เหลือ
 เป็นอารมณ์) ๑ ในจิต ๕ อย่างนั้น ชื่อว่า
 ทิวฐารัมมณจิต ได้แก่ จักขุวิญญาณ ชื่อว่า
 สุตตารัมมณจิต ได้แก่ โสตวิญญาณ ชื่อว่า
 มุตตารัมมณจิต ได้แก่ ฆานวิญญาณ ชิวหา-
 วิญญาณ และกายวิญญาณรวม ๓ ดวง ชื่อ
 ว่า ทิวฐสูตรมุตตารัมมณจิต ได้แก่ มโนธาตุ-
 สัมปฏิจฉนจิต ชื่อว่า ทิวฐสูตรมุตวิญญาตา-
 รัมมณจิต ได้แก่ มโนวิญญาณธาตุ ๒ ที่เหลือ
 ฉะนั้นแล.

วัตถุโต จหฺพริธฺ. กถิ ? จกฺขุ-
 วิญญาณสฺส จกฺขุเมว วัตถุ, ตถา
 โสตฆานชิวหากายวิญญาณานํ โสตฆาน-
 ชิวหากายเมว^๑ วัตถุ. อวเสสสตฺตยสฺส
 หทยวัตถุเมวาทิ.

ชื่อว่ามี ๖ อย่างโดยวัตถุ. คือ
 อย่างไร ? ชื่อว่า จักขุนั้นเอง เป็นวัตถุ
 ของจักขุวิญญาณ. อย่างนั้นเหมือนกัน โสตตะ
 ฆานะ ชิวหา และกายะนั้นเอง เป็นวัตถุ
 ของโสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ
 และกายวิญญาณ. หทยวัตถุนี้เองเป็นวัตถุ
 ของจิต ๓ ดวงที่เหลือ ฉะนั้นแล.

^๑ ฉ. ...ชิวหากายวัตถุ-

อารมฺมโต สตุตฺวิธํ โหติ. กถํ ? ชื่อว่ามี ๑ อย่างโดยอารมฺม. คือ
 รูปารมฺมเมว จกฺขุวิญฺญาณํ, ตถา อย่างไร ? ชื่อว่า จักขุวิญฺญาณ ๑ ซึ่งมี
 สหฺตทณฺธรสโผฏฺฐพฺพารมฺมณานิ ปฏิปทาภิยา อารมฺมคือรูปเท่านั้น อย่างนั้นเหมือนกัน
 โสิตฺตขานชิวฺทากายวิญฺญาณานิ, รูปาทิปญฺจา- โสิตฺตวิญฺญาณ ๑ ฆานวิญฺญาณ ๑ ชิวหาวิญฺญาณ
 รมฺมณา มโนธาตุ, เสสมฺโนวิญฺญาณธาตุทวฺย ๑ กายวิญฺญาณ ๑ ซึ่งมีอารมฺมคือสัทท
 ฉพฺพารมฺมณฺตติ. คันธะ รสชะ โผฏฺฐัพพะ ตามลำดับ
 มโนธาตุ ๑ ซึ่งมีอารมฺม ๕ อย่างมีรูป
 เป็นต้น มโนวิญฺญาณธาตุ ๒ ดวงที่เหลือ ๑
 ซึ่งมีอารมฺม ๖ อย่าง ฉะนี้แล.

คํ สหฺพํ ปน อเหตุกฺวิปากจิตฺตํ อนึ่ง อเหตุกฺวิปากจิตฺตทั้งหมดนั้น ชื่อว่า
 กิจฺจโต อญฺจวิธํ โหติ. กถํ ? หสฺสณกิจฺจํ มี ๘ อย่างโดยกิจ. คืออย่างไร ? คือ
 จกฺขุวิญฺญาณํ, สฺวนฆายนสฺวานผุสฺนสมฺปฏฺิจฺจน- จักขุวิญฺญาณอันมีหสฺสณะ (การเห็น) เป็น
 สนฺตฺริณคทวารมฺมณกิจฺจานิ อวเสสํนิ. กิจ ๑ จิตฺที่เหลืออันมีสฺวนะ (การฟัง) เป็น
 กิจ ๑ อันมีฆายนนะ (การสูดดม) เป็นกิจ ๑
 อันมีสฺวานนะ (การลิ้ม) เป็นกิจ ๑ อันมี
 ผุสฺนนะ (การกระทบ) เป็นกิจ ๑ อันมี
 สัมปฏฺิจฺจนะ^๑ (การรับไว้) เป็นกิจ ๑ อันมี

^๑ คำว่า สัมปฏฺิจฺจนะ หรือ สัมปฏฺิจฺจนันนะ
 ท่านใช้ทั้ง ๒ คำ.

คุณพนอ สุวรรณเสถียร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมสาร. ป-ท. ๑-๓

สันตීรณะ (การพิจารณา) เป็นกิจ ๑ อันมี
 ทวารัมณะ (ท่วงเอาอารมณ์ของขณะนั้น
 เป็นอารมณ์) เป็นกิจ ๑.

ตตถ จกขุโต ปวตฺตํ วิญฺเฒาณํ,
 จกขุสฺมึ สฺสนฺนิสฺสิตํ วิญฺเฒาณนฺติ วา
 จกขุวิญฺเฒาณํ, ตถา โสตวิญฺเฒาณาทีนํ.
 ตตถ จกขุสฺสนฺนิสฺสิตรูปวิชานนลกฺขณํ จกขุ-
 วิญฺเฒาณํ, รูปมตฺตตารมฺมณฺรสี, รูปาภิมฺข-
 ภาวปจฺจุปฺปฏฺฐานํ, รูปารมฺมณาย กิริยา-
 มโนธาตุยา อปคฺมปทฺฐาณํ. ตถา
 โสตฺฆานชีวหากายวิญฺเฒาณานิ โสตาทิ-
 สฺสนฺนิสฺสิตสทฺทาทีวิชานนลกฺขณานิ, สทฺทาทิ-
 มตฺตตารมฺมณฺรสาณิ, สทฺทาทิอภิมฺขภาวปจฺจุ-
 ปฺปฏฺฐานานิ, สทฺทาทิอารมฺมณานิ กิริยา-
 มโนธาตุนิ อปคฺมปทฺฐาณานิ. มโน-
 ธาตุสมฺปฏฺิจฺจนํ ปน จกขุวิญฺเฒาณาทีนํ
 อนนฺตฺรา รูปาทีวิชานนลกฺขณํ, รูปาทิ-
 สมฺปฏฺิจฺจนฺรสี, ตถาภาวปจฺจุปฺปฏฺฐานํ,
 จกขุวิญฺเฒาณาทีนํ อปคฺมปทฺฐาณํ.

ในบรรดาเหตุกวิปากจิตเหล่านั้น จิต
 ชื่อว่าจักขุวิญญาณ เพราะอรรถว่า เป็น
 วิญญาณอันเป็นไปทางจักขุ หรือเป็นวิญญาณ
 อันอาศัยอยู่ที่จักขุ. จิตชื่อว่าโสตวิญญาณ
 เป็นต้น ก็โดยนัยเดียวกันนั้น. ในบรรดา
 อเหตุกวิปากจิตเหล่านั้น จักขุวิญญาณมี
 การอาศัยจักขุแล้วรู้แจ้งรูปเป็นลักษณะ มี
 เพียงแต่รูปเท่านั้น เป็นอารมณ์ เป็นรส
 มีความเป็นธรรมชาติที่บ่ายหน้าเฉพาะต่อรูป
 เป็นปัจจุปัฏฐาน มีความปราศไปแห่ง
 กิริยามโนธาตุที่มีรูปเป็นอารมณ์เป็นปทัฏฐาน
 อย่างนั้นเหมือนกัน โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ
 ชิวหาวิญญาณ และกายวิญญาณ มีการอาศัย
 โสตะ เป็นต้น แล้วรู้แจ้งสัททะ (เสียง)
 เป็นต้นเป็นลักษณะ. มีเพียงแต่สัททะ เป็นต้น
 เท่านั้นเป็นอารมณ์ เป็นรส มีความเป็น

คุณพนอ สุวรรณเสถียร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ธรรมชาติที่บ่ายหน้าเฉพาะต่อสัททะ เป็นต้น
 เป็นปัจจุภูฏฐาน มีความปราศไปแห่งกิริยา-
 มโนธาตุ อันมีสัททะ เป็นต้นเป็นอารมณ์เป็น
 ปทัฏฐาน. ส่วนมโนธาตุสัมปฏิจจนจิต มีการ
 รู้แจ้งอารมณ์มีรูป เป็นต้น ในลำดับแห่งจักขุ-
 วิญญาณ เป็นต้นเป็นลักษณะ มีการรับไว้ซึ่ง
 อารมณ์มีรูป เป็นต้นเป็นรส มีความเป็น
 อย่างนั้นเป็นปัจจุภูฏฐาน มีความปราศไป
 แห่งจักขุวิญญาณ เป็นต้นเป็นปทัฏฐาน.

เสสา ปน เทว อเหตุกมโน-
 วิญญาณธาตุโย จพารมมณวิชานนลกขณา,
 สนฺตීรณาทิรสา, ตถาภาวปจฺจุปฏฺฐานา,
 ททยวตฺตูปฏฺฐานาติ. เวทิตฺตฺพทา. ตตฺถ
 ปจฺมา เอกนตฺตมิฏฺฐารมฺมเณ ปวตฺตติสฺภาวโต
 โสมนสฺสยฺยตฺตาว หุตฺวา ปณฺจทฺวาเร
 สนฺตīรณกิจฺจํ สาธยมาณา ปณฺจทฺวาเร
 จตฺวา วิปฺจุตฺติ, จสฺส ปน ทฺวาเรสฺส
 หลวารมฺมเณ ตทารมฺมณํ หุตฺวา วิปฺจุตฺติ.
 ทฺคิยา ปน อภิฏฺฐมชฺชตฺตารมฺมเณ ปวตฺตติ-
 สภาวโต อุเปกฺขาสทฺทคา หุตฺวา สนฺตīรณ-

ส่วนอเหตุกมโนวิญญาณ ธาตุ ๒ ดวง
 ที่เหลือ ฟังทราบว่ามีกรู้แจ้งอารมณ์ ๖
 เป็นลักษณะ มีการพิจารณาอารมณ์ เป็นต้น
 เป็นรส, มีความเป็นอย่างนั้นเป็นปัจจุ-
 ภูฏฐาน, มีททยวตฺตูปฏฺฐานา ดังนี้. ใน
 อเหตุกมโนวิญญาณธาตุ ๒ ดวงนั้น ดวงแรก
 เป็นธรรมชาติที่สัมปยุตกับโสมนัส เพราะมี
 ความเป็นไปในอิฏฐารมณโดยส่วนเดียวเป็น
 สภาวะ เผล็ด(เกิด)ตั้งอยู่ทางปัญจทวาร
 ให้สำเร็จสนฺตīรณกิจทางทวาร ๕ อยู่. อนึ่ง
 ยังเผล็ดเป็นตทารมฺมณะ ในอารมณ์ที่มีกำลัง

คุณพนอ สุวรรณเสถียร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธัมมāvตฺตาร. ป-ท. ๑-๓

ตถารมมณปฏิสนธิภวุงคฺฉิวเสณ ปวตฺตคนโต ทางทวาร ๖. ส่วนดวงที่ ๒ เป็นธรรมชาติ
 ปณฺจสฺส จาเนสฺส วิปฺจฺจติ. ถถ ? ที่สทรคตด้วยอุเบกขา เพราะมีความเป็นไป
 มนุสฺสโลเก ตาว ชฺจฺจนุชชฺจพฺธิรชฺจ- ในอภฺยธรรมชดฺตคารมณฺ์เป็นสภาวะ ย่อมผลัด
 มุคชจฺจุมตฺตกปฏฺทกฺกุโศพฺยณฺชนกนปฺสกาทีนํ ในฐาน ๕ เพราะเป็นไปโดยกิจคือสันตฺรณะ
 ปฏิสนฺธิคฺคทณฺกาเล ปฏิสนฺธิ หุตฺวา ตถารมมณฺะ ปฏิสนฺธิ ภวํงคฺ และจฺติ. คือ
 วิปฺจฺจติ. ปฏิสนฺธิยา วิตฺตฺตตาย ปวตฺตติยํ อย่างไร ? คือว่า ย่อมผลัดในฐาน ๕
 ยาวตายุํ ภวํงคฺ หุตฺวา วิปฺจฺจติ. เหล่านี้คือ อันตบแรก ย่อมผลัดเป็นปฏิสนธิ
 อภฺยจฺมชฺชตฺเต ปณฺจารมมณฺวิถียํ สนฺตฺรณํ ในโลกมนุษย์ ในเวลาที่สัตว์ผู้บอกแต่กำเนิด
 หุตฺวา, พลวารมมณฺ ฉสฺ หุตฺวาเรสฺ หนวกแต่กำเนิด ไปแต่กำเนิด บ้าแต่กำเนิด
 ตถารมมณฺ หุตฺวา, มรณฺกาเล จฺติ เป็นมัวเหาะก คน ๒ เพศ หรือกระเทย
 หุตฺวาติ อิมेषฺ ปน ปณฺจสฺ จาเนสฺ เป็นตัน ถือเอาปฏิสนธิ. เมื่อล่วงเลย
 วิปฺจฺจตีติ. เอวํ ตาว อเหตุกฺวิปากจิตฺตานิ ปฏิสนฺธิไปแล้ว ก็ผลัดเป็นภวํงคฺไปวัตติ-
 เวทิตฺตฺพานิ. กาลตลอดอายุ. ย่อมผลัดเป็นสันตฺรณะใน

วิธีที่มีอารมณ์ ๕ ในอภฺยธรรมชดฺตคารมณฺ์ เป็น
 ตถารมมณฺะทางทวาร ๖ ในอารมณ์ที่มีกำลัง
 เป็นจฺติในมรณกาล ดั่งนี้จะนี้แล. ฟังทราบ
 อเหตุกฺวิปากจิตฺต โดยประการที่กล่าวแล้วนี้
 ก่อน.

๑ ฉ. ...ชจฺจขพ....

๑ พมา เป็น ชจฺจขพ - โงแต่กำเนิด.

คุณพนอ สุวรรณเสถียร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๔๓. กามาวจรปฏณฺฑสุส
 วิกาภา โทณฺติ โสฬส
 ตํ ตีเหตุกปฏณฺฑสุส
 วเสน ปรีทียเย.

๔๓. คำที่กล่าวไว้ว่า กามาวจรกฺุศลมี
 วิกาก ๑๖ นั้น ผู้เป็นอาจารย์พึง
 แสดงไว้ โดยเกี่ยวกับตีเหตุกกุศล
 (ซึ่งเป็นอย่างอุกฤษฏ์).

อิทานิ รูปาวจรวิกากจิตตานิ วุจฺจนฺติ.

บัดนี้ จะกล่าวถึงรูปาวจรวิกากจิต.

ตานิ นียตวตฺตูกโต เอกวิชานี, ฉานงฺก-
 โยคเภทโต ปณฺจวิชานี. กถํ ? วิตกฺก-
 วิจารณ์ ปจฺม, วิจารณ์
 วิจาร์ปิตฺติสุขจิตฺเตกกฺคตาสมฺปยุตฺตํ หุตฺติยํ,
 วิจาร์ปิตฺติสุขจิตฺเตกกฺคตาสมฺปยุตฺตํ หุตฺติยํ,
 ปิตฺติสุขจิตฺเตกกฺคตาสมฺปยุตฺตํ หุตฺติยํ,
 สุขจิตฺเตกกฺคตาสมฺปยุตฺตํ จตฺตุนฺตี,
 อุกฺเบกฺขาจิตฺเตกกฺคตาสมฺปยุตฺตํ ปณฺจมนฺติ
 อิมานี ปณฺจปี รูปาวจรวิกากจิตตานิ
 อุกฺปตฺติยํ ปฏิสนฺธิวํจฺจตุวเสน ปวตฺตุนฺติ.

รูปาวจรวิกากจิตเหล่านั้น ชื่อว่ามีอย่าง
 ติยว โดยเป็นจิตที่มีวัตถุแน่นอน. มี ๕
 อย่าง โดยความต่างกันแห่งการประกอบ
 ด้วยองค์ฉาน คืออย่างไร ? คือวิกากจิต
 ที่สัมปยุตกับวิตก วิจารณ์ ปิตฺติ สุข และจิตเต-
 กักคตา เป็นอย่างที่ ๑ วิกากจิตที่สัมปยุต
 กับวิจารณ์ ปิตฺติ สุข และจิตเตกักคตาเป็น
 อย่างที่ ๒ วิกากจิตที่สัมปยุตกับปิตฺติ สุข
 และจิตเตกักคตา เป็นอย่างที่ ๓ วิกากจิต
 ที่สัมปยุตกับสุขและจิตเตกักคตา เป็นอย่าง
 ที่ ๔ วิกากจิตที่สัมปยุตกับอุเบกขาและ
 จิตเตกักคตา เป็นอย่างที่ ๕ รูปาวจร-
 วิกากจิตทั้ง ๕ อย่าง อย่างนี้ นี้ย่อมเป็น
 ไปโดยกิจคือปฏิสนธิ ภวังค์ และจุติในคราว
 อุกฺปติ.

คุณพนอ สุวรรณเสถียร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อิทานิ อรูปาวจรวิปากจิตตานิ บัดนี้ จะกล่าวถึงอรูปาวจรวิปากจิต..
 วุจฺจนฺติ. ตานิ สกกุสลานิ วิว อรูปาวจรวิปากจิตเหล่านี้มี ๔ อย่าง โดย
 อารมฺมณเภทโต จตุพฺพิธานิ โหนฺติ. ความต่างกันแห่งอารมณ์ เหมือนอย่างกุศล
 กถิ ? อากาสานัญจายตนสัณฺหาสทฺทํ, ของตน. คืออย่างไร ? คืออรูปาวจร-
 วิญฺญาณัญจายตนสัณฺหาสทฺทํ, อากิญจัญญา- วิปากจิต ๔ อย่างเหล่านี้ คือ วิปากจิตที่
 ยตนสัณฺหาสทฺทํ, เนวสัณฺหานาสัณฺหายตน- สหฺรศตด้วยอากาสานัญจายตนสัณฺญา วิปาก-
 สัณฺหาสทฺทนต์ อิมานิ จตุตฺตาริ จิต ที่สหฺรศตด้วยวิญฺญาณัญจายตนสัณฺญา
 อรูปาวจรวิปากจิตตานิ. วิปากจิตที่สหฺรศตด้วยอากิญจัญญายตนสัณฺญา
 วิปากจิต ที่สหฺรศตด้วยเนวสัณฺหานาสัณฺหาย-
 ยตนสัณฺญา ดังนี้.

๔๔. กุสลานุคฺติ กตฺวา
 ภาษิตํ ก็ มหคฺคตํ
 กามาวจรปฺปณฺณํ
 นาสมานผลิ ยโต.

๔๔. เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคจึง
 ทรงจำแนกมหคคตวิปาก กระทำให้
 คล้อยตาม(เหมือน)กุศล ตอบว่า
 เพราะเหตุที่มหคคตกุศล อันมีผลไม่
 เหมือนกัน(กับตน) จุกคามาวจรกุศล
 หามีไม่.

๔๕. อตฺตโน กุสฺเลทฺเว
 สมานํ สทฺพธา อิหิ

๔๕. มหคคตวิปากนี้ เหมือนกันกับกุศล
 ของตนนั้นเทียว โดยประการที่ข้งวง

คุณพนอ สุวรรณเสถียร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คชาทีนั ยถา ฉายา
คชาทิสทิสสา ตถา.

เหมือนอย่างเงาของช้างเป็นต้น อัน
เหมือนกันกับตัวช้างเป็นต้น ฉะนั้น.

๔๖. กามาวจรปฏุมว
นาปรปรเวหนิ
ฉานา อปริหีนสุส
สตุตสุส ภวคามิโน.

๔๖-๔๗. ก็แล พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์
จะให้ทราบวามหคคตกุศล จะเป็น
กุศลที่มีผลอันพึงเสวยในภพหลัง ๆ ได้
ตจกามาวจรกุศลก็ทำไม่ ผลย่อมเกิด
ขึ้นแก่สัตว์ผู้ไม่เลื่อมจากฉาน ผู้ถึงภพ
ในลำดับแห่งกุศลนั้นทีเดียวดังนี้ จึง
ทรงกระทำมหคคตวิบากนี้ ให้คล้าย
ตามกุศล.

๔๗. กุสลานนุตรเียว
ผลิ อูปุชชชิตี จ
ฉาปนตุถิ ปเนตสุส
กุสลานนคถิ กถิ.

๔๘. ท่านผู้มีปกติเจริญปัญญา พึงทราบ
ลำดับแห่งปฏิปทา ในมหคคตวิบาก
นี้ ตามความต่างกันแห่งวิบากที่เลว
เป็นต้น และโดยเกี่ยวกับกุศลฉาน
อันเป็นเหตุมา.

๔๘. ปฏิปทาทุกโม เจว^๒
ทีนาทีนฉล เกทโต
ฉานาคมนโต เจตถ
เวทิตพโพ วิภาวินา.

๔๙. อภาโวธิปตีนฉล
อยเมว วิเสสโต

๔๙. อนึ่ง ในวิบากนี้ไม่มีอภคิขทั้งหลาย
ประการนี้แหละ ที่แตกค่างไปจาก

^๑ ฉ. นาปรปรเวหนิ.

^๒ ไป. ปฏิปทาทุกโม เจว.

อภิธัมมวาทาร. ป-ท. ๑-๓

คุณนันทิพย วิริโยทัย
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑ เสสึ สหฺมเสเสณ^๑

กุสเลน สมฺ มตฺ.

กุศลประการที่เหลือทั้งปวง พระผู้มีพระภาคตรัสไว้เหมือนกับกุศล โดยไม่แปลกกัน.

เอวํ รูปาวจรารูปาวจรวิปากจิตฺตานิ เวทิตพฺพานิ.

พึงทราบรูปาวจรวิปากจิต และอรูปาวจรวิปากจิต โดยประการที่กล่าวมานี้เถิด.

อิทานิ โลกุตฺตรวิปากจิตฺตานิ วุจฺจนฺติ.

บัดนี้จะได้กล่าวถึง โลกุตตรวิปากจิต.

ตานิ จตุมคฺคสมฺปยุตฺตจิตฺตผลตฺตา จตุพฺพิธานิ โทหนฺติ. กถํ ? โสตาปตฺติมคฺคผลจิตฺตํ, สกทาคามิมคฺคผลจิตฺตํ, อนาคามิมคฺคผลจิตฺตํ, อรหตฺตมคฺคผลจิตฺตณฺติ. เอวํ ปเนตฺถ เอเกกํ ฉานนฺจโยคเกทโต ปณฺจวิธํ, ปุณฺ มคฺควิธิผลสฺมาปตฺติวเสณ ปวตฺตณฺโต^๒ หุวิธํ. เอวํ โลกุตฺตรวิปากจิตฺตานิ เวทิตพฺพานิ.

โลกุตตรวิปากจิตเหล่านั้น จัดว่ามี ๔ อย่าง เพราะความเป็นผลของจิตที่สัมปยุตกับมรรค ๔. คืออย่างไร ? คือจิตอันเป็นผลของ โสตาปตติมัคคจิต จิตอันเป็นผลของสกทาคามิมัคคจิต จิตอันเป็นผลของอนาคามิมัคคจิต จิตอันเป็นผลของอรหัตติมัคคจิต ดังนี้. ก็ในบรรดาโลกุตตรวิปากจิตเหล่านี้ อย่างนี้ แต่ละอย่างยังแตกเป็น ๕ อย่าง ตามความต่างกันแห่งการประกอบด้วยองค์ ฉาน (แต่ละอย่าง)แตกเป็น ๒ อย่างได้อีก ตามความเป็นไปด้วยอำนาจแห่งมัคควิธ

^{๑-๑} เสสึ สหฺม จ เสเสณ.

^๒ ฉ. ปวตฺติโต.

คุณนันทิพย์ วิริโยทัย
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

และผลสมาบัติ. พึงทราบโลกุตตรวิบากจิต
โดยประการที่กล่าวมานี้เถิด.

๕๐. สุธมฺมํ อนิมิตฺตํ
ตถาปฺปณฺหิตนฺตํ
เอตานิ ตีณิ นามานิ
มกฺกสฺसानนฺตเร ผล.

๕๐. ชื่อ ๓ ชื่อเหล่านี้คือ สุธมฺมํ อนิมิตฺตํ
อนึ่ง แม้อัปฺปณฺหิตํ ย่อมมีในผล ใน
ลำดับแห่งมรรค.

๕๑. ลพฺพนฺตํ ปรภาสํ
วพฺพชนฺนผลสฺสํ น
วิปฺสฺสนาวเสเนว
ตานิ นามานิ ลพฺพเร.

๕๑. ชื่อเหล่านี้ ย่อมไม่ได้ในผลที่ไ้สย
(คือในผลสมาบัติ) ในตอนหลัง ๆ ย่อม
ได้ด้วยสามารถแห่งวิปฺสฺสนาเท่านั้น.

๕๒. โทณฺติ สาธิตีเนว
โลกุตฺตรผลานิ ตํ
วิปาเกธิตี นตฺถิ
จเปตฺวา ตํ อนาสเว.

๕๒. โลกุตตรผลทั้งหลาย เป็นจิตที่มีอธิศี
แน่นอน อธิศีทั้งหลาย ย่อมไม่มีใน
วิบากอื่น ยกเว้นวิบากที่หาอาสวะ
มิได้.

๕๓. อตฺตโน มกฺกภาเว
มกฺโก "มกฺโก"ติ วุจฺจติ
ผลํ มกฺกมฺพาทาย
มกฺโก นามาคิ วุจฺจติ.

๕๓. มรรค พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า
"มรรค" ก็เพราะความที่คนเป็น
มรรค ผลตรัสว่า ชื่อว่ามรรคก็โดย
อาศัยมรรค.

คุณนันทิพย์ วิริโยทัย
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอวํ โลกุตฺตรวិปากา เวทิตพฺพา.

พืงทราบโลกุตฺตรวិปากทั้งหลาย โดยประ-
การที่กล่าวมานี้เกิด.

อิทานิ สุตฺตาทกฺสวลวิปากานิ วุจฺจนฺติ.

บัดนี้ จะกล่าวถึงอกุศลวิปากจิต ๑

อกุศลวิปากํ อุกฺเขชาสหคตํ จกฺขุวิญฺญาณํ,
อุกฺเขชาสหคตํ โสตวิญฺญาณํ อุกฺเขชาสหคตํ
ฆานวิญฺญาณํ, อุกฺเขชาสหคตํ ชิวหาวิญฺญาณํ,
หุทฺธสหคตํ กายวิญฺญาณํ, อุกฺเขชาสหคตํ
อเหตุกมโนธาตฺสสมฺปฺปฺยจฺจนฺนิ, อุกฺเขชาสหคตํ
อเหตุกมโนวิญฺญาณธาตฺสสันตฺริณฺณฺติ อิมานิ
สุตฺต อกุศลวิปากจิตฺตานิ.

อย่าง. อกุศลวิปากจิตมี ๑ อย่างเหล่านี้
คือ อกุศลวิปาก จักขุวิญญาณ อันสหคตด้วย
อุเบกขา โสตวิญญาณอันสหคตด้วย
อุเบกขา ฆานวิญญาณ อันสหคตด้วย
อุเบกขา ชิวหาวิญญาณ อันสหคตด้วย
อุเบกขา กายวิญญาณ อันสหคตด้วยทุกข
อเหตุกมโนธาตฺสสมฺปฺปฺยจฺจนฺนิจิต อันสหคตด้วย
อุเบกขา อเหตุกมโนวิญญาณธาตฺสสันตฺริณฺณฺติ
อันสหคตด้วยอุเบกขา ดังนี้.

เอตฺต ปน อุกฺเขชาสหคตาเหตุก-
มโนวิญฺญาณธาตฺ อเกทสฺสวิเณปิ อกุศล-
จิตฺเตน กมฺเม อายุหิตฺเต กมฺมกมฺม-
นินิตฺตคคตินินิตฺเตสุ อณฺณตฺริ อารมฺมณฺ
กตฺวา จคฺคฺสุ อปาเยสุ ปฏฺยสนฺธิ หุทฺธวา
วิปฺยจฺจติ, ปฏฺยสนฺธิยา วิทิตฺตตาย หุทฺธ-

กัเวยเรตฺตาอกุศลวิปากจิต ๑ อย่าง
เหล่านี้ เมื่ออกุศลจิตทั้ง ๑๑ อย่างประมวล
มาแล้วซึ่งกรรม อเหตุกมโนวิญญาณธาตฺอัน
สหคตด้วยอุเบกขา ย่อมกระทำกรรม
กรรมนินิต หรือคตินินิต อย่างใดอย่างหนึ่ง
ให้เป็นอารมณ์ เผล็ด(เกิด)เป็นปฏฺยสนฺธิใน

คุณนันทิพยํ วิริโยทฺถ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วารโศ^๑ ปฏฺจาย ยาวตายุ^๑ กฺวํ^๑ ฌาย ๔ เมื่อปฏิสนธิล่วงเลยไปแล้ว ก็
 หุตฺวา, อนิฏฺฐมชฺชุตฺตารมฺมณาย ปณฺจ-
 วิณฺญาณวิธียา สมนฺตฺรณํ หุตฺวา, พลฺวา-
 รมฺมณเณ จสฺสุ ทฺวาเรสฺสุ ตฺตารมฺมณํ
 หุตฺวา, มรณกาลเณ จฺติ หุตฺวา วิปฺจฺจติ.
 เหววํ ปณฺจสฺสุ จาเนสฺสุ วิปฺจฺจติ. เกวลํ
 ทิ ตานิ กุสลวิปากาเหตุกจิตฺตานิ กุสล-
 กมฺมปฺจฺจยานิ, อิมานิ อกุสลกมฺมปฺจฺจยานิ.
 อยมิเมสฺส, เตสฺสจฺจ วิเสโส.

ผลัดเป็นภวังค์ นับตั้งแต่วาระจิตดวงที่ ๒
 ไปจนตลอดอายุ เป็นสันตฺรณะในปญฺจ-
 วิณฺญาณวิธีย์ อันมีอารมณ์เป็นอนิฏฺฐะ (และ
 อนิฏฺฐ) มีผัสฺตตะ เป็นตฺตารมฺมณะทางทวาร
 ๖ ในอารมณ์ที่มีกำลัง เป็นจิตฺในมรณกาล.
 ย่อมผลัด(เกิด)ในฐานะ ๕ ตามประการที่
 กล่าวมานี้. ก็กุสลวิปากอเหตุกจิตทั้งหลาย
 เหล่านั้นล้วนมีกุสลกรรมเป็นปัจจัย อกุสล-
 วิปากเหล่านี้มีอกุสลกรรมเป็นปัจจัย. นี้เป็น
 ความแตกต่างกันแห่งอกุสลวิปากจิต เหล่านี้
 กับกุสลวิปากอเหตุกจิตเหล่านั้น.

๕๔. อนิฏฺฐานิฏฺฐมชฺชุตฺต-
 โทจเร วตฺตเร อิเม
 สฺสุขาทิตฺตยยฺยุตฺตา เต
 ทฺกฺขุเปกฺขายฺยุตฺตา อิเม.

๕๔. อกุสลวิปากเหล่านี้ ย่อมเป็นไปใน
 อารมฺมณฺที่ เป็นอนิฏฺฐะ และอนิฏฺฐ-
 มีผัสฺตตะ กุสลวิปากที่เป็นอเหตุกะทั้ง
 ทั้งหลายนั้น ประกอบด้วยเวทนา ๓
 มีสุขเป็นต้น อกุสลวิปากเหล่านี้
 ประกอบด้วยทุกฺษและอุเบกฺขา.

^๑ ฉ. หุตฺยจิตฺตวารี ตโต ปฏฺจาย.

เอวํ กามาวจรกุสลวิปากํ สเหตุกํ
 อฏฺฐวิธํ อเหตุกํ อฏฺฐวิธํ. ฉานงฺคโยคเกทโธ
 รูปาวจรวิปากํ ปณฺจวิธํ. อารมฺมณเกทโธ
 อรูปาวจรวิปากํ จตฺตพฺพิธํ, มกฺขสมฺปยุตฺต-
 จิตฺตผลจิตฺตเกทโธ โลกุตฺตรวิปากํ จตฺตพฺพิธํ,
 จกฺขุวิณฺญาณาทีเกทโธ อกุสลวิปากํ สตฺต-
 วิธุนฺตี ฉตฺตีสวีนํ วิปากจิตฺตํ เวทิตพฺพํ.

พึงทราบว่ วิปากจิตมี ๓๖ อย่าง
 ก็คือ กามาวจรกุสลวิปากที่เป็นสเหตุกะ ๘
 อย่าง ที่เป็นอเหตุกะ ๘ อย่าง รูปาวจร-
 วิปาก ๕ อย่าง โดยความต่างกันแห่งการ
 ประกอบด้วยองค์ฉาน รูปาวจรวิปาก
 ๕ อย่าง โดยความต่างกันแห่งอารมณ
 โลกุตตรวิปาก ๕ อย่าง โดยความต่างกัน
 แห่งผลของจิตที่สัมปยุตกับมรรค อกุสล-
 วิปาก ๖ อย่าง โดยความต่างกันแห่ง
 จักขุวิณฺญาณเป็นต้น. โดยประการที่กล่าว
 มาแล้วนี้.

๕๕. เอวํ ฉตฺตีสถา ปากํ
 ปากสาสนบุชิตो
 สวิปากาวิปาเกสุ
 กุสลโล สุคโตหฺรวิ.

๕๕. พระสุคตเจ้าผู้ฉลาดในธรรมที่มีวิปาก
 และธรรมที่ไม่มีวิปากทั้งหลาย ผู้อัน
 ท้าวสักกะ ผู้สั่งสอนปากอสุรบุชแล้ว
 ได้ตรัสวิปากจิตไว้ ๓๖ อย่างโดย
 ประการที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วนี้.

กิริยาพฺยากตจิตฺตํ ปน อวิปากโต
 เอกวิธํ, ปริตฺตมทกฺคโต ทูวิธํ, กามาวจร-
 รูปาวจรอรูปาวจรภูมิเกทโธ ทิวีธํ. ตตฺถ

ส่วนอภัยากตจิตที่เป็นกิริยา มีอย่าง
 เดียว โดยเป็นธรรมที่ไม่มีวิปาก มี ๒
 อย่าง โดยเป็นปริตตกิริยาจิต ๑ มหัทคต-

คุณพินิตา สุวรรณเสถียร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กามาวจรี ทุฬหิณี สเหตุกมเหตุกนฺติ. กิริยาจิต ๑ มี ๓ อย่าง โดยความต่างกัน
 ตตฺถ สเหตุกํ เอกวิธํ อรหโต เอว แห่งภูมิ คือ กามาวจรกิริยาจิต ๑ ฐปาวจร-
 อุပ္ปชฺชนโต โสมนัสสุเปกฺขานาณสมฺปโยค- กิริยาจิต ๑ อฐปาวจรกิริยาจิต ๑. ใน
 วิปฺปโยคาทีเกทโต กามาวจรกฺุสลํ วย กิริยาจิต ๓ อย่าง โดยความต่างกันแห่งภูมิ
 อฏฺฐวิธํ โทติ. เสยฺยตีท ? โสมนัสสุสสฺสทคฺคํ นั้น กามาวจรกิริยาจิตมี ๒ อย่าง คือ
 ฌานสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริก- สเหตุกกิริยาจิต ๑ อเหตุกกิริยาจิต ๑ ดังนี้.
 เมกํ, โสมนัสสุสสฺสทคฺคํ ฌานวิปฺปยุตฺตํ ในกามาวจรกิริยาจิต ๒ อย่างนั้น สเหตุก-
 อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริกเมกํ, อุเปกฺขา- กิริยาจิตมีอย่างเดียว เพราะมีอันเกิดขึ้น
 สทคฺคํ ฌานสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, แก่พระอรหันต์เท่านั้น. มี ๔ อย่าง ตาม
 สสงฺขาริกเมกํ, อุเปกฺขาสทคฺคํ ฌาน- ความต่างกันแห่งโสมนัส อุเบกขา การ
 วิปฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกเมกํ, สสงฺขาริก- ประกอบพร้อมกัน และการไม่ประกอบพร้อมกัน
 เมกนฺติ อิมานี อฏฺฐ สเหตุกกิริยจิตฺตานี. กับฌานเป็นต้น เหมือนกามาวจรกฺุสล.
 เอตานิ ปน ยถานูรูปํ ทานาทิวเสน สเหตุกกิริยาจิต ๔ อย่างนั้นเป็นฉันใดบ้าง ?
 ชีณาสวานิเยว ปวตฺตนฺติ. เอวํ สเหตุก- ได้แก่ :
 กิริยาจิตที่สทรคตด้วยโสมนัส สัมปยุต
 กัณฺฑาน เป็นอสงฺขาริก ๑ เป็นสสงฺขาริก ๑
 กิริยาจิตที่สทรคตด้วยโสมนัส วิปฺปยุต

๑ ฉ. ...ฌานปุပ္ปโยค เกทโต.

๒ ฉ. อสงฺขาริกํ, สสงฺขาริกํ.

คุณพินิตา สุวรรณเสถียร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จากญาณ เป็นอสังขาริก ๑ เป็นสสังขาริก ๑
 กิริยาจิตที่สทรคด้วยอุเบกขาสัมปยุต
 กัณญาณ เป็นอสังขาริก ๑ เป็นสสังขาริก ๑
 กิริยาจิตที่สทรคด้วยอุเบกขาวิปยุต
 จากญาณ เป็นอสังขาริก ๑ เป็นสสังขาริก ๑
 ดังนี้ กิริยาจิต ๘ อย่างเหล่านี้ ชื่อว่า
 สเหตุกกิริยาจิต. ก็กิริยาจิตเหล่านี้ ย่อม
 เป็นไปแก่พระชิวาสนพเท่านั้น โดยเกี่ยวกับ
 ทานเป็นต้นตามสมควร. ฟิงทราบสเหตุก-
 กิริยาจิต โดยประการที่กล่าวมานี้.

อเหตุกกิริยาจิตต์ ปน ติวธิ์ "กิริ-
 ยาเหตุกมโนธาตุอุเปกขาสหคตาวชชนจิตต์,
 กิริยาเหตุกมโนวิญญาธธาตุโสมนสัสสหคต
 หสิคูปปาทจิตต์, กิริยาเหตุกมโนวิญญาธ-
 ธาตุอุเปกขาสหคต โฆฏฐวนจิตตบ"ติ.

ส่วนอเหตุกกิริยาจิตมี ๓ อย่าง
 ได้แก่ "กิริยาอเหตุกมโนธาตุ คืออวชชนจิต
 อันสทรคด้วยอุเบกขา ๑ กิริยาอเหตุก-
 มโนวิญญาธธาตุ คือหสิคูปปาทจิตอันสทรค
 ด้วยโสมนัส ๑ กิริยาอเหตุกมโนวิญญาธธาตุ
 คือโฆฏฐัพพนจิต อันสทรคด้วยอุเบกขา ๑"
 ดังนี้.

คคต กิริยาเหตุกมโนธาตุ อุเปกขา-
 สหคตา หทยวคตุ์ นิสัสาย จกขุทวาร

ในอเหตุกกิริยาจิต ๓ อย่างนั้น
 กิริยาอเหตุกมโนธาตุ ซึ่งเป็นธรรมชาติ

คุณพนิตา สุวรรณเสถียร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อัญจอัญจรมชุตตอัญจอัญจรมชุตตเตส ฐา-
 รมมณเส ฺเยน เกนจี ปสาเท ฐฏีเต
 ตํ ตํ อารมณณํ คเหตุวา อวชฺชนวเสน
 จกฺขุวิณฺณาสสํ ปุเรจาริกิ^๑ หุตฺวา ภวํกํ
 อวชฺชยมานํ^๒ อุปฺปชฺชติ. โสิตฺทวาราทิสฺปิ
 เอเสว นโย. อิตฺรา ปน เทว
 กิริยาเหตุกมโนวิณฺณาสธาตุโย^๓ สาธารณา-
 สาธารณาติ ทูริธา โทนฺติ. ตตฺถ
 อสาธารณา ปน กิริยาเหตุกมโนวิณฺณาสธาตุ
 โสิมนฺสสสฺสทคตา ชีณาสวสฺเสว ฉสฺ หฺวาเรสฺ
 ฉสฺ อโนฬาริเกสฺ อารมมณเส^๔
 หสิตฺตูปาทกิจฺจา นิยตฺตตฺถกา อุปฺปชฺชติ.
 สาธารณา ปน กิริยาเหตุกมโนวิณฺณาสธาตุ
 อุเปกฺขาสทคตา ฉฬารมมณฺวิชานนลกฺขณา,
 ตถารูมตฺตฺตวิชานนรสา^๕, ตถาภาวปฺจฺจุ-

สทรรคตคด้วยอุเบกขา เมื่อประสาตถูกฐา-
 รมณทั้งหลายที่เป็นอัญจระ (นำปรารธนา)
 อัญจรมชุตตตะ (นำปรารธนาปานกลาง)
 อัญจระ (ไม่นำปรารธนา) และอัญจ-
 มชุตตตะ(ไม่นำปรารธนาปานกลาง) อย่าง
 ใดอย่างหนึ่งกระทบแล้ว ก็ย่อมอาศัยหทย-
 วัตถุเกิดขึ้นทางจักขุทวาร ถือเอาอารมณ์
 นั้น ๆ เป็นปุเรจาริกแห่งจักขุวิณฺณาส ด้วย
 อำนาจแห่งการนึกถึงอารมณ์ หยุดยั้งวังค์
 ไว้. แม้ทางโสิตทวารเป็นต้นก็มีนัยนี้แหละ.
 ส่วนกิริยาอเหตุกมโนวิณฺณาสธาตุ ๒ อย่าง
 นอกนี้ เป็น ๒ อย่าง คือ เป็นสาธารณะ
 และเป็นอสาธารณะ. ใน ๒ อย่างนั้น
 กิริยาอเหตุกมโนวิณฺณาสธาตุ ที่เป็น
 อสาธารณะเป็นธรรมชาติสทรรคด้วยโสมนัส

^๑ ฉ. ปุเรจาริ.
^๒ ฉ. อวชฺชยมานา.
^๓ ฉ. อเหตุกมโนวิณฺณาสธาตุโย.
^๔ วิสุทฺธิมคฺค. ๓/๒๔ อนฺฬาเรสฺ วตฺตฺต.
^๕ ฉ. อยํ สทฺโท น ทิสฺสติ.

คุณสมใจ เสวตามร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปฏฺฐานา, ส่า ตีสุ ภเวสุ สฬฺเพส
 สจฺจิตฺตกสฺสฺตํ ส่าธารณา, น กสฺสจฺ
 ปน สจฺจิตฺตกสฺส น อฺปฺปชฺชติ นาม.
 อฺปฺปชฺชมานา ปนายํ ปญฺจทวารมโนทวารเส
 โวฏฺฐวนาวชฺชนกฺิจจา อฺปฺปชฺชติ. ฉ
 อส่าธารณาณานิ เอตาย คหิตารมฺมณเมว
 กณฺหนติ. สฬฺพารมฺมณกถสมฺตฺถตตาย
 สฬฺพณฺณตฺถกคตีกาติ เวทิตฺทพา. อิมานิ
 ตีณิ อเหตุกฺิริยจฺิตฺตานิ.

ย่อมเกิดขึ้นแก่พระชีนาสพเท่านั้น ทางทวาร
 ๖ ในอารมณ์ ๖ ที่ไม่หยาบ มีการทำความ
 ยึดแน่นให้เกิดขึ้นเป็นกิจ มีวัตถุแน่นอน.
 ส่วนกิริยาอเหตุกมโนวิญญาณธาตุ ที่เป็น
 สาธารณะเป็นธรรมชาติสหระคด้วยอุเบกขา
 มีการรู้แจ้งอารมณ์ ๖ เป็นลักษณะ มีการ
 รู้แจ้งเพียงแต่รูปอย่างนั้นเป็นรส^๑ มีความ
 เป็นอย่างนั้นเป็นปัจจุฐาน กิริยาอเหตุก-
 มโนวิญญาณธาตุนั้น เป็นสาธารณะแก่สัตว์
 ผู้มีจิตทั้งปวงในภาพ ๓ อันว่าชื่อว่าจะไม่
 เกิดขึ้นแก่ผู้มีจิตบางคนได้ก็หาไม่. อนึ่ง
 วิญญาณธาตุนั้นเมื่อจะเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นเป็น
 ธรรมชาติที่มีการตัดสินใจและการนี้ถึงอารมณ์
 ทางปัจจุทวารและมโนทวารเป็นกิจ. แม้
 พระญาณที่ไม่สาธารณะ (ด้วยสาวก) ๖ ก็ย่อม

^๑ ตถารุเปตฺตฺตริชานนรสา คำนี้ไม่ปรากฏใน
 ฉบับพิมพ์ ในวิสุทธิมรรค ๓/๒๘ มีว่า
 กิจฺจว เสน ปญฺจทวารมโนทวารเส
 โวฏฺฐวนาวชฺชนรสา - มีการตัดสินใจและ
 นี้ถึงอารมณ์ทางปัจจุทวารและมโนทวาร
 เป็นรส โดยเกี่ยวกับกิจ.

คุณสมใจ เกวตมาร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ถือเอาอารมณ์ที่วิญญานดวงนี้ถือเอาแล้วเท่านั้น. ฟังทราบว่า เพราะความสามารถถือเอาอารมณ์ได้หมด จึงมีคติ (ความเป็นไป) คุณคติแห่งพระสัมพันธคุณญาณ. จิต ๓ อย่างเหล่านี้คือ อเหตุกปริยาจิต.

อิธ รตฺวา หสนจิตฺตานิ ปริกฺกณฺหิตพฺพานิ. เทรส หสนจิตฺตานิ. กุสลโต จตฺตฺหิ โสมนสฺสสทฺคเตหิ, อกุสลโต จตฺตฺหิ อิมฺเห อฏฺฐหิ จิตฺเตหิ ปุณฺณชฺนา หสนฺติ, เสกฺขา ปน กุสลโต จตฺตฺหิ. อกุสลโต หวฺวฺหิ ฬิฏฺฐจฺจิตฺตวิปฺยตฺเตหิ โสมนสฺสสทฺคเตหิ ตฺถิ หสนฺติ, ชีณาสฺวา ปน กุริยโต ปณฺจหิ โสมนสฺสสทฺคเตหิ หสนฺตฺติ.

บัดนี้ตั้งอยู่ในอธิการนี้แล้ว ก็พึงกำหนดหสนจิต(จิตที่ทำความขี้มึนแถมให้เกิดขึ้น) หสนจิตมี ๑๓ ปุณฺณชฺนํ ย่อมขี้มึนแถมด้วยจิต ๔ เหล่านี้คือ ด้วยจิตที่สทรคด้วยโสมนัสฝ่ายกุสล ๔ ฝ่ายอกุสล ๔ ส่วนพระเสกขะย่อมขี้มึนแถมด้วยจิต ๖ คือด้วยจิตที่สทรคด้วยโสมนัสฝ่ายกุสลทั้ง ๔ ฝ่ายอกุสล ๒ ที่วิปฺยตฺตจากฬิฏฺฐิ ส่วนพระชีณาสพยอมขี้มึนแถมด้วยจิตที่สทรคด้วยโสมนัส ๔ ฝ่ายกิริยา ฉะนั้นแล.

๕๖. โสมนสฺสยุตฺตานฏฺฐ
กุสลากุสลานิ จ
กุริยโต ปน ปณฺจเววิ
ทาสจิตฺตานิ เทรส.

๕๖. จิตขี้มึนแถมมี ๑๓ คือ กุสลจิตและอกุสลจิตที่สัมปยุตด้วยโสมนัส ๘ ส่วนฝ่ายกิริยาก็มี ๔ โดยประการที่กล่าวแล้วนี้.

คุณสมใจ เสวตามร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมสาร. ป-ท. ๑-๕

๕๑. ปุณฺณชฺชา หสนฺเตตฺถ

จิตฺเตหิ ปน อฏฺฐหิ

ฉหิ เสชา อเสชา จ

หสนฺติ ปน ปณฺจหิ.

๕๑. ก็ในบรรดาจิต ๑๓ เหล่านี้ ปุณฺณช-
ชฺชา ย่อมมีมีแยมด้วยจิต ๘ พระเสกข-
บุคคล ย่อมมีมีแยมด้วยจิต ๖ ส่วน
พระอเสกขบุคคล ย่อมมีมีแยมด้วย
จิต ๕.

อิทานิ รูปราวจรกิริยาจิตตานิ วุจฺจนฺติ.

วิตกกุวิจาร์ปิติสุขจิตฺเตกคฺคตาสมฺปยุตฺตํ ปรมํ,
วิจาร์ปิติสุขจิตฺเตกคฺคตาสมฺปยุตฺตํ หุตฺติยํ,
ปิติสุขจิตฺเตกคฺคตาสมฺปยุตฺตํ ตติยํ, สุข-
จิตฺเตกคฺคตาสมฺปยุตฺตํ จตุตฺถํ, อุกฺเขชา-
จิตฺเตกคฺคตาสมฺปยุตฺตํ ปณฺจมนฺติ อิทานิ ปณฺจ
รูปราวจรกิริยาจิตตานิ.

บัดนี้จะได้กล่าวถึงรูปราวจรกิริยาจิต.

รูปราวจรกิริยาจิตมี ๕ เหล่านี้ คือ กิริยาจิต
ที่สัมปยุตกับวิตก วิจาร์ ปิติ สุข และจิตเต-
กคฺคตา เป็นอย่างที ๑ ที่สัมปยุตกับวิจาร์
ปิติ สุข และจิตเตกคฺคตา เป็นอย่างที ๒
ที่สัมปยุตกับปิติ สุข และจิตเตกคฺคตา เป็น
อย่างที ๓ ที่สัมปยุตกับสุขและจิตเตกคฺคตา
เป็นอย่างที ๔ ที่สัมปยุตกับอุเบกขาและ
จิตเตกคฺคตา เป็นอย่างที ๕ ดังนี้.

อิทานิ อรูปาวจรกิริยาจิตตานิ วุจฺจนฺติ.

อากาสาณฺญายตนสฺสณฺณาสหคฺคํ, วิณฺญา-
ณฺญายตนสฺสณฺณาสหคฺคํ, อากิณฺณญายตน-
สฺสณฺณาสหคฺคํ, เนวสฺสณฺณานาสฺสณฺณายตนสฺสณฺณา-

บัดนี้จะได้กล่าวถึงอรูปาวจรกิริยาจิต.

อรูปาวจรกิริยาจิตมี ๔ เหล่านี้ คือ กิริยา-
จิตที่สหฺรคตด้วยอากาสาณฺญายตนสฺสณฺญา ที่
สหฺรคตด้วยวิณฺญาณฺญายตนสฺสณฺญา ที่สหฺรคต

๑ ฉ. อรูปาวจรกิริยาจิตตานิ, เอมฺปิรีย.

คุณสมใจ เศวตามร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สหคตฺตํ อิมานิ จตฺตาริ อรูปาวจรฺกริย-
 จิตฺตานิ. อิมานิ ปน รูปารูปกริยจิตฺตานิ
 สกสฺสภุมิภุสฺสสทิสานิเยว อรูปชฺชุนฺติ.
 เกวลมฺปนฺตานิ กริยจิตฺตานิ ชีณาสวานิเยว
 อรูปชฺชุนฺติ, กุสลานิ ปน เสกฺขปฺปชฺชุนานิ.
 อิมานิ ปน^๑ ชีณาสวานิ ภาวนาการวสฺส-
 ปวตฺตานิ, ตานิ ปน เสกฺขปฺปชฺชุนานิ
 ภาวนาปฺปณฺตวสฺสปวตฺตานิติ อยเมว อิมสฺส,
 เทสณฺจ วิเสโส.

ด้วยอาภิกขุญฺญายตนสํญญา ที่สํหคตด้วย
 เนวสํญญานาสํญญายตนสํญญา ดังนี้. ก็รูป-
 กริยาจิตและอรูปกริยาจิตเหล่านี้ ย่อมเกิด
 ขึ้น เป็นจิตที่เหมือนกับกุศลในภูมิของตน
 ของตนนั่นเอง. แต่ว่ากริยาจิตเหล่านี้ ล้วน
 เกิดขึ้นแก่พระชีณาสพเท่านั้น ส่วนกุศลจิต
 ย่อมเกิดขึ้นแก่พระเสกขบุคคล และปฺปชฺชุน.
 อนึ่ง กริยาจิตเหล่านี้เป็นไป โดยเกี่ยวกับ
 สักว่ากระทำ คือ ภาวนาแห่งพระชีณาสพ
 ส่วนกุศลจิตเหล่านั้นเป็นไป โดยเกี่ยวกับบุญ
 คือ ภาวนา แห่งพระเสกขบุคคลและปฺปชฺชุน
 ดังนี้ ข้อนี้แหละเป็นความแตกต่างกันแห่ง
 กริยาจิตเหล่านี้ กับกุศลจิตเหล่านั้น.

๕๔. ยถา ปฺปชฺชุนกาลสมฺมि
 อภินิพฺพุตฺติตตา ปน
 รูปารูปสมฺมาปตฺติ
 สธา ชีณาสวภิกฺขุโน.
 ๕๕. ยถา ชีณาสโว ภิกฺขุ
 น สมฺมาปชฺชเตว น

๕๔-๕๕. ก็รูปสมฺมาปติและอรูปสมฺมาปติ ที่ภิกฺขุ
 ผู้เป็นพระชีณาสพ ทำให้บังเกิดได้ใน
 กาลที่ยังเป็นปฺปชฺชุนนั้น อันใด ตราบ
 เท่าที่ภิกฺขุผู้เป็นพระชีณาสพยังไม่เข้า
 สมฺมาปตินั้นนั้นเทียว สมฺมาปติเหล่านั้น
 ก็ยังเป็นกุศลนั้นแหละ ถ้าหากว่าท่าน

๑ น. จ.

อภิธรรมมาศาร. ป-ท. ๑-๕

ดาว ตา กุสลา เอว

เข้าก็เป็นกิริยา.

สมาปยุนา สเจ กิริยา.

เอว โสมนัสสาทิเภทโต กามาวจร-
สเหตุกกริยจิตต์ อญฺจวิธฺ, มโนชาตุมโน-
วิญญาณชาตฺตหุวยเภทโต อเหตุกํ กิริยจิตต์^๑
ติวิธฺ, ฌานงฺคโยคเภทโต รูปาวจรํ กิริยจิตต์^๒
ปญฺจวิธฺ, อารมฺมณเภทโต อรูปาวจรํ กิริย-
จิตต์ จตฺตพิธฺ, เอว ภูมิมวเสน วิสตีวิธฺ
กิริยจิตต์ เวทิตพฺพนฺติ.

กามาวจรสเหตุกกริยาจิตมี ๘ อย่าง
โดยความต่างกันแห่งโสมนัสเป็นต้น อเหตุก-
กริยาจิตมี ๓ อย่าง โดยแตกเป็นมโนชาตฺ
๑ มโนวิญญาณชาตฺ ๒ รูปาวจรกิริยาจิต
มี ๕ อย่าง โดยความต่างกันแห่งการ
ประกอบด้วยองค์ฌาน อรูปาวจรกิริยาจิต
มี ๔ อย่าง โดยความต่างกันแห่งอารมณ์
โดยประการที่กล่าวแล้วนี้ จึงพึงทราบว่า
กิริยาจิตมี ๒๐ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งภูมิ
โดยประการที่กล่าวมาแล้วนี้ ฉะนั้นแล.

๖๐. เอกาทสฺวิธํ กามเม

รูเป ปณฺจ อรูปิสฺ
จตฺตารตี จ สพฺพานิ
กิริยจิตฺตานิ วิสตี.

๖๐. ก็กิริยาจิตทั้งหมดมี ๒๐ คือ กิริยาจิต
ในกามมี ๑๑ อย่าง ในรูปมี ๕ ใน
อรุพมี ๔.

^๑ ฉ. อเหตุกํ ติวิธฺ.

^๒ ฉ. รูปาวจรํ ปญฺจวิธฺ.

^๓ ฉ. อรูปาวจรํ จตฺตพิธฺ.

๖๑. โลกุตตรกิริยจิตต์
 ปน กสฺมา น วิชฺชติ.
 เอกจิตฺตกฺขณตฺตา หิ
 มคฺคสฺสชาติ น วิชฺชติ.

๖๑. ส่วนว่าโลกุตตรกิริยาจิต เพราะ
 เหตุไฉนจึงไม่มี เพราะว่ามี
 ขณะจิตเดียว เพราะเหตุนั้น จึง
 ไม่มี.

๖๒. กุริยากุริยาปตฺติวิภาคเทสโก
 กุริยากุริยํ จิตฺตมโวจ ยํ ชิโน
 หิตาหิตานํ สกุริยากุริยารโต
 กุริยากุริยํ ตนฺตฺ มया สมีริตฺ.

๖๒. พระชินเจ้า ผู้ทรงแสดงการจำแนก
 การต้องอาบัติด้วยการกระทำหรือไม่
 กระทำ ผู้ทรงยืนยันที่จะกระทำ
 ประโยชน์โดยพระองค์เอง และที่จะ
 ไม่กระทำสิ่งอันหาประโยชน์มิได้ ได้
 ตรัสถึงจิตที่มีสภาวะเป็นกิริยาและไม่
 ใช่กิริยาอันใดไว้ จิตที่มีสภาวะเป็น
 กิริยาและไม่ใช่กิริยานั้น ข้าพเจ้า
 กล่าวไว้โดยถูกต้องแล้ว.

เอตฺตวตฺตา เอกวีสตีวธิํ กุสลํ,
 ทฺวาทสวธิํ อกุสลํ, ฉตฺตีสวธิํ วิปากํ,
 วีสตีวธิํ กุริยจิตฺตฺตฺนฺติ อาหิมฺหิ ๑ ยํ นิกฺขิตฺตํ
 จิตฺตํ, ๓^๑ เอกุณฺนวุตฺติปฺปเกเทน วิธินา
 ปกาสิตฺติ โหตีตี.

ด้วยคำพูดเพียงเท่านั้น เป็นอัน
 ข้าพเจ้าได้ประกาศจิตที่ได้วางไว้ในตอนต้น
 โดยวิธี คือโดยประเภท ๘๘ คืออกุศลจิต ๒๖
 อย่าง อกุศลจิต ๑๒ อย่าง วิบากจิต ๓๖
 อย่าง กิริยาจิต ๒๐ อย่าง ฉะนั้นแล.

๑-๑ ฉ. "ย...ตฺน"ติ ปาจา น ทิสฺสนฺติ.

คุณจารุพรรณ สุวรรณเสถียร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖๓. เอกวีสติ ปุณฺณานิ
 ทฺวาทสากุสลานิ จ
 ฉตฺตีเสว วิปากานิ
 กุริยจิตฺตานิ วีสติ.
๖๓. จิตที่เป็นกุศล มี ๒๑ จิตที่เป็นอกุศล
 มี ๑๒ จิตที่เป็นวิปาก มี ๓๖ นั้นเทียว
 จิตที่เป็นกิริยา มี ๒๐.
๖๔. เอกุณฺนวุตฺติ สพุเพ
 จิตฺตูปปาทา มहेสิณา
 อฏฺฐ โลกุตฺตเร กตฺวา
 นิทฺทิสฺสา ทิ สมาสโต.
๖๔. จริงอยู่ พระมเหสีเจ้าทรงกระทำ
 โลกุตตรจิตไว้เพียง ๘ แล้วทรง
 แสดงไขจิตตูปบาททั้งหมดไว้ โดยย่อ
 ๘๘.
๖๕. ปิฎฺเฑ อภิธมฺมสุมี
 เย ภิกฺขุ ปาฎวตฺติโน
 เตหายํ อุกฺคเหตุพฺโพ
 จินฺเตตฺตพฺโพ ปุณฺปนฺนิ.
๖๕. ภิกษุเหล่าใด มีความต้องการด้วย
 ความแจ่มแจ้งในอภิธรรมปิฎก ภิกษุ
 เหล่านั้น พึงเรียนอภิธัมมวารตารนี้
 พึงคิดบ่อย ๆ เถิด.
๖๖. อภิธมฺมวารตาเรณ
 อภิธมฺมมโหทธิ
 เย ตรนฺติ อิมํ โลกํ
 ปฺรณฺเจว ตรนฺติ เตติ.
๖๖. ชนเหล่าใด ข้ามห้วงน้ำใหญ่คือ
 อภิธรรมปิฎกด้วยอภิธัมมวารตาร ชน
 เหล่านั้น ย่อมข้ามโลกนี้ และโลกอื่น
 ได้ทีเดียว แล.
- อิติ อภิธมฺมวารตาเร จิตฺตนิทฺเทโส นาม ปริจฺเจทํ ๑ ชื่อว่า จิตตนิทเทส ใน
 ปจฺจโม ปริจฺเจโท. อภิธัมมวารตาร จบแล้ว โดยประการฉะนี้.

คุณจารุพรรณ สุวรรณเสถียร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒. ทศยปรีจเฉท

เจตสิกนิทเทศ

๖๖. จิตฺตานนฺตรมฺหฺทิฏฺฐา

เย จ เจตสิกาว มยา

เตสํ ทานิ กริสฺสามิ

วิภาชนมิโต ปรี.

ตตฺถ จิตฺตสมฺปยุตฺตา จิตฺเต ภาวา
วา เจตสิกาว. เตปิ จิตฺตํ วิย สารมฺมมโต
เอกวิธา, สวิปากาวิปากเภทโต ทูวิธา,
กุสลากุสลาพฺยาทเภทโต ทิวิธา, กามา-
วจราทีเภทโต จตฺตพฺพิธา.

ตตฺถ กามาวจรจิตฺตสมฺปยุตฺตา
กามาวจร. เตสํ กามาวจรปรสมฺมหา-
กุสลจิตฺตสมฺปยุตฺตา ตาว นียตา สรูปเน.

๒. ปรีจเฉทที่ ๒

เจตสิกนิทเทศ

๖๗. ก็เจตสิกที่ข้าพเจ้าได้ยกขึ้นแสดงไว้ใน
ลำดับแห่งจิตเหล่าใด บัดนี้ ต่อจากนี้
ไป ข้าพเจ้าจักกระทำการจำแนก
เจตสิกเหล่านั้น.

ในคำว่าเจตสิกนั้น ธรรมทั้งหลายที่
สัมปยุตกับจิต หรือว่ามีในจิต ชื่อว่า เจตสิก.
เจตสิกแม่เหล่านั้น จัดว่ามีอย่างเดียว โดย
เป็นธรรมชาติที่มีอารมณ์เช่นเดียวกับจิต มี
๒ อย่าง โดยความต่างกันแห่งเจตสิกที่มี
วิบาก และเจตสิกที่ไม่มีวิบาก มี ๓ อย่าง
โดยความต่างกันแห่งชาติ คือ กุศล อกุศล
และอัพยาทตะ มี ๔ อย่าง โดยความต่าง
กันแห่งภูมิมีกามาวจรเป็นต้น.

ในเจตสิก ๔ อย่างเหล่านั้น เจตสิกที่
สัมปยุตกับกามาวจรจิต ชื่อว่า กามาวจร-
เจตสิก. บรรดากามาวจรเจตสิกเหล่านั้น

หลวงพ่อดัง ปรีสุทฺธฺโ (วัดสะพานสูง)
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อากตา เอกฺกนทีส ธมฺมา โหนฺติ. ก่อนอื่น เจตสิกที่สัมพยุตกับกามาวจรมหา-
 เสยฺยถี ? ผลุโส เวทนา สณฺหา กุศลจิตดวงที่ ๑ เป็นธรรม ๒๙ อย่าง ซึ่ง
 เจตนา วิตกฺโก วิจาโร ปีติ จิตฺตสฺเสกฺก- เป็นนียตะมาแล้ว โดยเป็นสภาวะมีอยู่.
 กตา^๑ สทฺธา สติ วีริยํ ปณฺญา ธรรม ๒๙ อย่างนี้คืออะไร ? ได้แก่ ผัสสะ
 ชีวิตินทฺริยํ อโลโก อโทโส หิริ โอตตฺตปฺป เวทนา สันฺญา เจตนา วิตก วิจาร ปีติ
 กายปฺสสฺสทฺธิ จิตฺตปฺสสฺสทฺธิ กายลหฺตา จิตตฺสเสกฺกคฺคตา^๑ สทฺธา สติ วีริยะ ปณฺญา
 จิตฺตลหฺตา กายมฺหฺตา จิตฺตมฺหฺตา ชีวิตินทฺริยํ อโลกะ อโทสะ หิริโอตตฺตปฺปะ
 กายกมฺมณฺณตา จิตฺตกมฺมณฺณตา กาย- กายปฺสสฺสทฺธิ จิตฺตปฺสสฺสทฺธิ กายลหฺตา จิต-
 ปาคฺคณฺตา จิตฺตปาคฺคณฺตา กายชฺชกตา ลหฺตา กายมฺหฺตา จิตฺตมฺหฺตา กายกมฺมณฺณตา
 จิตฺตชฺชกตาติ. ปุน "ฉนฺโท, อธิโมกฺโข, จิตกมฺมณฺณตา กายปาคฺคณฺตา จิตตปาคฺคณฺณา
 ตตรมชฺชตฺตตา, มนสิกาโร จา"ติ กายชฺชกตา จิตฺตชฺชกตา ดังนี้. ธรรมอีก ๔
 จตฺตารो นียตาเยวาทนกา สทฺพทา^๒ อย่าง คือ "ฉันทะ อธิโมกข์ ตตรมชฺชตฺตตา
 อุปฺปชฺชนฺติ."^๓ อิมฺหิ จตฺยฺหิ เตตฺตีส และมนสิการ" ซึ่งเป็นเยวาทนเจตสิก
 ธมฺมา โหนฺติ. ปุน กรุณา มุทิตา อันเป็นนียตะ ย่อมเกิดขึ้นตลอดกาลทั้งปวง.^๒
 กายทฺจฺจจฺริตฺตวิริตี วจฺจฺจจฺริตฺตวิริตี มิจฺจฺจชฺว- จึงรวมเป็นธรรม ๓๓ อย่างพร้อมทั้งธรรม
 วิริตี เจติ อิมฺ ปณฺจ อนียตา. อิมฺ ๔ อย่างเหล่านี้. ยังมีธรรมอีก ๔ อย่าง
 ปน กทาจิ อุปฺปชฺชนฺติ. เหล่านี้ คือ กรุณา มุทิตา กายทฺจฺจจฺริตฺตวิริตี

ก่อนอื่น เจตสิกที่สัมพยุตกับกามาวจรมหา-
 กุศลจิตดวงที่ ๑ เป็นธรรม ๒๙ อย่าง ซึ่ง
 เป็นนียตะมาแล้ว โดยเป็นสภาวะมีอยู่.
 ธรรม ๒๙ อย่างนี้คืออะไร ? ได้แก่ ผัสสะ
 เวทนา สันฺญา เจตนา วิตก วิจาร ปีติ
 จิตตฺสเสกฺกคฺคตา^๑ สทฺธา สติ วีริยะ ปณฺญา
 ชีวิตินทฺริยํ อโลกะ อโทสะ หิริโอตตฺตปฺปะ
 กายปฺสสฺสทฺธิ จิตฺตปฺสสฺสทฺธิ กายลหฺตา จิต-
 ลหฺตา กายมฺหฺตา จิตฺตมฺหฺตา กายกมฺมณฺณตา
 จิตกมฺมณฺณตา กายปาคฺคณฺตา จิตตปาคฺคณฺณา
 กายชฺชกตา จิตฺตชฺชกตา ดังนี้. ธรรมอีก ๔
 อย่าง คือ "ฉันทะ อธิโมกข์ ตตรมชฺชตฺตตา
 และมนสิการ" ซึ่งเป็นเยวาทนเจตสิก
 อันเป็นนียตะ ย่อมเกิดขึ้นตลอดกาลทั้งปวง.^๒
 จึงรวมเป็นธรรม ๓๓ อย่างพร้อมทั้งธรรม
 ๔ อย่างเหล่านี้. ยังมีธรรมอีก ๔ อย่าง
 เหล่านี้ คือ กรุณา มุทิตา กายทฺจฺจจฺริตฺตวิริตี

^๑ ฉ. จิตฺเตกคฺคตา.
^๒ ฉ. ปาโรยํ นตฺถิ.
^๓ ฉ. โหนฺติ.

^๑ ฉบัพบมาเป็น จิตฺเตกคฺคตา.
^๒ คำว่า สทฺพทา ไม่ปรากฏในฉบัพบมา.

หลวงพ่อแดง ปริสุทฺโธ (วัดสะพานสูง)
 สร้างต้นฉบัพบพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วชิหุจริตวิริติ และมิจจาชีววิริติ ซึ่งเป็นพวก
อนิยตเจตสิก. ก็ธรรม ๕ อย่างเหล่านี้
ย่อมเกิดขึ้นในกาลบางคราว.

อิเมสุ กรณามุทิตาวเสน ภาวนากาเล
กรณุปุพฺพภาเค वा मुทิตापुपฺพภาके वा
เอตา อุပ္ปชฺชุนฺติ, น ปเนกโต อุပ္ปชฺชุนฺติ.
ยथा ปน อิมินา จิตฺเตน มิจฺจามมฺมุนฺตาทิหิ
วิรมฺติ, ตथा สมฺมามมฺมุนฺตาทินิ ปริปุเรนฺติ,
เอกา วิริติ อุပ္ปชฺชติ, กรณามุทิตาหิ สห,
อณฺณมณฺเณน จ น อุပ္ปชฺชุนฺติ. ตสฺมา
เอเตสุ เอเกน สห จตฺตฺติเสว ธมฺมา
โหนฺติ.

ในอนิยตเจตสิก ๕ อย่างเหล่านี้ ใน
กาลแห่งภาวนาโดยเกี่ยวกับกรรมฐาน คือ
กรณา และมุทิตา กรณาและมุทิตาเหล่านี้
ย่อมเกิดขึ้นในส่วนเบื้องต้นแห่งกรณา (ที่ถึง
อัปปนา) หรือในส่วนเบื้องต้นแห่งมุทิตา
(ที่ถึงอัปปนา) แต่ว่าจะไม่เกิดขึ้นพร้อม
กัน. อนึ่ง ในเวลาใด บุคคลลงวัน
มิจจาก็มันตะเป็นต้น ด้วยจิตดวงนี้ ใน
เวลานั้น เขาย่อมทำสัมมากัมมันตะเป็นต้น
ให้บริบูรณ์ วิริติอย่างเดียวย่อมเกิดขึ้น
ไม่เกิดขึ้นพร้อมกับกรณาและมุทิตา และกับ
กันและกัน. เพราะฉะนั้น จึงเป็นธรรม ๓๔
นั้นเทียว พร้อมกับอนิยตเจตสิกอย่างหนึ่ง
ในบรรดาอนิยตเจตสิก ๕ อย่างเหล่านี้.

๖๔. อาทินา ปุณฺณจิตฺเตน
เตตฺตฺติสํ นียตา มตา

๖๔. พระผู้มีพระภาค ตรัสเจตสิกที่ประ-
กอบประจํากับกุศลจิตดวงแรกไว้ ๓๓

หลวงพ่อดัง ปรีสุทฺโธ (วัดสะพานสูง)
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

- กรุณามุทีเตเคน
จตุตฺตีส ภวานฺติ เต.
๖๘. กสฺมา ปเนตฺถ เมตฺตา จ ๖๘. ถามว่า ก็ในบรรดาพวกเขวายนก-
อุเปกฺขา จ น อุทฺธฺญา เพราะเหตุไร
เขวายนกธมฺเมสฺส พระศาสดาผู้ทรงเป็นพระธรรมราชา
ธมฺมราเชน สตฺถฺนา. จึงไม่ทรงยกเมตตา และอุเบกขาไว้
ด้วยเล่า ?
๖๙. อพฺยาปาทน เมตฺตาปิ ๖๙. ตอบว่า เพราะเหตุที่ทรงถือเอาทั้ง
ตฺตรมชฺฌตฺตตาย จ เมตตาและอุเบกขาแล้ว ด้วยอัปยา-
อุเปกฺขา กทิตา ยสฺมา บาท (อโหสะ) และด้วยตัตร-
ตฺสฺมา น กทิตา อุโภ. มัชฌัตตตา เพราะเหตุนั้น จึงไม่ทรง
ถือเอาธรรมทั้ง ๒ อีก.
๗๐. กสฺมา เขวายนฺา ธมฺมา ๗๐. ถามว่า อนึ่ง เพราะเหตุไร พระผู้มี
พฺพฺเณนาทิจฺจนฺธนา พระภาคผู้ทรงเป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระ-
สรฺุเปเนว สพฺเพเต อาทิตยฺ์ จึงไม่ทรงยกพวกเขวายนก-
ปาฬิยํ น จ อุทฺธฺญา. ธรรมทั้งหมดนี้ไว้ในพระบาลี โดย
เป็นสภาวะมีอยู่นั้นเทียวเล่า.

หลวงพ่อดัง ปรีสุทฺโธ (วัดสะพานสูง)
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๒. ยสฺมา อนิยตา เกจิ
 ยสฺมา ราสี ภขฺนติ น
 ยสฺมา จ ทพฺพลา เกจิ
 ตสฺมา วุตฺตา น ปาพียํ.
๑๒. ตอบว่า เพราะเหตุที่เยวอาปนกธรรม
 บางอย่างเป็นอนิยตะ เพราะเหตุที่
 บางอย่างสมทบเข้ากะกองธรรมมิได้
 และเพราะเหตุที่ บางอย่างมีกำลัง
 ทราม เพราะเหตุนั้น จึงไม่ตรัสไว้
 ในพระบาลี.
๑๓. ฉนฺทาทิโมกฺขมฺหิตา มนสิ จ กาโร
 มชฺฌตฺตตา จ กรุณา วิรติตฺตยํ จ
 ปุณฺณเสสุ เตน นียทานิยตา จ สพฺเพ
 เยวอาปนา มุณีวเรน น เจว วุตฺตา.
๑๓. ธรรมทั้งที่เป็นนิยตะและอนิยตะ คือ
 ฉันทะ อธิโมกข์ มุหิตา มนสิการ
 มัชฌตตตา กรุณา และวิรติ ๓ ทั้งหมด
 เป็นเยวอาปนกะ อันพระมหามุนีเจ้า
 ผู้ประเสริฐ มิได้ตรัสไว้ในพวกกุศล
 ทั้งหมด.
๑๔. กสฺมา ปเนตฺถ ผลโสว
 ปรมิ สมฺทีริโต
 ปรมากิณีปาทตฺตา
 จิตฺตสฺสารมฺมเณ กิร.
๑๔. ถามว่า ก็ในบรรดาเจตสิกเหล่านี้
 เพราะเหตุไร จึงตรัสผัสสะก่อน
 ตอบว่า ได้ยินว่า ตรัสผัสสะไว้ก่อน
 ก็เพราะเป็นความตกไปในอารมณ์ได้
 ก่อนแห่งจิต.
๑๕. มุสิตฺวา ปน ผลฺเสน
 เวทนาย จ เวทเย
๑๕. ส่วนว่าพอได้กระทบอารมณ์ด้วยผัสสะ
 แล้ว จึงจะฟังเสวยอารมณ์ด้วย-

คุณบุญชู ทองอิม

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพ่อปลั่ง-คุณแม่อ้อ ฉัตรแก้ว และ จ.ส.ต.สุชาติ ทองอิม

- สณฺขานาติ จ สณฺณาย
เจตนาย จ เจตเย.
๑๖. พลวปฺปจฺยตฺตา จ
สหชาตานเมว हि
ผลฺโลสว ปจฺมํ วุตฺโต
ตสฺมา อิธ มहेสิना.
๑๗. อการณมฺหิ สฬฺหิ
จิตฺตานํ ตฺ สหเว จ
เอกุปฺปาทาหิกาเวน
จิตฺตขานํ ปวตฺติโต.
๑๘. อຍံ ตฺ ปจฺมูปฺปนฺโน
อยံ ปจฺจฺจฺจาติ นตฺถิ
พลวปฺปจฺยตฺเตปิ
การณจฺจ น หิสฺสติ.
๑๙. เทสฺนาภฺกมฺโต เจว
ปจฺมํ สฬฺหิรีโต
อิจฺเจวํ ปน วิญฺเญยฺยํ
วิญฺณา น วิเสสฺโต.
- เวทนาได้ จำอารมณ์ด้วยสัญญาได้
และจัดแจงอารมณ์ด้วยเจตนาได้.
๑๖. อีกอย่างหนึ่ง เพราะความที่ผัสสะ
เป็นปัจจัยที่มีกำลัง แก่เจตสิกที่เกิด
ร่วมกันทั้งหลาย เพราะฉะนั้นในจิตนี้
พระมเหสีเจ้าจึงตรัสผัสสะไว้ก่อน.
๑๗. คำทั้งหมด (ที่ว่ามา) นี้หาใช่เหตุไม่
เพราะเจตสิกทั้งหลายที่เกิดในจิตก็มี
ความเป็นไปพร้อมกันกับจิตนั้นแหละโดย
มีความเกิดขึ้นพร้อมกันเป็นต้น.
๑๘. อันการจะพูดว่า ธรรมนี้เกิดก่อน
ธรรมนี้เกิดภายหลังดังนี้ นี้ มิไม่ได้
หรือ และเหตุแม้ในความเป็นปัจจัย
ที่มีกำลัง ก็มองไม่เห็น.
๑๙. อันวิญญูชน ฟังเข้าใจอย่างนี้เกิดว่า
พระผู้มีพระภาค ตรัสผัสสะไว้เป็น
อันดับแรก ก็โดยลำดับเทศนาเท่านั้น
อย่าฟังเข้าใจโดยประการที่แปลกไป
เลย.

คุณบุญชู ทองอิม

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพ่อเปล่ง-คุณแม่อำ นัทรแก้ว และ จ.ส.ต.สุชาติ ทองอิม

๔๐. น จ ปริเยสิตพุโพย
 ตสุมา ปุพพาปรกโกโม
 วจนตถลกขณาทีหิ
 ธมฺมา เอว วิชานตา.

๔๐. ก็เพราะเหตุ นั้น ท่านผู้รู้จึงไม่ฟัง
 แสงทาลำดับก่อนหลัง ฟังแสงทา
 ธรรมทั้งหลาย โดยวางนัตถะ (ความ
 หมายถึงของคำ) และลักษณะ เป็นต้น
 เท่านั้นเกิด.

ยสุมา ปน อิเม ธมฺมา วจนตถ-
 ลกขณาทีหิ วุจฺจมานา ปากฺกา โทหนฺติ
 สุวิญญฺเญยฺยาว, ตสุมา เตสํ วจนตถลกขณาทีหิ
 ปวกฺขามิ. เสยฺยถิ ? ผุสฺสตี^๑ ผุสฺสโส.
 สุวํยํ ผุสฺสนลกขโณ, สงฺฆญฺญนฺโรส,
 สมนฺนิปาตปจฺจุปฺปฏฺสาโน, ผลตฺถเณ เวทนา-
 ปจฺจุปฺปฏฺสาโน วา, อาปาถคตฺวิสยปทฺฐฺสาโน.
 อยถฺติ อรูปธมฺโมปิ สมานิ อารมฺมเณสุ
 ผุสฺสนากาเรเนว ปวตฺตติ, โส ทฺวินฺนํ
 เณตฺตานํ สมนฺนิปาโต วิย ทฺฐฺสพฺโพ.

ก็เพราะเหตุที่ธรรมเหล่านี้ จะเป็น
 อันปรากฏชัด ู้ได้ง่าย เมื่อถูกกล่าวถึงโดย
 วางนัตถะและลักษณะ เป็นต้น, เพราะฉะนั้น
 ข้าพเจ้าจึงขอกกล่าวถึงวางนัตถะ และลักษณะ
 เป็นต้น แห่งธรรมเหล่านั้น. คืออะไรบ้าง?
 สภาวะชื่อว่า ผัสสะ เพราะอรธว่ากระทบ.
 ผัสสะนั้น มีการกระทบเป็นลักษณะ. มีการ
 ทำให้(จิตกับอารมณ์)ประจวบกันเป็นรส. มี
 การประชุมกันเป็นปัจจุปัฏฐาน หรือมี
 เวทนาเป็นปัจจุปัฏฐาน โดยความหมายว่า
 เป็นผล มีอารมณ์ที่ถึงคล่องเป็นปทัฏฐาน.
 จริงอยู่ ผัสสะนี้แม้ว่าเป็นอรูปธรรม ก็เป็น
 ไปในอารมณ์ทั้งหลาย โดยอาการที่กระทบ

^๑ อัญจสาสิณิ. ๑๔๕.

คุณบุญชู ทองอิม
 อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพ่อเปล่ง-คุณแม่อำ ฉัตรแก้ว และ จ.ส.ต.สุชาติ ทองอิม

นั้นเทียบ พึงเห็นผัสสนั้นเหมือนการชนกัน
แห่งแพะ ๒ ตัว.

สุนทร มโนติ สุมโน, สุมนฺสูส
ภาโว โสมนฺสูส, โสมนฺสูสมเว เวทนา
โสมนฺสูสเวทนา. สา^๑ เวทยิตลกฺขณา,
อิกฺขาราการานุภวณฺรสา^๒ ราชา วีย
สุโภชนรส, เจตสิกอสฺสาทปจฺจุปฺภูจฺจนา,
ปสฺสุทฺธิปฺภูจฺจนา.

ชื่อว่า สุมนะ เพราะอรรถว่าเป็นใจ
ที่ตั้งงาม ภาวะแห่งสุมนะ ชื่อว่า โสมนัส
โสมนัสนั้นเองเป็นเวทนา จึงชื่อว่า โสมนัส-
เวทนา. โสมนัสเวทนานั้นมีการเสวย
อารมณ์เป็นลักษณะ^๑ มีการเสวยโดยอาการ
ที่ปรารถนาเป็นรส คุชพระราชาเสวยรส
แห่งโภชนะคือนั้น มีผัสสะทางใจเป็น
ปัจจุภูฏฐาน มีผัสสะทิเป็นปฏฐาน.

นีลาทิเกทฺ อารมฺมณฺ สณฺชานาตีตี^๓
สณฺชา. สา สณฺชานนลกฺขณา, ปจฺจกฺกณฺณา-
กณฺณรสา วทฺชกิสฺส อภินฺณณณกรณฺมิว,
ยถาคทิตนฺนิตฺตวเสณ อภินิเวสกรณฺณปจฺจุ-
ปฺภูจฺจนา, ยโตปฺภูจฺจิตฺตวิสยปฺภูจฺจนา.

ธรรมชาติชื่อว่า สัญญา เพราะอรรถ
ว่า จำอารมณ์ต่างด้วยสีเขียวเป็นคั้น.
สัญญานั้นมีความจำได้เป็นลักษณะ มีการ
กระทำเครื่องหมายให้กลับรู้ได้อีก เป็นรส
ตุจการที่ช่างไม้กระทำเครื่องหมายรู้ไว้ (ที่
ไม้) ฉะนั้น มีการกระทำคามยึดมั่นด้วย-

^๑ วิสุทธิมคฺค. ๓/๓๓.

^๒ ส. อิกฺขารมฺมณานุภวณฺรสา.

^๓ อฏฺฐสาลินี. ๑๔๘.

^๑ วิสุทธิมคฺค. ๓/๓๔ อิกฺขารมฺมณานุภว-
ลกฺขณฺ โสมนฺสูส - โสมนัสมีการเสวย
อิกฺขารมณฺเป็นลักษณะ .

คุณบุญชู ทองอิม

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพ่อปลั่ง-คุณแม่อำ จัตรแก้ว และ จ.ส.ต.สุชาติ ทองอิม

อำนาจเครื่องหมาย ตามที่ได้ถือเอาเป็น
ปัจจุบันฐาน มีอารมณ์ตามที่ปรากฏเป็น
ปทัฏฐาน.

เจตยตีตี^๑ เจตนา. สหธิ อตุตนา
สมบุยตุตตมเม อารมมเณ อภิสนุทหตีตี
อตุโถ. ส่า เจตยิตลกุชณา, आयुहनรसा,
सर्विहनपञ्जुपुञ्जाना सकिजुपरकिजुसाธिका^๒
खण्डसिसुसमहावत्तुकिआयो विय.

ธรรมชาติ ชื่อว่า เจตนา เพราะ
อรรถว่าจงใจ. ความว่า จัดแจงสัมปยุต-
ธรรมทั้งหลายพร้อมกันตนเข้าไปในอารมณ์.
เจตนา นั้น มีความจงใจเป็นลักษณะ มี
ความชวนชวน (ทำให้อุตสาหะ) เป็นรส
มีการจัดแจงเป็นปัจจุฐาน เป็นจุดหัวหน้า
ศิษย์และนายช่างใหญ่เป็นต้น ผู้ทำกิจของตน
และของผู้อื่นให้สำเร็จ.

วิตกเกตตี วิตกโก, วิตกกัน วา
วิตกโก. สุวาย อารมมเณ จิตตสฺส
อภินิโรปนลกุชเณ, อาหนนปริยาทนรโส,
อารมมเณ จิตตสฺส อานนปञ्जुปुञ्जानา.

สภาวะ ชื่อว่า วิตก เพราะอรรถว่า
คิด หรือว่าความคิด ชื่อว่า วิตก. วิตกนี้
นั้น มีการยกจิตไว้ในอารมณ์เป็นลักษณะ
มีการมุ่งจดอารมณ์ และจดอารมณ์โดยรอบ
เป็นรส มีการนำจิตมาไว้ในอารมณ์เป็น
ปัจจุฐาน.

^๑ อฏฐสาสินี. ๑๔๔.

^๒ ฉ. สกิกิจุपरकिजुसाธिका.

คุณบุญชู ทองอิม
อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพ่อเป่ล่ง-คุณแม่อ้า ฉัตรแก้ว และ จ.ส.ต.สุชาติ ทองอิม

อารมณ์ณ เตน จิตฺตํ วิจรตีติ
วิจาร์, วิจรณํ ภา วิจาร์. อนุสณฺจณฺหิตินํ
 วุตฺตํ โหติ. สุวํยํ อารมฺมณานมชฺชนลกฺขณเณ,
 ตตฺถ สหชาตานุโยชนรสฺส, จิตฺตสฺส
 อเนปพนฺทปจฺจุปฺภูฏานเณ.

จิตย้อมเที่ยวไปในอารมณ์ ด้วยกรรม
 นั้น เพราะเหตุนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่า
วิจาร์ หรือว่า ความเที่ยวไป ชื่อว่า
วิจาร์. มีอธิบายว่า เป็นความสัญจร
 ตามไป. วิจาร์นั้น มีความตามลูปคลำ
 อารมณ์เป็นลักษณะ มีการยังสหชาติธรรม
 ให้ประกอบในอารมณ์นั้นเนื่อง ๆ เป็นรส
 มีความตามผูกพันแห่งจิตเป็นปัจจุภูฏาน.

ปินยตีติ ปิตฺติ. สภา สมฺปิยาณลกฺขณา,
 กายจิตฺตปิตฺตนิรฺรสา, ผรณฺรสา ภา, โอตฺทคฺย-
 ปจฺจุปฺภูฏานา. "สุขยตีติ สุขํ, ตํ เวทิตฺ-
 ลกฺขณํ อิกฺกุฏานุกวนฺรสี ราชา วย สฺโกชนรสฺส
 เจตสิกอสฺสสาปจฺจุปฺภูฏานํ ปสฺสทฺธิปทฺฏานํ"

ธรรมชาติ ชื่อว่า ปิตฺติ. เพราะอรรถ
 ว่าทำให้อิมเอบ. ปิตินั้น มีความชื่นชมยินดี
 เป็นลักษณะ มีการทำกายและจิตให้อิมเอบ
 เป็นรส หรือว่า มีความแผ่ไปเป็นรส มี
 ความฟูขึ้นเป็นปัจจุภูฏาน. (ชื่อว่า สุข
 เพราะอรรถว่าทำให้สุข สุขนั้นมีการเสวย
 อารมณ์เป็นลักษณะ มีการเสวยโดยอาการ
 ที่ปรารถนาเป็นรส กุฬพระราชาเสวยรส
 โภชนะที่ดีฉะนั้น มีอัสสาทะทางใจเป็น
 ปัจจุภูฏาน มีปัสสัทธิเป็นปทฺฏาน.)^๑

^{๑-๑} ฉ. อีเม ปาธา น ทิสฺสนฺติ.

^๑ ข้อความในวงเล็บไม่ปรากฏในฉบับพม่า.

คุณบุญชู ทองอิม

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพ่อเปล่ง-คุณแม่อ้อ ฉัตรแก้ว และ จ.ส.ต.สุชาติ ทองอิม

จิตตัสส เอกกุกภาโว จิตเตกกคคตา.
 สมาธิสเสตี นามิ. โส อวิสารณลกขโณ,^๑
 อวิกุเขปลกขโณ วา, สหชาตานิ
 สมฺปิณฑนโรโส นุทานิยจฺจนฺนํ อุกกั
 วีย, อุสมปจฺจุปฺภูจฺจาโน, วิเสสโต
 สุขปฺภูจฺจาโน.

ภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียวเป็นยอด ชื่อ
 ว่า จิตเตกกคคตา. คำว่า จิตเตกกคคตา นี้
 เป็นชื่อของสมาธิ. สมาธินั้นมีความไม่ซัด-
 สายเป็นลักษณะ, หรือมีความไม่ฟุ้งซ่านเป็น
 ลักษณะ, มีการรวบรวมธรรมที่เกิดร่วมกัน
 ทั้งหลายเป็นรส ดุจนํารวมเครื่องจุนสำหรับ
 อาบไว้ฉะนั้น มีความสงบเป็นปัจจุปัฏฐาน
 มีสุขเป็นปทัฏฐานโดยพิเศษ.

สหทหนฺติ เอตาย, สยํ วา
 สหทหฺตตี สทฺธา, สหทหนฺมตฺตเมว
 วา เอสาติ สทฺธา. ส่า^๒ ปเนสา
 สหทหนฺลกขณฺวา, ปสาทนรสา อุกกป-
 ปสาทกมณิ วีย, อกาลุสียปฺภูจฺจาณา,
 สทฺเชยฺยวตฺตูปฺภูจฺจาณา.

ธรรมชาติ ชื่อว่า สัทธา เพราะ
 อรรถว่า เป็นเหตุเชื่อ, หรือว่า เชื่อเอง
 อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า สัทธา เพราะอรรถว่า
 ธรรมชาตินี้เป็นเพียงความเชื่อเท่านั้น. ก็
 สัทธานี้มีความเชื่อเป็นลักษณะ, มีการ
 ทำให้เลื่อมใสเป็นรส ดุจแก้วมณีที่ทำน้ำให้
 ใสฉะนั้น มีความไม่ขุ่นมัวเป็นปัจจุปัฏฐาน
 มีวัตถุที่ควรเชื่อเป็นปทัฏฐาน.

สรฺนฺติ เอตาย, สยํ วา สรฺตตีติ
สฺติ, สรณฺมตฺตเมว วา เอสาติ สฺติ.

ธรรมชาติ ชื่อว่า สฺติ เพราะอรรถ
 ว่าเป็นเหตุระลึกได้ หรือตนเองระลึกได้

^๑ ฉ. อวิสารณลกขโณ.
^๒ อฏฺฐสาลินี. ๒๐๔.

คุณบุญชู ทองอิม
 อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพ่อเปล่ง-คุณแม่อ่า ฉัตรแก้ว และ จ.ส.ต.สุชาติ ทองอิม

ฉบับพิมพ์วาร. ปี-ท. ๑-๕

สา อภิลาปนลกขณา, อสมฺโมสรสา, อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า สติ เพราะอรรถว่า อารกฺขปจฺจุปฏฺฐานา, ติรสฺสณฺนาปฏฺฐานา. ธรรมชาตินี้เป็นเพียงความระลึกได้เท่านั้น. สตินั้นมีความไม่เลือนลอยเป็นลักษณะ มีความไม่หลงลืมเป็นรส มีการรักษาไว้ได้ เป็นปัจจุปัฏฐาน มีสัญญาที่มั่นคงเป็นปทัฏฐาน.

วีราน^๑ ภาโว วีริย, วีราน^๑ วา ภาวะแห่งคนกล้า ชื่อว่า วีริยะ กมฺม^๑ วีริย. ตมฺปนฺเต อุตฺตฺสฺหฺนฺนฺนํ, อีกอย่างหนึ่ง การกระทำของคนกล้า ชื่อว่า สหชาตานิ อุตฺตฺมฺภฺนฺนฺรสี, อสฺสีทฺนภาวปจฺจุ- วีริยะ. ก็วีริย่นั้น มีการทำให้อุตสาหะ ปฏฺฐานํ, สํเวคปฏฺฐานํ. เป็นลักษณะ มีการค้ำจุนธรรมที่เกิดร่วมกัน เป็นรส มีความไม่ห่อหุ้มเป็นปัจจุปัฏฐาน มีความสลัดใจเป็นปทัฏฐาน.

ปชานาตีติ ปณฺญา. สา ปเนสา ธรรมชาติ ชื่อว่า ปัญญา เพราะ ปชานนลกขณา^๒, วิสโยภาสนรสา ปทีโป อรรถว่า รู้โดยประการทั้งหลาย. ก็ปัญญา วีย, อสมฺโมทปจฺจุปฏฺฐานา อรณฺณคต- ปัญญา นั้น มีความรู้โดยประการทั้งหลายเป็น ลักษณะ มีการส่องอารมณ์เป็นรส คุจ สุตฺสโก วีย. ประทีปฉะนั้น มีความไม่หลงเป็นปัจจุ-

^๑ ฉ. สิริภาโว.

^๒ ฉ. วิชานนลกขณา.

คุณบุญชู ทองอิม

อุทิศส่วนกุศลให้ คุณพ่อเปล่ง-คุณแม่อ่ำ ฉัตรแก้ว และ จ.ส.ต.สุชาติ ทองอิม

ปฏิฐาน คุจบุรุษผู้ซึ่งทางใต้แม่น้ำท่าแก่คนไปป่า
จะนั้น.

ชิวันติ เตน ตัมมปุยุตตกา ฐมาติ
ชีวิติ. ตมฺปน อตฺตนา อวินิพฺพุตตานิ
ฐมานิ อนุपालนลกฺขณิ, เตสฺมฺพวตฺตนรสี,
เตสึเยว ฐปนปจฺจุปฺภูจฺจํ, ยาบยิตฺถพฺพฐมฺม-
ปทฺฐจฺจํ. สนฺเตปิ จ เตสึ อนุपालน-
ลกฺขณาทิมฺหิ วิชานเ อตฺถิกฺขณเเยว ตฺนฺเต
ฐมฺเม อนุปาเลติ อฺทกํ วิย อฺบุปฺปลาทีนึ,
ยถาสกํ ปจฺจุยฺยุปฺนฺเนปิ จ ฐมฺเม อนุปาเลติ
ธาตี วิย กุมาริ, สยํปวตฺตติฐมฺมสมฺพนฺธเเนว
ปวตฺตติ นิยามโก วิย, น ภฺงฺกโต อฺทกํ
ปวตฺตยติ อตฺตโน จ ปวตฺตยิตฺถพฺพานณฺจ
อภาววา, น ภฺงฺกฺขณเ ฐเปติ สยํ
ภิชฺชฺมานตฺตา ชียฺมาโน วิย วฏฺฏิสฺเสนโห^๑
น ชเนติ^๒ ทีปสิชฺชนติ.

ธรรมทั้งหลาย ที่สัมปยุตกับธรรมชาติ
นั้น ย่อมเป็นอยู่ได้เพราะธรรมชาตินั้น
เพราะเหตุนั้น ธรรมชาตินั้น จึงชื่อว่า ชีวิติ.
ก็ชีวิตินั้น มีการตามรักษาธรรมชาติทั้งหลาย
ที่ไม่แยกกับตนเป็นลักษณะ มีการยังธรรม
เหล่านั้นให้เป็นไปเป็นรส มีการดำรง
ธรรมเหล่านั้นนั้นแหละ ไว้ได้เป็นปัจจุ-
ปฏิฐาน มีธรรมที่พึงทำให้เป็นไปเป็น
ปทฺฐจฺจํ. ก็แม้เมื่อวิธีการมีลักษณะที่ตาม
รักษาธรรมเหล่านั้นเป็นต้น จะมีอยู่ก็ตาม
ชีวิตินั้น ย่อมตามรักษาธรรมเหล่านั้นในขณะ
ที่มีอยู่เท่านั้น คุจน้ำตามหล่อเลี้ยงวัตถุ
ทั้งหลายมีดอกอุบลเป็นต้นจะนั้น. อนึ่ง ย่อม
ตามรักษาธรรมทั้งหลาย แม้ที่เกิดขึ้นแล้ว
จากปัจจัยของตนของตน เหมือนหญิงที่เลี้ยง

^๑ ฉ. วตฺตติเสนโหว ปทีปสิเนติ.
^๒ ฉ. น ชเนตติติ ปาโร น ทิสฺสติ.

คุณทองดี แสงแก้วศรี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมมรรคา. ข-ท. ๑-๕

ที่คอยดูแลเด็ก ฉะนั้น ย่อมเป็นไป โดย
สัมพันธ์กับธรรมที่ตนเองทำให้เป็นไป คุณ
นายเรือยังเรือให้แล่นไป ฉะนั้น ไม่ยังให้
เป็นไปเกินเลยภังคะ (ขณะดับ) เพราะทั้ง
ตน ทั้งธรรม ที่ตนพึงทำให้เป็นไปไม่มีแล้ว.
ไม่ดำรง (ธรรมเหล่านั้น) ไว้ในภังคขณะ
เพราะตนเองก็กำลังแตกดับอยู่ คุณ
เกลียวไส้และน้ำมันที่กำลังหมดอยู่ ไม่ทำ
เปลวประทีปให้เกิดฉะนั้น ฉะนั้นแล.

น ลุพฺพติ เตน, สยํ วา น ลุพฺพติ,
อลุพฺภนมตฺตเมว วา ตนฺติ อลโลโก. โส^๑
อารมฺมเณ จิตฺตสฺส อลลคฺคภาวลกฺขณ
กมลทเล ชลพินฺทุ วีย, อปริคฺคหณโรโส
มุตฺตภิกฺขุ วีย, อนลฺลีนภาวปจฺจุปฺภุสาโน
อสุจิมฺหิ ปตฺติปฺริโส วีย.

สภาวะ ชื่อว่า อลโลเก เพราะอรรถ
ว่าเป็นเหตุไม่โลภ หรือไม่โลภเอง หรือ
เป็นเพียงความไม่โลภเท่านั้น. อโลภะนั้น
มีความไม่คิดในอารมณ์แห่งจิต เป็นลักษณะ
คุณหาคน้ำไม่ติดอยู่ที่ใบว่าจะนั้น มีความ
ไม่กำหนดคือเอาเป็นรส คุณภิกษุผู้หลุดพ้น
แล้วฉะนั้น มีความประสงค์จะไม่แอบอิง
เป็นปัจจุภูฏฐาน คุณบุรุษผู้ตกไปในที่สกปรก
ฉะนั้น.

^๑ อภุคฺคสาลินี. ๒๒๑, วิสุทฺธิมคฺค. ๓/๓๘.

คุณทองดี แสงแก้วศรี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

น หุสฺสนฺติ เตน, สยํ วา น หุสฺสนฺติ, สภาวะ ชื่อว่า อโทสะ เพราะอรรถ
 อหุสฺสนมตฺตเมว วา ตฺนฺติ อโทโส. โส ว่า เป็นเหตุไม่ประทุษร้าย หรือไม่
 อจฺณฺตฺกฺกฺกฺชโณ, อวิโรธนลฺกฺชโณ วา ประทุษร้ายเอง หรือเป็นเพียงความไม่
 อนุญฺจมิตุโตะ วีย, อาฆาตวินยฺนโรโส, ประทุษร้ายเท่านั้น. อโทสะนั้น มีความไม่
 ปรึฬาทวินยฺนโรโส วา จฺนฺทฺนํ วีย, ทุร้ายเป็นลักษณะ, หรือมีความไม่ถือผิดเป็น
 โสุมฺภาวปจฺจุปฺภูจฺจโน ปุณฺณจฺนฺโท วีย. ลักษณะ คุจมิตรที่อนุญฺจ(ใจดี)ฉะนั้น, มีการ
 กํำจັตความอาฆาตเป็นรส, หรือมีการกํำจັต
 ความเรํำร้อนเป็นรส คุจไม่จันท์นฉะนั้น
 มีความเยือกเย็นเป็นปัจจุภูฐาน คุจ
 พระจันท์เต็มดวงฉะนั้น.

น มฺยฺหนฺติ เตน, สยํ วา มฺยฺหนฺติ, สภาวะ ชื่อว่า อโมหะ เพราะอรรถ
 อมฺยฺหนมตฺตเมว วา ตฺนฺติ อโมโห. โส ว่า เป็นเหตุไม่หลง หรือไม่หลงเอง หรือ
 ยถาสภาวปฏฺิวเระลฺกฺชโณ, อกฺขลิตปฏฺิวเระ- เป็นเพียงความไม่หลงเท่านั้น. อโมหะนั้น
 ลฺกฺชโณ วา กุสลิสฺสาสชิตฺตอุสฺสฺปฏฺิวเระ มีการแทงตลอดตามสภาวะ เป็นลักษณะ,
 วีย, วิสโยภาสนโรโส ปทฺธิปโป วีย, หรือมีการแทงตลอดไม่ผิดพลาด เป็นลักษณะ
 อสมฺโมหปจฺจุปฺภูจฺจโน อรณฺณคคฺคฺสฺเทสโก คุจการแทงทะลุแห่งลูกธนู ที่นายขมังธนู
 วีย. ตโยปิ เจเต สฬฺพกุสลานํ มฺลฺกฺคาติ ผู้ชำนาญยิงไปฉะนั้น มีการส่องอารมณ์เป็น
 ทฺฐจฺพพา? รส คุจประทีปฉะนั้น มีความไม่หลงเป็น

๑) ฉ. "น มฺยฺหนฺติ ฯ เปฯ ทฺฐจฺพพา"ติ อีเม
 ปาธา อธิ น ทิสฺสนฺติ.

คุณทองดี แสงแก้วศรี
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมวาตาร. ๗-ท. ๑-๕

ปัจจุภูฏฐาน คฺจผู้ซึ่งได้แม่นยำแก่คนไปว่า
จะนั้น. ก็ธรรมทั้ง ๓ มีโอตตะปะเป็นต้นเหล่านี้
พึงเห็นว่าเป็นมูลแห่งกุศลทั้งปวง.

กายหุจฺจริตาทีหิ หิริยตีติ หิริ.
ลชฺชาเยตํ อธิวณฺโณ. เตหิเยว โอตฺตปฺปตีติ
โอตฺตปฺป, ปาปโต อุกฺกเพคฺสเสตํ อธิวณฺโณ.
ตตฺถ ปาปโต ชิกฺขณฺณลชฺชณา หิริ, อุตฺตาส-
ลชฺชณฺโณ โอตฺตปฺป. อุกฺกปิ ปาปานิ อกรณฺรสา
ปาปโต สงฺโกจนปจฺจุภูฏานา อุตฺตการว-
ปรการวปฏฺฐานา. อิม เทว ธมฺมา
โลกपालาติ ฏฺฐสพฺพา.

ธรรมชาติ ชื่อว่า หิริ เพราะอรรถ
ว่า รังเกียจแต่กายหุจฺจริตเป็นต้น. คำว่า
หิริ นี้ เป็นชื่อของความละอาย. ชื่อว่า
โอตตะปะ เพราะอรรถว่า กลัวแต่กาย-
หุจฺจริตเป็นต้นเหล่านี้นั่นแหละ คำว่า
โอตตะปะ นี้เป็นชื่อของความหวาดหวั่นแต่
บาป. ในหิริและโอตตะปะนั้น หิริมีความ
รังเกียจแต่บาปเป็นลักษณะ โอตตะปะ
มีความสะดุ้งกลัวเป็นลักษณะ. ธรรมทั้ง ๒
มีการไม่กระทำบาปทั้งหลายเป็นรส มีการ
ถกถอยจากบาปเป็นปัจจุภูฏฐาน มีความ
เคารพตน และเคารพผู้อื่นเป็นปทัฏฐาน.
ธรรม ๒ อย่างเหล่านี้ พึงเห็นว่าเป็น
โลกपालธรรม (ธรรมรักษาโลก).

คุณทองดี แสงแก้วศรี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กายสัส ปัสสมุณ^๑ กายปัสสทธิ.
 จิตตสัส ปัสสมุณ จิตตปัสสทธิ. กาโยติ
 เจตถ เวทนาโทย โทย ขนธา. อุโภปี
 ปเนตา เอกโต หุตวา^๒ กายจิตตทรณูป-
 สมลกขณา, กายจิตตทรณนิมมทฺทรสา,
 กายจิตฺตาน^๓ อปริปนฺนทฺทสตีภาวปจฺจุ-
 ปฏฺฐานา, กายจิตฺตปทฺฐานา, กาย-
 จิตฺตาน^๓ อวุปสมกรอุทฺธจฺจาทีกิเลสปฏิบัติกฺข-
 ญฺตาทิ ทฺฐพฺพา^๔.

ความระจับแห่งกาย (หรือความทำ
 กายให้ระจับ) ชื่อว่า กายปัสสทธิ. ความ
 ระจับแห่งจิต (หรือความทำจิตให้ระจับ)
 ชื่อว่า จิตตปัสสทธิ. ก็คำว่า กาย ในที่นี้
 ได้แก่ ชั้นธ ๓ มีเวทนาเป็นต้น. ก็
 กายปัสสทธิและจิตตปัสสทธิ รวมเข้าด้วย
 กัน ทั้ง ๒ นี้ มีความเข้าไปสงมความ
 กระสับกระส่ายแห่งกายและจิต เป็นลักษณะ
 มีการย้ายี่ความกระสับกระส่ายแห่งกายและ
 จิตเป็นรส, มีความไม่คั่นรนและความ
 เยือกเย็นแห่งกายและจิต เป็นปัจจุภูฐาน
 มีกายและจิตเป็นปทฺฐฐาน, ฟังทราบว่าเป็น
 ปฏิบัติกษต่อกิเลส มีอุทฺธจจะเป็นต้นที่สร้าง
 ความไม่สงมแก่กายและจิต.

กายลหุภาโว กายลหุตฺตา. จิตฺต-
 ลหุภาโว จิตตลหุตฺตา. กายจิตฺตาน^๓ กรุภาว-

ความเบาแห่งกาย ชื่อว่า กายลหุตฺตา.
 ความเบาแห่งจิต ชื่อว่า จิตตลหุตฺตา. (กาย-

^๑ ฉ. กายปัสสมุณ.
^๒ วิสุทฺธิมคฺค. กตฺวา.
^๓ ฉ. อวุปสมตฺตาอุทฺธจฺจาที...
^๔ ฉ. เวทิตฺทพฺพา.

ขมมมาวาร. น-ท. ๑-๕

พ.อ.บุญ ยโสธร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วูปสมลกขณา, กายจิตตทานิ ครุภาว-
 นิมมทหนรสา,^๑ กายจิตตทานิ อทนุชตาปจจุ-
 ปฏุสสานา, กายจิตตูปทฏุสสานา. กาย-
 จิตตทานิ ครุภาวกรถินมิทฐาทิกิเลสปฏูปกขุ-
 ฏฐาติ ทฏุสพพา.^๒

ลหุตาและจิตตลหุทานั้น) มีความเข้าไปสงบ
 ความหนักแห่งกายและจิต เป็นลักษณะ
 มีการย้ายความหนักแห่งกายและจิต เป็นรส
 มีความไม่เน้นซ้ำแห่งกายและจิต เป็นปัจจุ-
 บัญญัติ, มีกายและจิตเป็นบัญญัติ. ฟัง
 เห็นว่าเป็นปฏิบัติต่อกิเลสมีดินมิทฐะเป็นต้น
 ที่สร้าง ความหนักแก่กายและจิต.

กายมุตทาโว กายมุตตา. จิตต-
 มุตทาโว จิตตมุตตา. กายจิตตทานิ
 ททฐภาววูปสมลกขณา, กายจิตตทานิ
 ททฐภาวนิมมทหนรสา,^๓ กายจิตตทานิ
 อปฏฐิฆาตปจจุปฏุสสานา, กายจิตตูปทฏุสสานา.
 กายจิตตทานิ ททฐภาวกรทฏฐิมานาทิกิเลสป-
 ฏูปกขุฏฐาติ ทฏุสพพา.^๒

ความอ่อนแห่งกาย ชื่อว่า กายมุตตา.
 ความอ่อนแห่งจิต ชื่อว่า จิตตมุตตา.
 (กายมุตตาและจิตตมุตตานั้น) มีความเข้า
 ไปสงบความแข็งกระด้าง แห่งกายและจิต
 เป็นลักษณะ มีการย้ายความแข็งกระด้าง
 แห่งกายและจิตเป็นรส มีความไม่ติดขัด
 แห่งกายและจิตเป็นปัจจุบัญญัติ มีกายและ
 จิตเป็นบัญญัติ. ฟังเห็นว่าเป็นปฏิบัติต่อ
 กิเลสมีทฏฐิมานะเป็นต้น ที่สร้าง ความแข็ง-
 กระด้างแก่กายและจิต.

^๑ ฉ. กายจิตตครุภาวนิมมทหนรสา.
^๒ ฉ. เวทิตพพา.
^๓ ฉ. ...นิมมทหนรสา.

พ.อ.บุญ ยโสธร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กายกมมมณฑกาโว กายกมมมณฑกา. ความสำเร็จในการทำงานแห่งกาย ชื่อว่า กายกัมมัถฺยตา, ความสำเร็จในการทำงานแห่งจิต ชื่อว่า จิตตกัมมัถฺยตา. (กายกัมมัถฺยตา และจิตตกัมมัถฺยตานี้) มีความเข้าไปสงขความไม่สำเร็จในการทำงานแห่งกายและจิตเป็นลักษณะ มีการย้ายความไม่สำเร็จในการทำงานแห่งกายและจิต เป็นรสที่มีความถึงพร้อมในการกระทำอารมณ์ ให้แก่กายและจิตเป็นปัจจุภูฐาน มีกายและจิตเป็นปหฺฐฐาน. ฟังเห็นว่าเป็นปฏิบัติทอ กิเลสมีนิวรณ์เป็นต้นที่เหลือ ที่สร้างความสำเร็จในการทำงานแห่งกายและจิต.

กายสฺส ปาคุณฺณาโว^๔ กาย- ความคล่องแคล่วแห่งกาย ชื่อว่า กายปาคุณฺณตา. จิตตสฺส ปาคุณฺณาโว จิตต- ความคล่องแคล่วแห่งจิต ชื่อว่า จิตตปาคุณฺณตา. (กายปาคุณฺณตาและจิตตปาคุณฺณตา).

^๑ อฏฺฐสาลินี. ๒๒๕, (ฉบับภูมิพโลภิกขุ ๑/๒๗๔), วิสุทฺธิมคฺค. ๓๔-๔๐.
^๒ ฉ. กายจิตตปหฺฐฐาน.
^๓ ฉ. เวทิตพฺพา.
^๔ กายปาคุณฺณาโว, จิตตปาคุณฺณาโว.

พ.อ.บุญ ยโสธร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ลกฺขณา, กายจิตฺตานิ เคลณฺณนิมฺมหนฺรสา, จิตฺตปาคุณฺณตานิ) มีความไม่ป่วยไข้แห่ง
 นี้ราทีนวปัจจุปฺภูจฺจนา, กายจิตฺตปทฺฐจฺจนา. กายและจิตเป็นลักษณะ มีการย้ายความ
 กายจิตฺตานิ เคลณฺณภาวกรณสฺสทฺธาที- ป่วยไข้แห่งกายและจิตเป็นรส มีความ
 กิเลสปฏิบัติปฏฺขุจฺจนาติ ทฺฐจฺจนา. ปราศจากโทษเป็นปัจจุปฺภูจฺจนา มีกายและ
 จิตเป็นปทฺฐจฺจนา. พึงเห็นว่าเป็นปฏิปักษ์ต่อ
 กิเลส มีความเป็นผู้หาศรัทธามีได้เป็นต้น
 อันสร้างความปลอดภัยแก่กายและจิต.

กายสฺส อฺชุกภาโว กายชุกตา.
 จิตฺตสฺส อฺชุกภาโว จิตฺตชุกตา. กายจิตฺตานิ
 อภิภูทภาวลกฺขณา, กายจิตฺตานิ อาชฺชว-
 ลกฺขณา วา, กายจิตฺตานิ อภิภูทภาว-
 นิมฺมหนฺรสา, อชฺชิตฺตปาปัจจุปฺภูจฺจนา,
 กายจิตฺตปทฺฐจฺจนา, กายจิตฺตานิ อภิภู-
 ทภาวกรณายาสาเถยฺยาทีกิเลสปฏิบัติปฏฺขุจฺจนาติ^๒
 ทฺฐจฺจนา.

ความตรงแห่งกาย ชื่อว่า กายชุกตา.
 ความตรงแห่งจิต ชื่อว่า จิตฺตชุกตา. (กาย-
 ชุกตา และจิตชุกตานั้น) มีความไม่คดโกง
 แห่งกายและจิตเป็นลักษณะ, หรือว่ามีความ
 ชื่อตรงแห่งกายและจิตเป็นลักษณะ, มีการ
 ย้ายความคดโกงแห่งกายและจิตเป็นรส, มี
 ความไม่คดโกงเป็นปัจจุปฺภูจฺจนา, มีกายและ
 จิตเป็นปทฺฐจฺจนา. พึงเห็นว่าเป็นปฏิปักษ์ต่อ
 กิเลสมีมายาสาไถยเป็นต้น อันสร้างควม
 คดโกงแก่กายและจิต.

^๑ วิสฺสุทฺธิมคฺค. เคลณฺณภาวกรณสฺสทฺธาที-
 ปฏิปฏฺขุจฺจนาติ.

^๒ ฉ. ...สาเจยฺยาที...

พ.อ.บุญ ยโสธร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา